

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет бізнес-технологій та економіки

(повне найменування інституту, факультету)

Економіка та митна справа

(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка
до дипломного проєкту (роботи)

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему: Сучасні виклики та перспективи формування міграційної політики
України

Виконав: студент(ка) II курсу,
групи БТЕ-0214м

Спеціальності 051 Економіка
(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)
Управління персоналом та економіка праці

Кайола О.О.

(прізвище та ініціали)

Керівник Карпенко Н.М.

(прізвище та ініціали)

Рецензент Пуліна Т.В.

(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
 (повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет Бізнес-технологій та економіки
 Кафедра Економіка та митна справа
 Ступінь вищої освіти магістр
 Спеціальність 051 Економіка
(код і найменування)
 Освітня програма (спеціалізація) Управління персоналом та економіка праці
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____
Соколов А.В.
«14» жовтня 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

Кайола Олег Олександрович
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Сучасні виклики та перспективи формування міграційної політики України

керівник проєкту (роботи) Карпенко Наталя Миколаївна, к.держ. упр., доцент.,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від « » жовтня 2025 року №

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 11.12.2025 р.
 3. Вихідні дані до проєкту (роботи) праці українських і зарубіжних вчених, матеріали періодичних видань, статистичні матеріали, законодавчі акти

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1. Теоретичні аспекти міграційних процесів і формування міграційної політики
2. Дослідження поточного стану й викликів міграції та міграційної політики в Україні
3. Стратегічні напрями трансформації та вдосконалення формування міграційної політики України

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	Карпенко Н.М., доцент кафедри ЕМС	14.10.25	05.11.25
2	Карпенко Н.М., доцент кафедри ЕМС	14.10.25	12.11.25
3	Карпенко Н.М., доцент кафедри ЕМС	05.11.25	19.11.25
Нормоконтроль	Галан О.Є., доцент кафедри ЕМС	28.11.25	05.12.25

7. Дата видачі завдання «14» жовтня 2025 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	02.09.25-11.09.25	
2	Вивчення літературних джерел	15.09.25-23.10.25	
3	Збір матеріалу на дипломну роботу	15.09.25-05.11.25	
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	14.10.25-05.11.25	
5	Виконання першого розділу	14.10.25-05.11.25	
6	Виконання другого розділу	16.10.25-12.11.25	
7	Виконання третього розділу	05.11.25-19.11.25	
8	Формування висновків та рекомендацій	20.11.25-26.11.25	
9	Оформлення дипломної роботи	05.11.25-26.11.25	
10	Перевірка роботи керівником	27.11.25-30.11.25	
11	Одержання відгуку та рецензії	08.12.25	
12	Попередній захист дипломної роботи	04.12.25-08.12.25	
13	Подання роботи на кафедру	11.12.25	
14	Захист дипломної роботи	19.12.25-24.12.25	

Студент(ка)

(підпис)

Кайола О.О.

(прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

(підпис)

Карпенко Н.М.

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота містить 108 с., 12 табл., 21 рис., 70 джерел.

Об'єкт дослідження – міграційні процеси та механізми їх державного регулювання в Україні в умовах сучасних викликів.

Предмет дослідження – інструменти, пріоритети та перспективи формування міграційної політики України, спрямованої на збереження людського капіталу, демографічну стійкість і соціально-економічний розвиток.

Мета роботи – обґрунтування сучасних підходів та розроблення практичних рекомендацій щодо формування міграційної політики України в умовах нових викликів.

Методи дослідження – системний і процесний підходи, функціонально-цільовий, абстрактно-логічний, контент-аналіз, термінологічний і порівняльний аналіз, методи аналізу та синтезу, динамічні та структурні порівняння, статистичні методи та методи узагальнення, графічні й табличні методи.

У роботі узагальнено сутнісні характеристики, різновиди та рушійні сили міграції населення. Систематизовано концептуальні підходи до державної міграційної політики. Охарактеризовано міграційну політику як складову демографічної та соціально-економічної стратегії держави. Проаналізовано поточний стан й виклики міграції, структурну деформацію ринку праці й надходження грошових переказів та міграційної політики в Україні. Визначено трансформації міграційної політики України з врахуванням міграційних настроїв і готовності до повернення населення. Обґрунтовано формування збалансованої міграційної політики України з урахуванням міжнародного досвіду.

МІГРАЦІЯ, МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА, ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ, ОСВІТА,
РІВЕНЬ ЖИТТЯ, МІГРАЦІЙНІ ВИКЛИКИ

ЗМІСТ

Завдання на дипломну роботу	2
Реферат	4
Вступ	6
1 Теоретичні аспекти міграційних процесів і формування міграційної політики	10
1.1 Сутнісні характеристики, різновиди та рушійні сили міграції населення	10
1.2 Концептуальні підходи до державної міграційної політики	18
1.3 Міграційна політика як складова демографічної та соціально-економічної стратегії держави	29
Висновки до 1 розділу	38
2 Дослідження поточного стану й викликів міграції та міграційної політики в Україні	42
2.1 Стан та соціально-економічні наслідки міграції	42
2.2 Оцінювання структурної деформації ринку праці та надходження грошових переказів в Україну	58
2.3 Аналіз формування та реалізації кадрово-міграційної політики в Україні	66
Висновки до 2 розділу	71
3 Стратегічні напрями трансформації та вдосконалення формування міграційної політики України	75
3.1 Міграційні настрої та готовність до повернення як фактори трансформації міграційної політики України	75
3.2 Формування збалансованої міграційної політики України з урахуванням міжнародного досвіду	84
Висновки до 3 розділу	94
Висновки	97
Перелік посилань	101

ВСТУП

Актуальність теми. Міграція населення є одним із найбільш чутливих соціально-демографічних процесів, який водночас слугує індикатором стану економіки, ринку праці, інституційної якості та рівня безпеки. Міграційні переміщення змінюють просторову структуру населення, перерозподіляють людський капітал між територіями, впливають на демографічне відтворення та формують довгострокові ефекти для продуктивності й конкурентоспроможності держави. В умовах добровільної мобільності міграція зазвичай відображає прагнення населення до кращих можливостей зайнятості, доходів, освіти та якості життя. Однак у кризових ситуаціях вона набуває вимушеного характеру та стає реакцією на ризики, загрози й руйнування соціально-економічної інфраструктури.

Український міграційний простір упродовж останніх років зазнав радикальної трансформації. До 2022 року домінувала переважно економічно мотивована зовнішня мобільність, зумовлена різницею в оплаті праці, нерівномірністю регіонального розвитку, дефіцитом якісних робочих місць і обмеженою соціальною мобільністю. Після початку повномасштабної війни міграційні процеси стали багатовимірними: поряд із продовженням економічної мобільності сформувалися масштабні потоки вимушеного переміщення, що охоплюють як внутрішню міграцію (ВПО), так і міжнародну (тимчасовий захист, статуси притулку, довгострокове проживання за кордоном). Унаслідок цього міграційна політика перестала бути вузькою сферою адміністративного регулювання і перетворилася на один із центральних напрямів державної стратегії збереження людського потенціалу.

Сучасні виклики для України визначаються не лише обсягами переміщень, а й їх структурою: змінюється віково-статева композиція міграції, зростає ризик втрати працездатного населення та висококваліфікованих кадрів, посилюється демографічне навантаження на економічно активні групи. Додатковим чинником є дисбаланси регіонального розвитку: окремі території

втрачають населення та економічну активність, інші – стикаються з перевантаженням інфраструктури, соціальних сервісів і ринків житла через концентрацію ВПО. За цих умов критично важливими стають не лише заходи контролю й обліку, а й розроблення комплексних інструментів інтеграції, реінтеграції, стимулювання повернення та залучення потенціалу діаспори.

Водночас перспективи формування міграційної політики України пов'язані з євроінтеграційним курсом і необхідністю узгодження національних підходів із європейськими стандартами управління міграцією та притулком, а також з міжнародними рамками ООН щодо безпечної, впорядкованої та регулярної міграції. Зміна стратегічних пріоритетів у напрямі повоєнного відновлення, розвитку людського капіталу, модернізації ринку праці та підвищення якості інституцій зумовлює потребу в переосмисленні міграційної політики як інструменту довгострокового розвитку, а не лише реагування на кризу.

Проблематика міграційної політики України досліджується у межах економічних, демографічних, соціологічних, правових і політичних підходів. Значний внесок у вивчення зовнішньої та внутрішньої міграції, демографічних наслідків мобільності, ринку праці та інституційних аспектів державного регулювання зробили українські науковці, зокрема Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Позняк, Л. Лісогор, І. Прибиткова, О. Хомра та ін. Разом з тим масштабні зміни міграційної ситуації, спричинені війною та структурними трансформаціями економіки, актуалізують необхідність оновлення наукових підходів до формування міграційної політики на перетині демографічної, соціально-економічної та безпекової стратегій держави.

Саме цим зумовлений вибір і актуальність теми дипломної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок досліджень збігається з фундаментальними науковими дослідженнями кафедри економіки та митної справи: «Дослідження формування та функціонування бізнес-екосистем в умовах сталого розвитку».

Мета і задачі дослідження. Метою дипломної роботи є обґрунтування сучасних підходів та розроблення практичних рекомендацій щодо формування міграційної політики України в умовах нових викликів.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- узагальнити сутнісні характеристики, різновиди та рушійні сили міграції населення;
- систематизувати концептуальні підходи до державної міграційної політики;
- охарактеризувати міграційну політику як складову демографічної та соціально-економічної стратегії держави;
- проаналізувати поточний стан й виклики міграції, структурної деформації ринку праці й надходження грошових переказів та міграційної політики в Україні;
- визначити трансформації міграційної політики України з врахуванням міграційних настроїв і готовності до повернення начелення;
- обґрунтувати формування збалансованої міграційної політики України з урахуванням міжнародного досвіду.

Об'єкт дослідження – міграційні процеси та механізми їх державного регулювання в Україні в умовах сучасних викликів.

Предмет дослідження – інструменти, пріоритети та перспективи формування міграційної політики України, спрямованої на збереження людського капіталу, демографічну стійкість і соціально-економічний розвиток.

Методи дослідження. Вирішення задач, що поставлено у дослідженні, здійснювалося із застосуванням системного і процесного підходів, функціонально-цільового й абстрактно-логічного методів. Застосовано комплекс методів: контент-аналіз (для систематизації підходів та нормативних рамок); термінологічний і порівняльний аналіз (для уточнення понятійного апарату та порівняння моделей політики); методи аналізу та синтезу (для інтерпретації чинників і наслідків міграції); динамічні та структурні порівняння (для виявлення тенденцій); статистичні методи та методи узагальнення (для

формування висновків і пропозицій); графічні й табличні методи (для візуалізації ключових показників).

Інформаційна база дослідження. Інформаційну основу становлять національні нормативно-правові акти та стратегічні документи, матеріали міжнародних організацій (ООН, ІОМ, UNHCR, Eurostat), статистичні дані й аналітичні звіти, результати наукових досліджень, публікації у фахових виданнях, а також матеріали науково-практичних заходів і експертних дискусій.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в уточненні концептуального бачення міграційної політики України як елементу демографічної та соціально-економічної стратегії, у систематизації сучасних викликів і ризиків міграції та в обґрунтуванні пріоритетних напрямів політики (інтеграція ВПО, стимулювання повернення, розвиток людського капіталу, взаємодія з діаспорою, доказова політика на основі даних).

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання запропонованих підходів і рекомендацій під час розроблення національної міграційної політики, програм соціально-економічного та регіонального розвитку, політики зайнятості, а також у діяльності органів влади, громад і інституцій, які працюють з ВПО, поверненнями, мігрантами та діаспорою.

Апробація результатів роботи. Основні положення дослідження були представлені на щорічній науково-практичній конференції викладачів, науковців, молодих учених, аспірантів та студентів «Тиждень науки 2024» (Запоріжжя, 2024 р.).

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дипломної роботи – 108 сторінок, 12 таблиць, 21 рисунок. Список використаних джерел нараховує 70 найменувань.

1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ І ФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1 Сутнісні характеристики, різновиди та рушійні сили міграції населення

Міграція є одним із найважливіших соціально-демографічних явищ сучасності, що охоплює широкий спектр форм і причин переміщення населення. Вона істотно впливає на розвиток суспільства, економіки та ринку праці, формуючи нові тенденції у глобальному та національному масштабах. Розуміння сутності міграції та чинників, що її визначають, є ключовим для оцінки сучасних міграційних процесів.

Сучасні дослідження підтверджують, що міграція має комплексний характер і формується під впливом економічних, соціальних, політичних та екологічних чинників. За даними Міжнародної організації з міграції (ІОМ), масштабні переміщення населення у XXI столітті є результатом як глобалізації та розвитку ринків праці, так і зростання кількості конфліктів та гуманітарних криз. У звітах організації підкреслюється, що міграція дедалі частіше виступає адаптаційним механізмом для населення в умовах нестабільності та невизначеності [1].

Важливий внесок у вивчення динаміки міжнародної міграції робить Департамент з економічних і соціальних питань ООН (UN DESA), який регулярно публікує глобальні оцінки чисельності мігрантів та прогнозує їх подальше зростання. Згідно з останніми даними, міграційні потоки продовжують збільшуватися, що зумовлено як демографічними відмінностями між регіонами, так і нерівномірністю економічного розвитку [2].

Крім того, Світовий банк у своїх аналітичних оглядах акцентує на вагомому економічному значенні міграції, зокрема на ролі грошових переказів, які є важливим джерелом доходів для багатьох країн. Перекази не лише

підтримують домогосподарства, а й сприяють формуванню інвестиційного потенціалу та підсилюють фінансову стійкість економік, що розвиваються [3].

Міграційні процеси традиційно займають вагоме місце в розвитку суспільства, оскільки вони змінюють просторову організацію населення, впливають на розміщення людських ресурсів та створюють умови для ефективнішого використання потенціалу населення як усередині країни, так і за її межами. Переміщення людей сприяє освоєнню нових виробничих напрямів, поширенню професійних компетенцій і навичок, активізує обмін знаннями та трудовими практиками між регіонами та державами. Унаслідок міграції змінюються умови життя окремих осіб і соціальних груп, розширюються можливості для саморозвитку, культурної взаємодії та взаємозбагачення [4, с. 999].

Багатовимірність чинників, які визначають міграційні переміщення, робить це явище предметом уваги багатьох наук – від демографії та економіки до соціології, психології, політології та правознавства. Міграція, незалежно від її конкретних форм, суттєво впливає на функціонування ринку праці, структуру зайнятості, соціально-трудова відносини, рівень добробуту населення та параметри демографічного відтворення. Вона також формує регіональні відмінності у структурі населення, рівні споживання та характері економічної поведінки домогосподарств [5, с. 96–97].

За оцінками міжнародних інституцій, поза межами постійного проживання нині перебуває майже мільярд осіб, серед яких близько 215 млн – це міжнародні мігранти, а понад 740 млн – внутрішні мігранти, які переміщуються всередині своїх держав. Прогнозується, що до 2050 року чисельність міжнародних мігрантів може досягти 400 млн осіб [6]. Мотивація переміщень є різноплановою: від прагнення знайти більш сприятливі умови для роботи чи освіти до вимушених причин, зумовлених конфліктами, бідністю, нестачею безпеки або екологічними проблемами.

Поняття «міграція» походить від латинських термінів «migratio, migro», що означають «переселення», і охоплює різні форми переміщень населення у

просторі. Одним із перших ґрунтовне наукове осмислення міграційних процесів здійснив Е. Г. Равенштейн наприкінці ХІХ століття, запропонувавши їхню класифікацію та описавши міграцію як тривалу або тимчасову зміну місця проживання людини [7, с. 215].

У сучасну епоху міжнародна міграція набула глобального характеру та перетворилася на ключовий компонент соціально-економічного й політичного розвитку різних країн. Вона може приносити вигоди як державам, що приймають мігрантів, так і країнам їхнього походження. Одним із найбільш помітних її наслідків є регулярні грошові перекази, які мігранти спрямовують своїм сім'ям. Такі трансфери перетворилися на потужний міжнародний фінансовий потік, співставний з обсягами офіційної допомоги або іноземних інвестицій, і суттєво впливають як на добробут домогосподарств, так і на макроекономічну стабільність держав [8, с. 3].

У дослідженнях часто зустрічається ототожнення термінів «міжнародна міграція», «економічна міграція» та «трудова міграція». Проте деякі автори, зокрема В. Іонцев, наполягають на тому, що «економічна міграція» – ширша категорія, яка включає різні форми переміщень, пов'язаних з економічними мотивами, тоді як рух робочої сили є лише одним із її різновидів [9, с. 124].

Окремі дослідники пропонують деталізоване трактування міграції, включаючи її просторові, економічні та соціальні аспекти. Зокрема, М. Романюк визначає міграцію як переміщення у межах регіонального, національного або міжнародного простору на постійній чи тимчасовій основі, здійснене з метою забезпечення економічних потреб, відтворення життєвих циклів та реалізації індивідуальних потреб населення [10, с. 30]. Таке тлумачення підкреслює індивідуальні мотиви людини, яка змінює місце проживання чи тимчасового перебування. Однак мотиви міграції ніколи не зводяться лише до прагнення працевлаштування. До них належать також бажання змінити природно-кліматичні умови, екологічну ситуацію, рівень соціальної інфраструктури, житлові умови чи навіть культурне середовище. Коли йдеться про переміщення людей у пошуку кращих умов життя, то

внутрішні стимули є багатокomпонентними, а трудова міграція виступає лише одним із можливих напрямів ширшого міграційного процесу, що має різні форми та прояви.

Українська дослідниця О. Малиновська слушно зауважує, що поняття економічної міграції вбирає у себе ширший спектр переміщень, а не лише трудові поїздки. Серед таких форм – мобільність, пов'язана з підприємницькою діяльністю, інвестиційними намірами або прагненням долучатися до міжнародних економічних мереж [11, с. 15]. Аналогічно Маноло І. Абелла пропонує розглядати як економічну міграцію навіть переїзди з метою постійного проживання, якщо вони супроводжуються наміром включення до ринку праці країни призначення [12, с. 122]. Таким чином, наукові підходи підкреслюють багатомірність мотивацій, пов'язаних із мобільністю населення.

У сучасних дослідженнях нерідко зустрічаються й інші трактування поняття міграції. Зокрема, європейські науковці – такі як А. Портес та С. Сассен – наголошують на тому, що сучасні мобільні процеси дедалі більше характеризуються циркулярністю, сезонністю та тимчасовістю, що робить недоцільним пов'язувати міграцію виключно зі зміною постійного місця проживання. У працях А. Портеса акцент робиться на ролі транснаціональних зв'язків, які підтримують міграційні мережі та сприяють повторюваним переміщенням [13], а С. Сассен у своїх дослідженнях підкреслює структурну природу мобільності, пов'язану з глобальними змінами ринку праці [14].

Подібні міркування висувається у звіті OECD «Migration Outlook 2023» наголошується, що мотиви переміщення дедалі частіше поєднують економічні, гуманітарні та екологічні елементи, що «не дозволяє обмежувати міграцію рамками лише трудової мобільності» [15].

Кілька українських дослідників також пропонують сучасні концептуальні підходи. Зокрема, Н. М. Рингач трактує міграцію як адаптивну реакцію населення на соціально-економічну нерівність та територіальні дисбаланси, де трудова компонента може бути лише одним з елементів загальних мотивацій переміщення [16]. Подібні міркування висловлює й І. Курило, наголошуючи,

що мобільність населення формується під впливом макроекономічних умов, демографічних тенденцій та індивідуальних орієнтацій, а не лише прагнення до працевлаштування [17].

Підхід, запропонований С. Чеховичем, розглядає трудову мобільність як один з різновидів загальної системи міграції працездатного населення, пов'язаної з пошуком можливостей для зайнятості [18, с. 24]. Проте не завжди трудові мотиви збігаються з установками мігрантів, і навпаки – установка на працю може формуватися незалежно від первинної причини переміщення.

Окремі дефініції, що трактують міграцію виключно як «переміщення зайнятого населення» [19], не повною мірою відповідають реальним практикам, адже значна частина мігрантів вирушає до нового місця проживання або тимчасового перебування ще до отримання роботи, а отже перебуває у статусі безробітних. Така позиція узгоджується із сучасними міжнародними дослідженнями, де наголошується на ролі очікувань, соціальних мереж та інституційних умов, які визначають поведінку мігрантів задовго до фактичного працевлаштування.

Неокласична макроекономічна теорія, яка традиційно пояснює міграцію різницею у попиті та пропозиції робочої сили між регіонами, залишається впливовою у науковому дискурсі. Д. Массей, аналізуючи цей підхід, відзначає, що внутрішні переміщення часто наслідують структурну логіку міжнародної мобільності [20]. Йдеться про те, що регіони з надлишковою робочою силою характеризуються нижчим рівнем оплати праці, тоді як дефіцит трудових ресурсів у інших регіонах створює привабливі умови для прибуття мігрантів. Однак сучасні дослідження показують, що вплив економічних чинників варто розглядати у взаємодії з соціальними мережами, політичними режимами, культурними практиками, комунікаційними можливостями та індивідуальними ціннісними орієнтаціями [21]. Такі підходи дозволяють розширити класичні моделі та врахувати значну роль нематеріальних факторів у формуванні міграційної поведінки.

Узагальнюючи наукові підходи до розуміння міграції, важливо

підкреслити, що це явище має не лише багатофакторний, а й багаторівневий характер, що зумовлює існування різних її форм і типів.

У сучасній науковій літературі класифікація міграції розглядається як необхідний інструмент для аналізу складної структури міграційних потоків. Дослідники наголошують, що поділ міграції на окремі види дає змогу чіткіше зрозуміти причини переміщень, їх соціально-демографічні особливості, а також оцінити наслідки для країни походження та приймання.

Українські дослідники наголошують, що міграція не є однорідним процесом, оскільки охоплює переміщення як у межах країни, так і за її межі, може мати добровільний чи вимушений характер та різнитися за тривалістю, мотивами й соціально-демографічними ознаками. Зокрема, О. Позняк зазначає, що структура сучасної міграції включає внутрішню, зовнішню, тимчасову, постійну, маятникову та сезонну мобільність, кожна з яких має власні причини та наслідки для регіонального розвитку і ринку праці [22].

Е. Лібанова, підкреслює, що сучасні міграційні процеси також поділяються на економічні, соціальні, освітні, екологічні та політичні переміщення – залежно від того, які чинники переважають у мотивації мобільності. Така класифікація дозволяє більш комплексно оцінювати вплив різних видів міграції на розвиток країни, демографічні тенденції та формування людського капіталу [23].

Інші українські автори, зокрема Т. Заверуха виокремлює такі основні види: внутрішня, зовнішня, маятникова, сезонна, постійна та тимчасова міграція, наголошуючи на важливості врахування часової тривалості й територіальної протяжності переміщень для коректного аналізу міграційної поведінки населення [24].

Водночас у працях Е. Лібанової підкреслюється значення добровільної та вимушеної міграції, які суттєво різняться за соціально-економічними мотивами, структурою учасників та рівнем ризиків. Добровільні переміщення переважно пов'язані з пошуком кращих можливостей або умов життя, тоді як вимушені – з

військовими діями, політичним переслідуванням чи екологічними загрозами (рис. 1.1) [25].

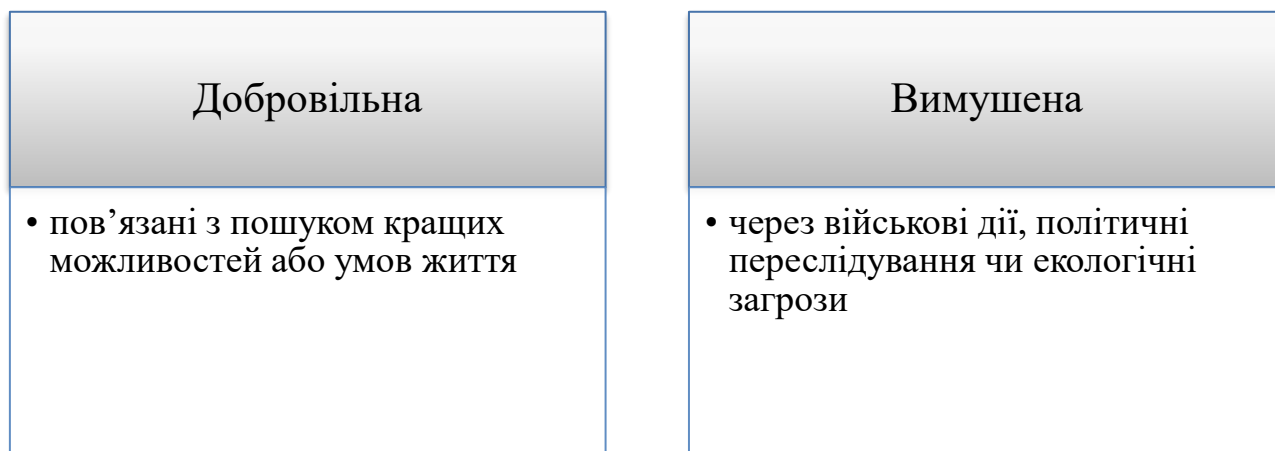

Рисунок 1.1 – Добровільна та вимушена міграції [25]

Узагальнюючи підходи різних шкіл, можна стверджувати, що сучасні класифікації дедалі частіше виходять за межі традиційних схем «внутрішня – зовнішня» чи «постійна – тимчасова» і включають нові критерії: мотиваційний, структурний, інституційний, мережевий, просторовий і технологічний. Це дозволяє сформуванню більш комплексного уявлення про міграцію як про багаторівневий соціальний механізм, що відображає глибокі перетворення в суспільстві.

Міжнародні організації, такі як IOM та UN DESA, пропонують також функціональну класифікацію, де міграція поділяється на економічну, освітню, возз'єднання сім'ї, гуманітарну та екологічну. Це відображено в Глобальному звіті про міграцію, де наголошується, що сучасна мобільність має багатовекторний характер і часто поєднує кілька мотивацій одночасно. Крім того, у документах ООН привертається увага до нових форм мобільності, зокрема цифрової міграції (digital migration), дистанційної трудової мобільності та висококваліфікованої циркулярної міграції, які стають характерними для економік, що розвиваються та трансформуються (рис. 1.2) [26; 27].

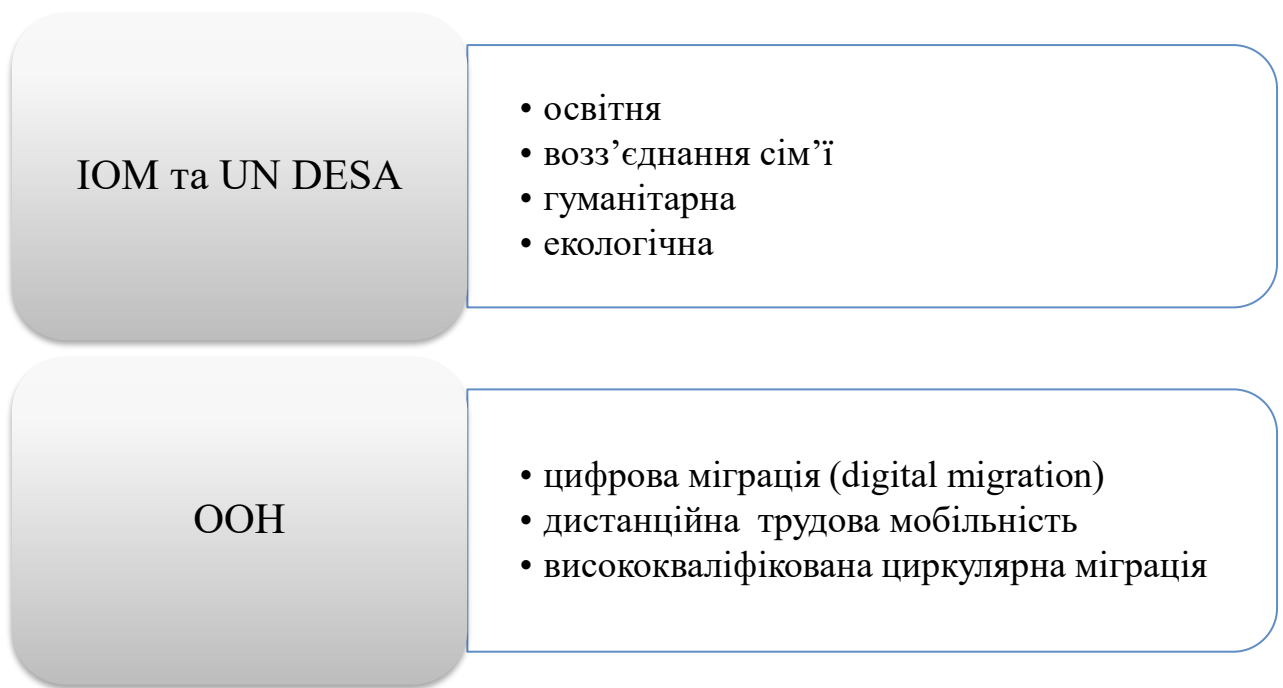

Рисунок 1.2 – Функціональна класифікація міжнародних організацій та нові форми класифікації мобільності від ООН

Таким чином, міжнародна міграція є складним соціально-економічним явищем, детермінованим широким спектром чинників, які охоплюють макроекономічні, політичні, демографічні, екологічні та культурні умови. Згідно з даними Міжнародної організації з міграції, ключовими рушійними силами є нерівність у можливостях та умовах життя між країнами, різні моделі розвитку ринку праці, а також глобальні трансформації, пов'язані з цифровими технологіями та мобільністю людського капіталу [26].

Одним із базових економічних чинників є різниця в доходах та рівні зайнятості, що підтверджується у класичній моделі Харріса-Тодаро, яка пояснює міграційні процеси дисбалансами між сільськими й міськими ринками праці, а також між країнами з різними економічними можливостями [28]. Пізніші інтерпретації, зокрема в роботах Д. Массі, наголошують на тому, що економічні стимули поєднуються з міграційними мережами, які суттєво знижують бар'єри для переміщення та впливають на вибір країни призначення [20]. Важливими є також демографічні чинники – різні темпи старіння

населення, дефіцит або надлишок робочої сили, зміни у віковій структурі суспільства. Політичні чинники – конфлікти, порушення прав людини, нестабільність державних інститутів є критичними для формування потоків вимушеної міжнародної міграції. Окрему групу чинників становлять екологічні та кліматичні ризики: деградація земель, стихійні лиха, зміна клімату та дефіцит природних ресурсів. Соціокультурні й мережеві чинники також відіграють важливу роль. Завдяки діаспорам, родинним зв'язкам та соціальним мережам відбувається зниження психологічних, фінансових та інформаційних бар'єрів для міграції.

1.2 Концептуальні підходи до державної міграційної політики

У сучасних умовах глобалізації та посилення мобільності населення державна міграційна політика перетворюється на один із ключових компонентів системи публічної політики. Вона одночасно пов'язана з питаннями демографічного відтворення, ринку праці, національної та регіональної безпеки, захисту прав людини, інтеграції мігрантів, а також виконанням міжнародних зобов'язань держави. Українські дослідники наголошують, що ефективна міграційна політика має спиратися на чітко окреслені концептуальні засади, які задають стратегічні орієнтири, цілі, принципи та інструменти державного втручання у міграційні процеси [29].

У вітчизняній літературі міграційна політика розглядається як цілеспрямована діяльність держави щодо регулювання міграційних процесів, мінімізації ризиків та використання потенціалу міграції для розвитку [30]. При цьому наголошується, що державна міграційна політика не може обмежуватися лише контролем переміщень населення чи протидією нелегальній міграції, а повинна бути узгоджена зі стратегічними соціально-економічними цілями, політикою зайнятості, регіонального розвитку й безпеки [31].

Для системного аналізу доцільно виокремити кілька основних концептуальних підходів до формування державної міграційної політики

представлено на рисунку 1.3.

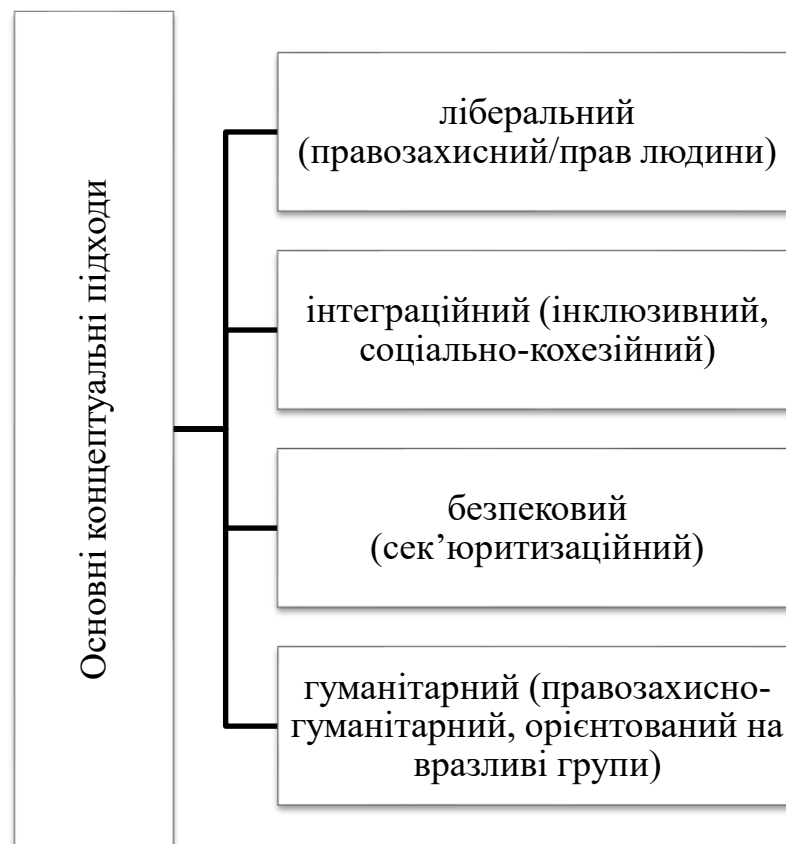

Рисунок 1.3 – Основні концептуальні підходи до формування державної міграційної політики

На наднаціональному рівні ці підходи втілюються через моделі Європейського Союзу (спільна міграційна та азильна політика, Пакт про міграцію та притулок) та рамки ООН, насамперед Глобальний договір про безпечну, впорядковану та регулярну міграцію (GCM) [32].

Українська дослідниця О. Риндзак підкреслює, що державна міграційна політика є складною, структурованою системою, яка включає узгоджені ідеї, цілі, стратегії, механізми та інструменти впливу на міграційні процеси [29]. Вона розглядає міграційну політику як частину ширшої системи соціально-економічної політики держави, яка реалізується у взаємодії з міжнародними організаціями, інститутами ЄС та на основі національних пріоритетів розвитку.

М. Баламуш уточнює співвідношення понять «державна міграційна політика», «державне управління у сфері міграції» та «публічне адміністрування у сфері міграції», наголошуючи, що політика задає стратегічні орієнтири, тоді як управління та адміністрування стосуються реалізації інструментів та процедур [33]. Це важливо для розмежування рівня концептуальних підходів (як рамок) і конкретних адміністративних механізмів (як практичної реалізації).

С. Шкірчак та М. Ткачова, аналізуючи сучасну стратегію державної міграційної політики України, акцентують, що в умовах війни, економічної кризи та масових вимушених переміщень державна політика вимушено поєднує економічні, інтеграційні, безпекові та гуманітарні компоненти, а отже, відбувається «нашарування» різних підходів у єдиній політико-правовій рамці [31].

Таким чином, концептуальні підходи можна розглядати як різні «оптики» або парадигми, через які держава визначає цілі, пріоритети й інструменти міграційної політики. Нижче ці підходи розглянуто докладніше.

Ліберальний (правозахисний) підхід до міграційної політики. Ліберальний підхід ґрунтується на приматі прав людини, свободі пересування та недискримінації. Він виходить із того, що мігрант є насамперед носієм прав людини, а не лише «ресурсом» для економіки чи «ризиком» для безпеки. У цьому контексті державна міграційна політика має бути спрямована на:

- забезпечення доступу мігрантів до базових прав і послуг;
- мінімізацію дискримінації та ксенофобії;
- створення прозорих і передбачуваних процедур в'їзду, перебування й виїзду.

У глобальному вимірі правозахисний (ліберальний) підхід відображений, зокрема, в Глобальному договорі про безпечну, впорядковану та регулярну міграцію, який прямо спирається на Загальну декларацію прав людини, основні міжнародні пакти в галузі прав людини та конвенції МОП [34].

Сучасні автори, які працюють у парадигмі правозахисного підходу,

наголошують на необхідності «rights-based» governance, тобто управління міграцією на основі прав людини та участі самих мігрантів. Зокрема, окремі науковці пропонують «деколонізований» правозахисний підхід до глобального міграційного врядування, який на перший план ставить голоси й потреби самих мігрантів та їхніх організацій [35].

У цьому контексті гуманітарні та правозахисні НУО, які працюють з мігрантами та біженцями, часто виступають «контрбалансом» суто безпекових чи економічних міркувань держав, наголошуючи на необхідності поваги до гідності мігрантів навіть в умовах посиленого контролю кордонів [36].

У країнах ЄС ліберальний підхід проявляється, зокрема, через концепції «локального громадянства» (urban citizenship), що передбачають доступ до базових послуг і форм участі в житті громади незалежно від національного громадянства чи міграційного статусу. Такі практики особливо поширені у «містах-притулках», які намагаються гуманізувати локальний рівень міграційної політики.

Разом з тим, як показують останні дослідження неоліберального управління міграцією, навіть у правозахисних рамках відбувається комерціалізація та «аутсорсинг» міграційних функцій (наприклад, вербування домашніх працівниць, приватні центри розміщення мігрантів) [37]. Це створює напруження між ліберальними деклараціями та реальною практикою.

Інтеграційний підхід: від асиміляції до мультикультуралізму та інтерактивних моделей

Інтеграційний підхід зосереджується на включенні мігрантів у приймаючі суспільства – економічно, соціально, культурно та політично. Держава в цьому підході виступає гарантом рівного доступу до освіти, охорони здоров'я, ринку праці, житла, політичної участі, а також суб'єктом, що формує політику протидії дискримінації та ксенофобії.

Європейські проєкти інтеграції (наприклад, ініціативи ЄК щодо «holistic approach for successful integration of migrants») підкреслюють необхідність комплексної інтеграційної політики, що поєднує освіту, соціальний супровід,

підтримку працевлаштування, мовні курси та міжкультурний діалог.

Класично – виділяють кілька моделей інтеграційної політики:

- асиміляційна (вимога до мігрантів максимально наблизитися до норм та цінностей приймаючого суспільства);
- мультикультуралістська (визнання та інституціоналізація культурного різноманіття);
- інтеграційно-інтеракційна (двостороння адаптація і мігрантів, і суспільства).

Модель інтерактивної акультурації аналізує взаємодію стратегій акультурації мігрантів і орієнтацій приймаючого суспільства, показуючи, що результати інтеграції (інтеграція, асиміляція, маргіналізація, сегрегація) залежать від обох сторін.

Для України інтеграційний підхід актуальний у двох вимірах:

- інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у приймаючі громади;
- інтеграція іноземців та осіб, що повертаються з-за кордону, у контексті євроінтеграційних процесів.

Дослідження О. Риндзак про міграційну політику в системі інтеграційних процесів України підкреслюють, що інтеграційна складова стає ключовою для зменшення міграційних втрат та використання потенціалу людського капіталу, зокрема через превентивний міграційний менеджмент, спрямований на уповільнення відпливу населення й стимулювання повернень [38].

Безпековий (сек'юритизаційний) підхід до міграційної політики. Безпековий підхід розглядає міграцію передусім через призму ризиків для національної та регіональної безпеки – демографічної, соціальної, культурної, економічної, а також у контексті транскордонної злочинності та тероризму.

Класичним теоретичним орієнтиром є роботи представників «Копенгагенської школи» з теорії сек'юритизації (О. Вевер, Б. Бузан та ін.), де міграція трактується як феномен, який політичні актори можуть «перетворити» на загрозу через певний дискурс безпеки. У цьому випадку міграційна політика спрямовується на:

- посилення охорони кордонів;
- боротьбу з нелегальною міграцією і каналами контрабанди людей;
- посилення візових, реєстраційних, контрольних процедур.

У ЄС безпековий підхід проявляється через діяльність Frontex та спеціальні операції, як-от Operation Hera, що поєднує морські патрулі, ідентифікацію мігрантів та співпрацю з країнами походження для стримування міграційних потоків.

Безпековий вимір також закріплено в Пакті про міграцію та притулок, який створює загальноєвропейську систему управління міграцією та притулком, оголошуючи метою «міцні, але справедливі правила» щодо контролю кордонів, повернення, процедур притулку та розподілу відповідальності між країнами-членами [32].

Додатково безпековий підхід інституціоналізується через міжнародні договори на кшталт Протоколу проти незаконного перевезення мігрантів сушею, морем і повітрям, який криміналізує діяльність злочинних мереж та зобов'язує держави посилювати контроль і забезпечувати гуманне ставлення до мігрантів.

Українські автори все активніше використовують категорію «міграційна безпека», підкреслюючи зв'язок між міграційними процесами, війною, внутрішньою стабільністю та просторовим розвитком регіонів. О. Мульська та співавтори пропонують низку механізмів забезпечення міграційної безпеки регіонів України, зокрема моніторинг міграційних ризиків, врахування міграційного чинника в регіональній політиці та формування стійкості територіальних громад в умовах війни [39].

У статтях, присвячених протидії нелегальній міграції, акцент робиться на інституціональних і правових аспектах: посиленні контролю кордонів, удосконаленні процедур видворення, міжнародній співпраці з ЄС і сусідніми державами, а також балансуванні між вимогами безпеки та правами людини.

Гуманітарний підхід: захист мігрантів, біженців і вразливих груп. Гуманітарний підхід зосереджується на захисті життя, гідності та прав

мігрантів, особливо тих, хто перебуває у вразливих ситуаціях – біженців, шукачів притулку, осіб без документів, дітей, жертв торгівлі людьми. Він спирається на норми міжнародного гуманітарного й правозахисного права, а також на діяльність міжнародних та національних гуманітарних організацій.

У сучасних працях з міжнародного права пропонуються стратегії посилення захисту мігрантів через право, які виходять з того, що міграційне врядування має приділяти більшу увагу не лише контролю потоків, а й становищу конкретної людини-мігранта [40].

Дослідження гуманітарних НУО, що працюють у Європі з біженцями, демонструють напруження між логікою «допомоги» (aid) і логікою «прав» (rights). З одного боку, надання допомоги рятує життя, а з іншого – може підміняти собою боротьбу за структурні зміни політики й забезпечення правового статусу мігрантів [36].

Це напруження особливо виразне у сфері морських рятувальних операцій у Середземному морі, де гуманітарні організації нерідко стикаються з обмеженнями або звинуваченнями в «сприянні нелегальній міграції», тоді як їхня діяльність є фактично останньою лінією захисту життя людей [41].

Глобальний договір про безпечну, впорядковану та регулярну міграцію (GCM) містить яскраво виражений гуманітарний компонент: серед його 23 цілей окремо виділяються завдання щодо зменшення вразливості мігрантів, порятунку життя, доступу до базових послуг, боротьби з торгівлею людьми й контрабандою мігрантів [42].

При цьому Договір наголошує, що міграція має розглядатися як спільна відповідальність держав і суспільства, а не як виключно внутрішня справа конкретної країни, що відповідає логіці гуманітарного глобального врядування.

Пакт про міграцію та притулок ЄС, що набув чинності у 2024 році, є спробою ЄС створити комплексну систему управління міграцією, яка поєднує декілька основних складових (рис 1.4).

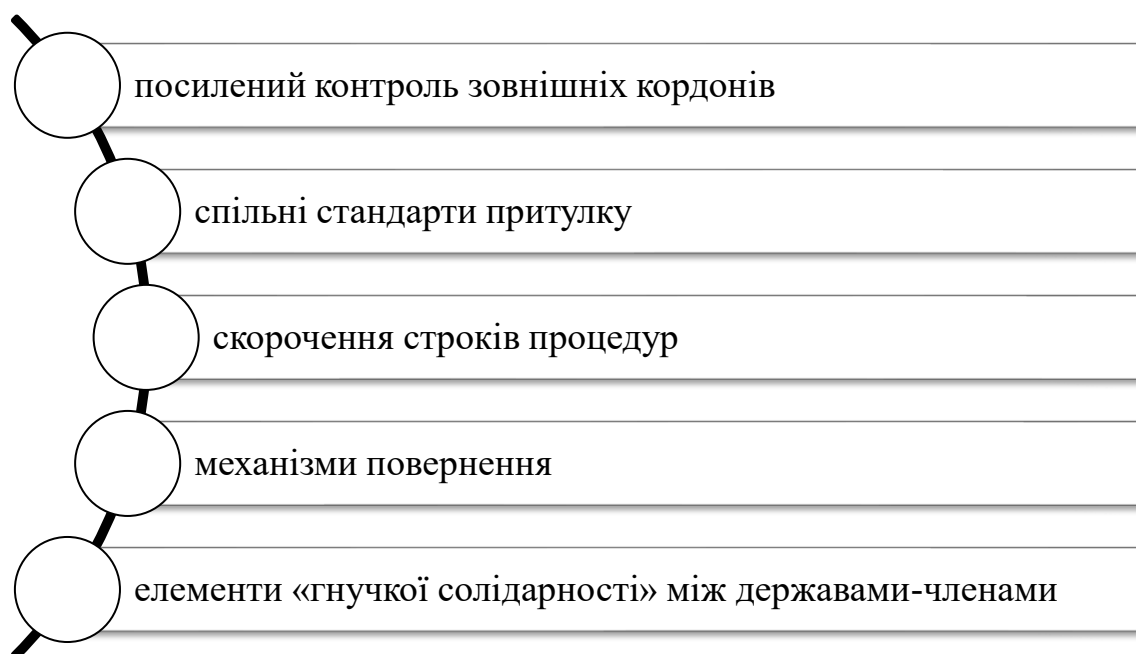

Рисунок 1.4 – Комплексна система управління міграцією в Пакті про міграцію та притулок ЄС [32]

Така модель поєднує безпековий, адміністративно-інтеграційний та частково гуманітарний підходи, але її критикують за надмірний акцент на контролі та поверненнях, а також за ризик обмеження доступу до притулку.

ЄС використовує також зовнішньополітичний інструментарій: угоди з третіми країнами, підтримку програм повернення та реінтеграції, фінансування охорони кордонів за межами ЄС. Досвід повернення африканських мігрантів у рамках програм, що фінансуються ЄС через МОМ, демонструє неоднозначні результати й критику щодо недостатності реальної підтримки після повернення [43].

Водночас операції Frontex поєднують боротьбу з нелегальною міграцією та захист життя на морі, що відображає амбівалентність європейської моделі між безпекою й гуманітарними зобов'язаннями.

Для системного розуміння механізмів управління міграційними процесами доцільно виокремити ключові теоретико-методологічні парадигми, що визначають логіку дій держави та міжнародних інституцій. У таблиці нижче

наведено порівняльну характеристику чотирьох домінуючих підходів, які формують архітектуру сучасної міграційної політики, демонструючи відмінності у їхніх цільових пріоритетах та інструментарії, що наведено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Порівняння ключових концептуальних підходів до державної міграційної політики

Критерій / підхід	Ліберальний (правозахисний)	Інтеграційний	Безпековий	Гуманітарний
1	2	3	4	5
Головний фокус	Права людини, свобода пересування, недискримінація	Соціальна інтеграція, інклюзія, соціальна згуртованість	Захист національної/ регіональної безпеки, контроль кордонів	Захист життя й гідності вразливих груп
Ключові актори	Правозахисні інституції, суди, омбудсмени, НУО	Міністерства освіти, соціальної політики, інтеграційні служби, місцеві громади	Прикордонні служби, силові структури, спецслужби, міжнародні правоохоронні органи	Гуманітарні організації, УВКБ ООН, ІОМ, НУО
Основні інструменти	Антидискримінаційне законодавство, доступ до послуг, процедурні гарантії	Мовні курси, програми інтеграції, підтримка зайнятості, міжкультурний діалог	Посилення охорони кордонів, візові режими, депортація, криміналізація контрабанди	Надання притулку, гуманітарні коридори, евакуація, тимчасовий захист
Переваги	Підвищення рівня захисту прав, легітимність політики	Зменшення соціальної напруги, краща інтеграція мігрантів	Зниження ризиків нелегальної міграції, торгівлі людьми, тероризму	Збереження життя, зменшення гуманітарних катастроф

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5
Ризики та обмеження	Конфлікт з безпековими й популістськими наративами	Висока вартість програм, можливий опір суспільства	Порушення прав людини, криміналізація міграції, зростання нелегальності	Залежність від донорського фінансування, звинувачення в «pull factor»

Аналіз наведених підходів засвідчує, що жодна з моделей у чистому вигляді не здатна ефективно врегулювати складні міграційні процеси, тому сучасна результативна державна політика має будуватися на конвергенції та синергії цих інструментів. При цьому між безпековим та правозахисним векторами об'єктивно зберігається постійна діалектична напруга, яка вимагає від уряду гнучкості у пошуку балансу між національною безпекою та дотриманням демократичних стандартів. У контексті сьогодення стратегічним імперативом для України стає поступовий перехід від переважно гуманітарного реагування до прагматичної інтеграційної моделі, що дозволить перетворити людський капітал з об'єкта соціальної опіки на рушійну силу економічної відбудови.

Системний аналіз міграційної політики вимагає розгляду її нормативно-правової архітектури як складної багаторівневої системи, де національні механізми формуються під впливом міжнародних зобов'язань та геополітичних векторів. У наведеній нижче таблиці 1.2 систематизовано ключові регуляторні рамки та домінуючі управлінські підходи на глобальному, регіональному і національному рівнях, що дозволяє відстежити еволюцію інструментарію від декларативних принципів до конкретних регуляторних норм.

Порівняльний аналіз наведених рівнів регулювання демонструє чітку трансформацію пріоритетів: від домінування гуманітарно-правозахисної парадигми на глобальному рівні ООН до більш прагматичних, безпекових та інтеграційних моделей, характерних для політики Європейського Союзу.

Таблиця 1.2 – Основні риси різних рівнів формування міграційної політики

Рівень	Основні акти/ рамки	Домінуючі підходи	Інструменти
Глобаль- ний (ООН)	Глобальний договір про міграцію, конвенції ООН та МОП, протоколи проти контрабанди й торгівлі людьми	Переважно гуманітарно-правозахисний, з елементами безпеки й розвитку	23 цілі GCM, рекомендації щодо захисту прав мігрантів, протидії контрабанді, збору даних
Регіональ- ний (ЄС)	Пакт про міграцію та притулок, спільна європейська система притулку, Frontex, угоди з третіми країнами	Поєднання безпекового, інтеграційного та частково гуманітарного підходів	спільні прикордонні операції, єдині правила притулку, програми повернення й реінтеграції
Націо- нальний	Стратегія державної міграційної політики до 2025 р., акти у сфері ВПО, безпеки, ринку праці	Гібридний підхід: економічний, безпековий, інтеграційний, гуманітарний (особливо в умовах війни)	регулювання трудової міграції, захист ВПО, протидія нелегальній міграції, євроінтеграційне наближення до стандартів ЄС

Для України як кандидата в члени ЄС критично важливим завданням є гармонізація національного законодавства не лише із загальними

міжнародними стандартами, а передусім із жорсткими регламентами європейського простору, що вимагає впровадження гібридної моделі управління, здатної одночасно гарантувати національну безпеку в умовах війни та забезпечувати розвиток людського капіталу.

1.3 Міграційна політика як складова демографічної та соціально-економічної стратегії держави

У сучасних умовах міжнародна міграція розглядається не лише як стихійний демографічний процес, а як ключовий чинник, що впливає на досягнення цілей сталого розвитку, зокрема подолання бідності, зменшення нерівності, забезпечення гідної праці, гендерної рівності та соціальної інтеграції. Це чітко зафіксовано в аналітичних документах ООН, зокрема в доповіді UN DESA “International Migration and Sustainable Development” (2024), де підкреслюється, що структуроване управління міграцією має бути інтегрованим компонентом національних стратегій сталого розвитку [44].

Для України цей підхід прямо відображено у Стратегії демографічного розвитку України до 2040 року, де серед головних загроз вказано поєднання депопуляції, масштабної трудової та вимушеної міграції, а серед напрямів реагування – потребу в оновленні міграційної та пов’язаної з нею соціально-економічної політики [44].

Дослідження українських науковців (Е. Лібанова, О. Позняк та ін.) демонструють, що масштабна зовнішня міграція та війна створюють ризики демографічної катастрофи: поєднання скорочення чисельності населення, старіння, втрати працездатних і висококваліфікованих груп, нерівномірного територіального розселення. У такій ситуації міграційна політика неминуче стає структурним елементом демографічної стратегії – без урахування міграційного балансу жодні заходи з підтримки народжуваності чи здоров’я населення не дадуть очікуваного ефекту [19; 22; 23].

Паралельно міграція має безпосередній соціально-економічний вимір:

впливає на пропозицію робочої сили, структуру зайнятості, регіональний ринок праці, систему соціального захисту, динаміку ВВП, інноваційний потенціал і повоєнне відновлення. Не випадково в експертних дискусіях міграція все частіше визначається як «важіль поствоєнного розвитку України», а міграційна політика – як інструмент не лише контролю, а й активного управління трудоресурсним потенціалом, поверненнями та інтеграцією діаспори.

У демографічному вимірі міграційна політика впливає щонайменше на чотири ключові блоки:

- чисельність населення та міграційний баланс. Регулювання імміграції, стимулювання повернення громадян, що виїхали, створення умов для циркулярної міграції прямо впливають на загальну чисельність населення, темпи депопуляції та довгострокові демографічні сценарії. У Стратегії демографічного розвитку до 2040 року України прямо зазначається, що без зміни міграційних тенденцій чисельність населення може скоротитися до ~29 млн осіб.;

- вікова та статева структура населення. Еміграція переважно працездатних людей, особливо молодих жінок і чоловіків із вищою освітою, посилює структурну старість населення, збільшує навантаження на пенсійну систему, охорону здоров'я, систему догляду за літніми людьми;

- просторове розселення та розвиток регіонів. Внутрішня й зовнішня міграція змінює «карту» заселеності території: одні регіони втрачають населення й трудові ресурси, інші (переважно великі міста, прифронтові/прикордонні центри, хаби ВПО) стикаються з перенавантаженням інфраструктури;

- сімейна структура та репродуктивна поведінка. Дані UN DESA й IOM показують, що статеві-вікові пропорції та міграційні стратегії домогосподарств безпосередньо пов'язані з народжуваністю, шлюбністю, тривалістю життя, доступом до освіти й охорони здоров'я [19; 22; 23; 25].

Міграційна політика виступає невід'ємним, а в нинішніх умовах – критично важливим інструментом реалізації національної демографічної

стратегії, забезпечуючи оперативні важелі впливу на кількісні та якісні параметри людського капіталу. У таблиці 1.3 систематизовано трансмісійні механізми цього впливу, які демонструють, яким чином конкретні регуляторні заходи трансформуються в очікувані зміни демографічної структури та регіонального балансу [44; 45; 46].

Таблиця 1.3 – Канали впливу міграційної політики на демографічну стратегію держави

Напрямок демографічної політики	Ключовий демографічний показник	Приклад інструменту міграційної політики	Очікуваний ефект
Стабілізація чисельності населення	Загальна чисельність, міграційний приріст	Програми повернення громадян, приваблення іммігрантів	Сповільнення депопуляції, зменшення «мінусу» міграційного балансу
Оптимізація вікової структури	Частка працездатних, коефіцієнт демографічного навантаження	Таргетована імміграція кваліфікованих працівників, стимули до повернення молоді	Зниження навантаження на пенсійну систему, зростання трудового потенціалу
Регіональний демографічний баланс	Населення регіонів, міграція «центр–периферія»	Регіональні програми для ВПО, стимули до релокації бізнесу й робочих місць	Зменшення регіональних дисбалансів, підтримка відбудови територій
Сімейно-репродуктивні стратегії	Рівень народжуваності, структури домогосподарств	Підтримка сімей мігрантів, спрощення «возз'єднання сім'ї», політика дистанційної/циркулярної міграції	Зниження соціальної напруги, підтримка сімейного життя, зменшення «розділених сімей»

Представлена матриця зв'язків засвідчує, що в умовах природного скорочення населення саме міграційна політика стає найбільш дієвим компенсаторним механізмом демографічного відтворення у короткостроковій перспективі. Її інструментарій дозволяє не лише механічно коригувати загальну чисельність населення, а й цілеспрямовано оптимізувати його вікову структуру, знижуючи навантаження на пенсійну систему та ринок праці. Особливої ваги набуває регіональний вимір, де грамотне спрямування потоків внутрішньої міграції та репатріації здатне попередити знелюднення стратегічно важливих територій у процесі повоєнної відбудови. Водночас успіх цих заходів напряду залежить від їх синхронізації з політикою підтримки сім'ї, адже без збереження соціальної тканини та запобігання розриву родинних зв'язків суто економічні стимули не дадуть сталого ефекту. Таким чином, міграційна політика має еволюціонувати від формату «контролю кордонів» до комплексної стратегії управління людським потенціалом.

У соціально-економічному вимірі міграція впливає на розвиток держави через три базові блоки:

- ринок праці та людський капітал. Відтік робочої сили формує дефіцит кадрів у певних галузях (медицина, освіта, промисловість, будівництво), підвищує конкуренцію за працівників і потребує зміни моделі оплати праці та умов зайнятості. Імпорт робочої сили (кваліфікованої й некваліфікованої) змінює структуру зайнятості, потребує інтеграційної політики та системи визнання кваліфікацій. Міграційна політика стає інструментом закриття дефіциту трудових ресурсів і цілеспрямованого залучення фахівців у пріоритетні сфери відбудови;

- фінансові потоки та розвиток (грошові перекази, інвестиції діаспори). Дані IOM та UN DESA свідчать, що міжнародні мігранти є ключовими агентами розвитку: обсяг міжнародних грошових переказів зріс більш ніж на 650 % у 2000–2022 рр. і перевищив обсяги ПП та офіційної допомоги розвитку в багатьох країнах, що розвиваються. Для України це означає, що грамотна міграційна політика може не лише «боротися з відтоком», а й переводити

міграційні потоки в канал інвестицій, трансферу знань та мережевих можливостей – якщо формувати інструменти співпраці з діаспорою;

- повоєнна відбудова, регіональний розвиток і стійкість громад.

Міграційна політика прямо впливає на те, чи зможе держава повернути хоча б частину тих, хто виїхав під час війни, і в яких регіонах ці люди осідатимуть. Експерти й практики (зокрема учасники круглих столів 2024–2025 рр.) наголошують, що міграційна політика має бути інтегрована з регіональною політикою, політикою зайнятості й відбудови інфраструктури – інакше виникатиме загроза «порожніх територій» і концентрації населення лише в кількох великих агломераціях [26; 45; 46].

В сучасних умовах міграційна політика не може розглядатися виключно як механізм прикордонного контролю чи реагування на демографічні кризи. Вона трансформується у наскрізний елемент національної безпеки та економічного відродження. Ефективність державної стратегії значною мірою залежить від того, наскільки інструменти регулювання міграційних процесів узгоджені з пріоритетами відновлення реального сектору економіки та розвитку людського капіталу.

Синхронізація міграційних інструментів із ключовими напрямками соціально-економічного розвитку дозволяє перетворити міграційні потоки з фактора ризику на драйвер зростання. Системний погляд на взаємозв'язок між цілями державної стратегії та важелями міграційної політики наведено у табл. 1.4.

Аналіз даних таблиці 1.4 дозволяє зробити висновок про мультиплікативний ефект, який справляє зважена міграційна політика на всі сфери життєдіяльності держави. Можна виокремити три ключові вектори цього впливу:

- ресурсний потенціал діаспори – міграційна політика виступає каталізатором залучення інвестицій. Перехід від пасивного отримання грошових переказів до створення інструментів спільного інвестування (спільні фонди, цільові облігації) інтегрує фінансовий ресурс зовнішніх мігрантів у

внутрішній економічний обіг;

– просторова гармонізація ринку праці – в умовах повоєнної відбудови критичного значення набуває здатність держави скеровувати трудові ресурси (як поверненців, так і іноземних фахівців) у регіони та галузі, що потребують пріоритетного відновлення. Міграційна політика стає інструментом вирівнювання регіональних диспропорцій;

– соціальна стабільність як економічний актив – економічний успіх неможливий без соціальної згуртованості. Інтеграційні заходи, зазначені у стратегії, є запобіжником конфліктів та основою для формування інклюзивного суспільства, здатного ефективно працювати над спільним майбутнім.

Таблиця 1.4 – Взаємозв’язок міграційної політики з основними блоками соціально-економічної стратегії

Блок соціально-економічної стратегії	Роль міграційної політики	Цілі та інструменти
Розвиток ринку праці та людського капіталу	Балансування відтоку/притоку робочої сили, таргетована імміграція, політика повернення	Квоти/ пріоритети для певних професій; програми повернення фахівців; залучення іноземних спеціалістів у відбудову
Сталий економічний розвиток і інвестиції	Використання грошових переказів і діаспори як джерела розвитку	Програми «діаспора як інвестор», податкові стимули, спільні фонди, схеми співфінансування бізнес-проєктів
Регіональний розвиток та відбудова	Перерозподіл людського капіталу на користь депресивних та постконфліктних регіонів	Регіональні програми для ВПО та поверненців, «квиток з поверненням», гранти на релокацію бізнесу і робочих місць
Соціальна згуртованість та інтеграція	Зменшення соціальної напруги, ксенофобії, підтримка інтеграції мігрантів	Інтеграційні програми в громадах, освіта, міжкультурний діалог, локальна участь мігрантів

Таким чином, міграційна політика має бути імплементована в тіло соціально-економічної стратегії не як додаток, а як один із фундаментальних драйверів її реалізації.

Попри поширення політизованих і часто конфліктогенних наративів, у яких міграція подається крізь призму страхів, протиставлень і ненависті, у реальності вона протягом тривалого часу відігравала позитивну роль у житті сотень мільйонів людей у світі. Йдеться як про країни походження, так і про держави транзиту та призначення, де міграція відкривала нові можливості, сприяла соціальній мобільності та підвищенню добробуту. Водночас інформаційний простір майже щодня наповнюється повідомленнями, які акцентують переважно на проблемних або кризових аспектах міграції. Така асиметрія значною мірою пояснюється загальною логікою медіа, що традиційно надають перевагу негативним новинам, навіть якщо вони відображають лише окремі випадки, а не загальну картину міграційних процесів.

Додатковим фактором викривлення суспільного сприйняття стає активне використання дезінформаційних практик, які дедалі частіше застосовуються зацікавленими суб'єктами для впливу на громадську думку та політичні рішення. Унаслідок цього публічний і політичний дискурс щодо міграції часто формується на основі емоційних оцінок, а не перевірених даних. У такому контексті «нормалізація» міграційного наративу, тобто повернення до зваженого, доказового й контекстуального обговорення, є необхідною умовою реалізації потенційних переваг міграції для суспільства.

На тлі загострених дискусій важливо не втрачати з поля зору той факт, що міжнародна міграція залишається відносно обмеженим явищем у глобальному масштабі. За наявними оцінками, лише близько 3,6 % населення світу проживають за межами країни свого народження. Переважна більшість людей не здійснює перетину державних кордонів з метою довгострокового проживання. Крім того, значна частина міжнародних міграційних переміщень має регулярний, упорядкований і відносно безпечний характер [47].

Результати багаторічних емпіричних досліджень переконливо свідчать, що міграція є важливим чинником розвитку людського потенціалу та здатна приносити істотні вигоди як самим мігрантам, так і їхнім родинам та країнам походження. Окрім фінансового виміру, міграція сприяє накопиченню та передачі знань і навичок, що є особливо важливим для держав, які стикаються зі скороченням чисельності населення та старінням робочої сили. Імміграція здатна пом'якшувати структурні дисбаланси на ринку праці, збільшуючи пропозицію робочої сили в секторах і професіях із хронічним дефіцитом кадрів. При цьому позитивний вплив імміграції проявляється не лише у висококваліфікованих сегментах економіки, а й у сферах, що потребують низькокваліфікованої праці. Зростання пропозиції робочої сили супроводжується також підвищенням сукупного попиту, що може створювати додаткові можливості зайнятості для наявних працівників.

Численні дослідження засвідчують, що мігранти часто виступають джерелом економічного та соціального динамізму, будучи непропорційно представленими серед новаторів, підприємців, винахідників і діячів культури та науки. Залучення молодих іммігрантів також може сприяти зменшенню навантаження на пенсійні системи країн з високим рівнем доходу та прискореним процесом старіння населення. Хоча імміграція може мати окремі негативні наслідки для ринку праці, зокрема вплив на рівень заробітної плати чи зайнятості місцевого населення, переважна частина емпіричних досліджень показує, що такі ефекти є обмеженими та, як правило, незначними в середньому вимірі.

Розвиток законних і прозорих каналів міграції відіграє ключову роль у підвищенні довіри суспільства до міграційних інституцій та одночасно сприяє кращому захисту прав і безпеки самих мігрантів. Сучасна міжнародна мобільність формується у складному переплетенні економічних, соціальних, політичних і безпекових чинників, однак вирішальним детермінантом того, куди, яким шляхом, у які терміни та з ким переміщуються люди, дедалі частіше стають параметри міграційної політики. Доступні варіанти мобільності

значною мірою визначаються національними регуляторними рішеннями, а також рівнем регіональної інтеграції між державами.

Аналіз динаміки міжнародної міграції за останні 25 років свідчить про істотну асиметрію в доступі до регулярних міграційних каналів. Для громадян розвинених країн спектр легальних можливостей пересування поступово розширювався, тоді як для вихідців із країн, що розвиваються, такі можливості, навпаки, звужувалися. За цих умов для дедалі більшої кількості людей нелегальна міграція, у тому числі використання процедур надання притулку, фактично стає єдиним реалістичним способом перетину кордонів і пошуку захисту або засобів до існування [47].

Хоча масштабні гуманітарні кризи, пов'язані з переміщенням населення, залишаються відносно винятковими явищами, їхня кількість і складність з часом зростають. Рівень вимушеного переміщення у світі досяг найвищих показників за весь період сучасних спостережень. Додатковим каталізатором цих процесів виступають деградація довкілля та кліматичні зміни, які, за прогнозами науковців, можуть змусити понад 216 млн осіб на різних континентах здійснити внутрішнє переселення до середини XXI століття. Паралельно зростає розрив між масштабами гуманітарних потреб і наявними фінансовими ресурсами для їх покриття. Посилення внутрішнього бюджетного тиску в країнах-донорах призводить до скорочення витрат на міжнародний розвиток, що створює додаткові ризики для підтримки найменш розвинених держав. Ситуацію ускладнює також зростання геополітичної напруженості. За таких умов гуманітарне реагування й надалі залишатиметься одним із пріоритетних завдань міжнародної спільноти для підтримки найбільш уразливих груп населення [47].

На тлі окреслених тенденцій і суперечностей стає очевидним, що міграція не може розглядатися ані виключно як проблема безпеки, ані лише як економічний ресурс. Її багатовимірний характер, поєднання добровільних і вимушених переміщень, а також вплив інформаційних і політичних чинників зумовлюють потребу в переосмисленні підходів до управління міграційними

процесами. За відсутності чітких і доступних легальних шляхів мобільності, а також за умов домінування спрощених або негативно забарвлених наративів, зростають ризики нерегулярної міграції, гуманітарних криз і соціальної напруженості як у країнах походження, так і в державах призначення.

У цьому контексті формування вираженої міграційної політики постає як ключовий інструмент узгодження інтересів держави, суспільства та самих мігрантів. Така політика має ґрунтуватися на доказовому аналізі, повазі до прав людини та довгострокових цілях розвитку, поєднуючи економічні, демографічні, соціальні й безпекові пріоритети. Виважений підхід передбачає не лише ефективне реагування на кризові ситуації, а й проактивне управління міграційними потоками, розвиток легальних каналів мобільності, підтримку інтеграції та реінтеграції, що в сукупності створює умови для максимального використання потенціалу міграції в інтересах сталого розвитку.

Висновки до 1 розділу

На основі узагальнення визначено, що міграція постає як багаторівневе соціально-демографічне та соціально-економічне явище, яке охоплює різні форми переміщення й не зводиться до однієї домінуючої мотивації. Вона впливає на просторову організацію населення, структуру ринку праці, динаміку людського капіталу та параметри демографічного відтворення. Сучасний науковий дискурс, підтриманий даними IOM, UN DESA і Світового банку, підтверджує, що масштаби мобільності населення зростають, а міграція дедалі частіше виконує функцію адаптації до економічних диспропорцій, політичної нестабільності та екологічних ризиків.

Важливим підсумком розгляду є висновок про необхідність чіткого розмежування понять і розширення аналітичних рамок: «економічна» та «трудова» міграція не охоплюють усього спектра причин і траєкторій мобільності. Наукові підходи демонструють зсув від традиційних схем класифікації до більш комплексних моделей, які враховують тривалість,

регулярність, інституційні умови, мережеві ефекти, циркулярність і поєднання мотивів. Саме тому класифікація міграції набуває не формального, а практичного значення: вона дозволяє точніше ідентифікувати групи мігрантів, прогнозувати наслідки та обирати адекватні інструменти державної політики.

Аналіз «рушійних сил» міграції показує, що міграційні рішення формуються під дією сукупності чинників – економічних, демографічних, політичних, екологічних і соціокультурних, які взаємодіють між собою та посилюються через міграційні мережі й інформаційні зв'язки. Класичні економічні моделі пояснюють базову логіку переміщень через дисбаланси доходів і зайнятості, однак сучасні інтерпретації наголошують на ролі інституцій, соціального капіталу та структурних глобальних трансформацій. Отже, ефективне осмислення міграції потребує міждисциплінарного підходу й комплексної доказової основи, що є підґрунтям для подальшого переходу до аналізу інструментів і пріоритетів виваженої міграційної політики.

Узагальнюючи теоретико-методологічні засади формування державної міграційної політики, можна зробити висновок, що в сучасних умовах вона є складним, багатовимірним феноменом, який не може реалізовуватися в межах лише однієї парадигми. Ефективне управління міграційними процесами вимагає конвергенції та синергії чотирьох базових підходів: ліберального (правозахисного), інтеграційного, безпекового та гуманітарного. Як свідчить порівняльний аналіз глобальних (ООН) та регіональних (ЄС) моделей, жоден із цих підходів у чистому вигляді не здатен відповісти на виклики сьогодення, тому успішна стратегія держави полягає у пошуку динамічного балансу між імперативами національної безпеки, дотриманням прав людини та потребами соціально-економічного розвитку.

Доведено, що міграційна політика в сучасних умовах переходить із периферійної сфери адміністративного регулювання до ядра демографічної та соціально-економічної стратегії держави. Міжнародні підходи засвідчують, що управління міграцією має бути інтегрованим інструментом досягнення цілей

сталого розвитку й одночасно – механізмом протидії депопуляції, старінню населення та втраті людського капіталу.

У соціально-економічному вимірі доведено, що міграція безпосередньо впливає на ринок праці, структуру зайнятості, дефіцит кадрів у критичних секторах, фінансові потоки через грошові перекази та потенціал інвестицій діаспори, а також визначає траєкторії повоєнної відбудови й регіонального розвитку. Системне узгодження міграційних інструментів із політикою зайнятості, відновлення реального сектору та регіональною політикою дозволяє трансформувати міграційні потоки з фактора ризику в ресурс відновлення та зростання. Водночас ефективність такого підходу залежить від поєднання економічних стимулів із заходами соціальної згуртованості та інтеграції, оскільки без підтримки сімей, громад і запобігання соціальній напруженості не буде довгострокового ефекту.

Науково обґрунтовано, що попри домінування у публічному просторі політизованих і часто спотворених наративів, міграція впродовж тривалого часу залишається важливим чинником соціально-економічного розвитку та розширення можливостей для мільйонів людей у світі. Реальні масштаби міжнародної міграції є відносно помірними – лише незначна частка населення планети проживає за межами країни народження, тоді як переважна більшість міграційних переміщень має регулярний, впорядкований і відносно безпечний характер. Це свідчить про необхідність відокремлення емпірично підтверджених фактів від емоційно забарвлених уявлень, які формуються під впливом медіа та дезінформації.

Емпіричні дослідження переконливо доводять, що міграція сприяє розвитку людського потенціалу, підвищенню добробуту домогосподарств і макроекономічній стабільності країн походження та призначення. Зростання обсягів міжнародних грошових переказів, які вже перевищують обсяги офіційної допомоги розвитку та прямих іноземних інвестицій у багатьох країнах, підкреслює системну роль мігрантів у глобальній економіці. Окрім

фінансових ефектів, міграція забезпечує трансфер знань, навичок і соціального капіталу, а також сприяє інноваціям і підприємницькій активності.

Водночас сучасні міграційні процеси дедалі більше визначаються параметрами державної та наднаціональної міграційної політики. Обмеження легальних шляхів мобільності для населення країн, що розвиваються, поряд із розширенням можливостей для громадян розвинених держав, формує асиметричну систему доступу до міграції та підвищує ризики нелегальних переміщень. На цьому тлі зростання масштабів вимушеного переміщення, посилене конфліктами, кліматичними змінами та деградацією довкілля, створює додаткові гуманітарні й безпекові виклики.

За таких умов ключового значення набуває формування збалансованої, доказової та гуманітарно орієнтованої міграційної політики, що поєднує розвиток легальних каналів мобільності, захист прав мігрантів і ефективне реагування на кризові ситуації. Посилення ролі міжнародних інституцій та координації зусиль держав є необхідною передумовою зменшення вразливості населення, подолання дезінформації та реалізації потенціалу міграції як чинника сталого глобального розвитку.

2 ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТОЧНОГО СТАНУ Й ВИКЛИКІВ МІГРАЦІЇ ТА МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНИ

2.1 Стан та соціально-економічні наслідки міграції

Міграційні переміщення супроводжують розвиток людства з найдавніших часів. У різні історичні періоди люди залишали місця проживання, прагнучи покращити умови життя, уникнути воєнних протистоянь чи загроз безпеці, або ж скористатися новими економічними й соціальними можливостями. Водночас поширене уявлення про міграцію часто не відображає її реальної природи: переважна частина міграційних процесів має впорядкований, відносно безпечний і регулярний характер, відбувається в межах окремих регіонів і тісно пов'язана з ринком праці.

Події, що зазвичай опиняються у фокусі медіа та політичних дискусій, репрезентують лише окремі, найбільш драматичні аспекти міграції й не дають цілісного уявлення про це явище. Унаслідок поширення дезінформації та надмірної політизації міграційної тематики публічні наративи дедалі більше віддаляються від збалансованого та науково обґрунтованого розуміння міграції, ігноруючи як її базові закономірності, так і складні контекстуальні умови, у яких формуються конкретні міграційні процеси.

Незважаючи на зростання уваги до міграційних процесів, абсолютна більшість населення планети продовжує проживати в країнах свого народження. Лише приблизно кожна тридцята людина у світі є міжнародним мігрантом. Водночас кількісні показники залишаються важливим аналітичним інструментом для осмислення масштабів і напрямів міграції, оскільки вони дають змогу простежити динаміку, виявити нові тенденції та оцінити демографічні зрушення, що відбуваються під впливом глобальних соціально-економічних трансформацій.

Останні роки (2022-2024 рр.) позначилися безпрецедентною інтенсивністю міграційних і переміщувальних процесів, які супроводжувалися

значними гуманітарними втратами, психологічними травмами та загибеллю людей. Масові переміщення населення були зумовлені як збройними конфліктами, так і іншими кризовими явищами. Поряд із війною в Україні та ескалацією насильства в секторі Гази, мільйони осіб були змушені залишити місця проживання внаслідок тривалих або нових конфліктів у Сирійській Арабській Республіці, Ємені, Центральноафриканській Республіці, Демократичній Республіці Конго, Судані, Ефіопії та М'янмі.

Значну роль у зростанні масштабів вимушеного переміщення відіграли також кліматичні та погодні катастрофи. У 2022–2023 роках масштабні повені, шторми та інші екстремальні природні явища призвели до масових переміщень населення в низці країн Азії та Латинської Америки, зокрема в Пакистані, Філіппінах, Китаї, Індії, Бангладеш, Бразилії та Колумбії. Додатковим потрясінням стали руйнівні землетруси в лютому 2023 року на південному сході Туреччини та на півночі Сирійської Арабської Республіки, які забрали життя понад 50 тисяч людей. За оцінками міжнародних організацій, лише в Туреччині до березня того ж року кількість внутрішньо переміщених осіб сягнула близько 2,7 млн, тоді як у Сирії значна частина населення залишилася без постійного житла.

Паралельно з гуманітарними кризами спостерігається посилення використання міграційної тематики як інструменту політичної мобілізації в демократичних країнах, насамперед у Європі. У низці держав міграційні питання стали центральними під час виборчих кампаній, поєднуючись із дискусіями щодо зростання вартості життя, соціальних витрат і національної безпеки. Зростання антиімміграційних настроїв фіксується також у регіонах із погіршенням економічної ситуації, зокрема в Північній і Субсахарській Африці, Південно-Східній Азії та на Близькому Сході.

Водночас довгострокові спостереження за міжнародною міграцією свідчать, що міграційні процеси не є хаотичними чи однаковими в різних частинах світу. Вони формуються під впливом поєднання економічних, географічних, демографічних і політичних чинників, що з часом призводить до

виникнення відносно стійких напрямів переміщення – так званих міграційних коридорів. Найбільш інтенсивні з них, як правило, поєднують країни, що розвиваються, з великими економічними центрами, такими як Сполучені Штати Америки, Об'єднані Арабські Емірати, Саудівська Аравія та Німеччина. Окремі коридори відображають наслідки тривалих збройних конфліктів, яскравим прикладом чого є переміщення населення з Сирійської Арабської Республіки до Туреччини, яке залишається одним із найбільших міграційних маршрутів у світі.

За наявними міжнародними оцінками, у 2020 році чисельність осіб, які проживали за межами країни свого народження, становила близько 281 млн, що відповідало приблизно 3,6 % населення світу (табл. 2.1). Цей показник свідчить про поступове, але стале зростання міжнародної мобільності у глобальному масштабі.

Таблиця 2.1 – Основні показники світової міграції

Показники	Кількість, млн. осіб	Основні характеристики
Міжнародні мігранти	281	міжнародних мігрантів у світі станом на 2020 рік (або 3,6% населення планети)
Жінки	135	міжнародних жінок-мігрантів у світі станом на 2020 рік (або 3,5% жіночого населення світу)
Чоловіки	146	міжнародних чоловіків-мігрантів у світі станом на 2020 рік (або 3,7% чоловічого населення світу)
Діти	28	дітей-мігрантів у світі станом на 2020 рік (або 1,4% дитячого населення світу)
Трудові мігранти	169	трудова мігрантів (migrant workers) у світі станом на 2019 рік
Зниклі мігранти	Близько 8 500	загиблих та зниклих безвісти у світі протягом 2023 року

У довгостроковій перспективі спостерігається чітка тенденція до збільшення кількості міжнародних мігрантів. Так, у 2020 році їх чисельність була на 128 млн осіб більшою, ніж у 1990 році, і перевищувала рівень 1970 року

більш ніж утричі. Така динаміка відображає структурні зміни у світовій економіці, демографії та системі міжнародних зв'язків, які формують сучасні моделі міграційної поведінки населення.

У глобальному масштабі міжнародна міграція характеризується стійкою перевагою чоловіків серед мігрантів, причому цей дисбаланс має тенденцію до посилення (рис. 2.1).

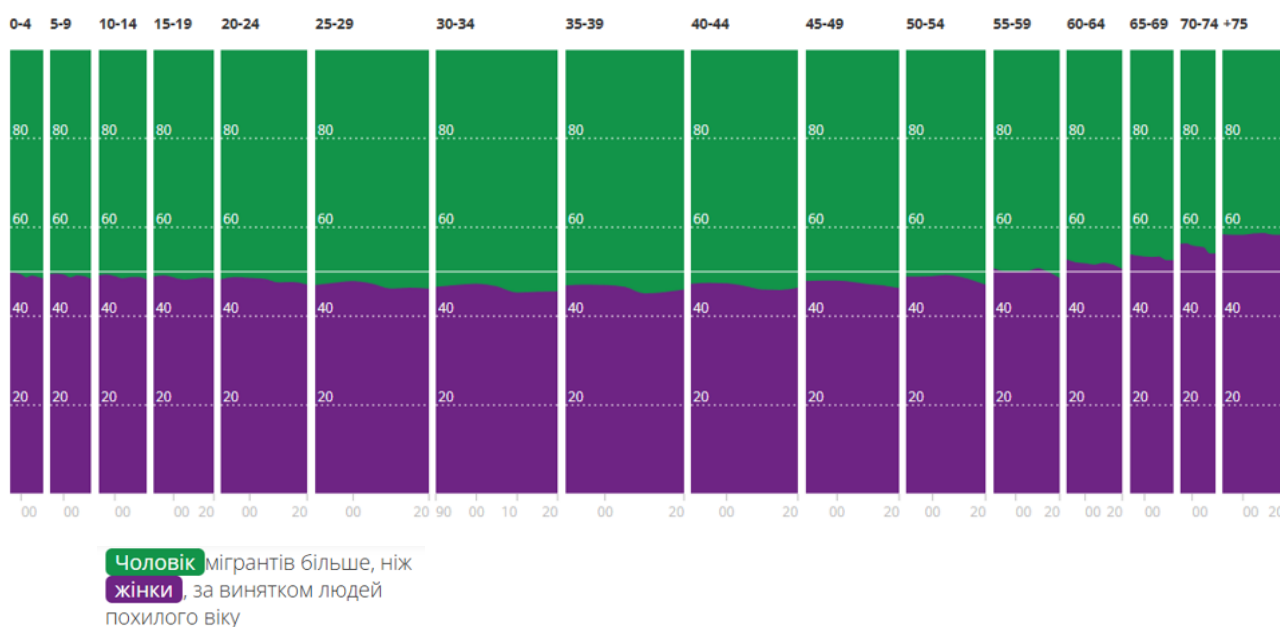

Рисунок 2.1 – Статеві-вікова структура міжнародних мігрантів [47]

Якщо на початку 2000-х років гендерна структура мігрантів була майже симетричною (50,6 % чоловіків і 49,4 % жінок, що відповідало приблизно 88 млн та 86 млн осіб відповідно), то надалі розрив поступово зростав. Уже у 2020 році чоловіки становили 51,9 % міжнародних мігрантів, тоді як частка жінок зменшилася до 48,1 %, що в абсолютному вимірі дорівнювало близько 146 млн чоловіків-мігрантів і 135 млн жінок-мігрантів. Таким чином, за два десятиліття питома вага чоловіків серед міжнародних мігрантів збільшилася на 1,3 відсоткового пункту, тоді як жіноча складова міграційних потоків демонструвала зворотну динаміку.

Статистичні оцінки свідчать про суттєве нарощування обсягів міжнародних грошових переказів упродовж останніх десятиліть: з приблизно

128 млрд дол. США у 2000 році до 831 млрд дол. США у 2022 році. Такі трансфери становлять один із найважливіших фінансових потоків сучасної світової економіки та охоплюють як грошові, так і натуральні перекази, які мігранти спрямовують безпосередньо своїм родинам або місцевим громадам у країнах походження (табл. 2.2) [48; 49].

Таблиця 2.2 – Динаміка основних показників міжнародної міграції та вимушеного переміщення за 2000–2022 рр.

Показник	2000 рік	2022 рік	2022 до 2000, %
Загальний обсяг міжнародних грошових переказів, млрд дол. США	128	831	+549% (у 6,5 раза)
у т.ч. в країни з низьким та середнім доходом	86	647	+652% (у 7,5 раза)
Загальна кількість мігрантів, млн. ос.	38	117	+208% (у 3 рази)
Біженці, млн. осіб	12,1	35,3	+191% (у майже 3 рази)
Шукачі притулку, млн. осіб	0,9	5,4	+500% (у 6 разів)
ВПО, млн. осіб	21,0	71,2	+239% (у 3,4 раза)
Інші особи, які потребують захисту, млн. осіб	—	5,2	-

Аналіз динаміки показників за 2000–2022 роки засвідчує фундаментальну трансформацію ролі міграції у світовій економічній системі. Темпи зростання фінансових потоків від мігрантів суттєво випереджають темпи фізичного переміщення осіб. Феноменальне збільшення обсягу грошових переказів у країни з низьким та середнім доходом у 7,5 раза (+652%) підтверджує, що міграційний капітал трансформувався з допоміжного доходу домогосподарств у потужний макроекономічний фактор, який для багатьох країн, що розвиваються, став стабільнішим та об'ємнішим джерелом фінансування, ніж прямі іноземні інвестиції чи офіційна допомога розвитку.

Водночас дані ілюструють безпрецедентне загострення глобальної гуманітарної кризи, що призвело до потроєння загальної кількості вимушено

переміщених осіб (+208%). Найбільш тривожним структурним зрушенням є шестикратне зростання кількості шукачів притулку (+500%) та збільшення числа внутрішньо переміщених осіб у 3,4 раза (+239%). Це сигналізує про нездатність існуючих безпекових механізмів попередити конфлікти та вказує на критичне перевантаження міжнародних систем соціального захисту й інтеграції, які стикаються з історичним максимумом запитів на притулок.

Основним глобальним джерелом узагальнених статистичних даних щодо міжнародних грошових переказів виступає Світовий банк, який формує відповідні оцінки, незважаючи на наявні методологічні складнощі, відмінності у національних підходах до обліку та обмежену повноту інформації. Водночас ці дані не враховують значну частину неформальних або неофіційних каналів трансферу коштів, у зв'язку з чим реальні масштаби світових грошових переказів можуть істотно перевищувати офіційно зафіксовані показники.

У 2022 році лідерами за обсягами отриманих грошових переказів стали Індія, Мексика, Китай, Філіппіни та Єгипет. При цьому Індія суттєво випередила інші країни, отримавши понад 111 млрд дол. США та ставши першою державою у світі, яка пододала рубіж у 100 млрд дол. США вхідних грошових трансферів за рік. Така динаміка підкреслює зростаючу роль мігрантських переказів у фінансовій стабільності та соціально-економічному розвитку країн-реципієнтів (рис. 2.2).

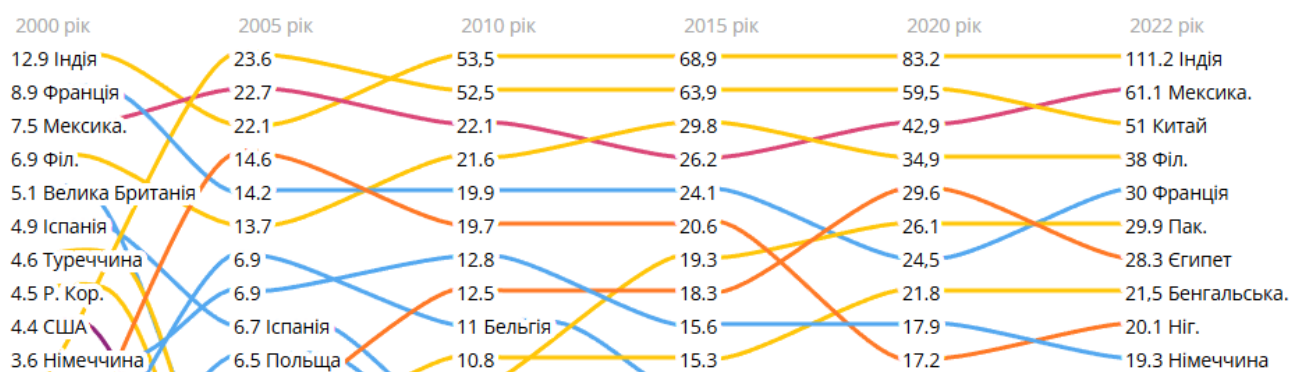

Рисунок 2.2 – Динаміка рейтингу провідних країн-реципієнтів міжнародних грошових переказів за 2000–2022 рр. [49]

Аналіз змін у складі десяти провідних країн-одержувачів грошових переказів з 2000 року демонструє істотну трансформацію географії та структури цих фінансових потоків, що відображає загальні тенденції глобальної міграції, перерозподілу робочої сили та поглиблення міжнародної економічної взаємозалежності.

Країни з високим рівнем доходу традиційно виступають головними донорами міжнародних грошових переказів, що відображає концентрацію мігрантів у провідних економіках світу. Упродовж багатьох років Сполучені Штати Америки зберігають позицію найбільшого джерела таких фінансових потоків і у 2022 році обсяг вихідних переказів із США сягнув близько 79 млрд дол. США. Значні обсяги трансфертів також формувалися в Саудівській Аравії (приблизно 39 млрд дол. США), Швейцарії (31,9 млрд дол. США) та Німеччині (25,6 млрд дол. США), що підкреслює роль як традиційних центрів імміграції, так і фінансово-економічних хабів у глобальній системі міграції (рис. 2.3).

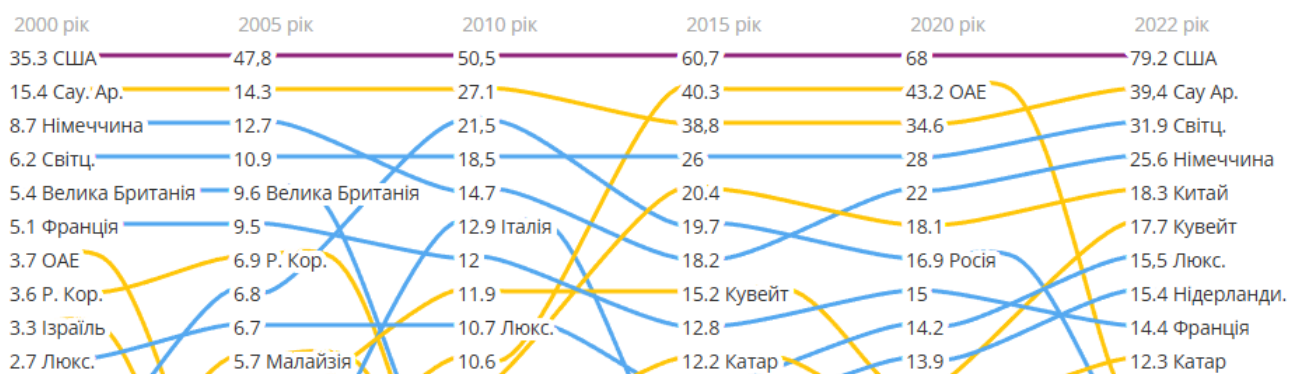

Рисунок 2.3 – Динаміка рейтингу країн-донорів грошових переказів за 2000–2022 рр. [49]

Аналіз еволюції десятки провідних країн-джерел грошових переказів із 2000 року демонструє помітні структурні зрушення, пов'язані зі змінами географії міжнародної міграції, трансформацією ринків праці та зростанням ролі нових регіональних центрів тяжіння мігрантів.

Наявні дані про міжнародну міграцію дозволяють оцінити зв'язки між

країнами походження та призначення, формуючи картину двосторонніх міграційних коридорів у глобальному масштабі. Розмір такого коридору (з країни А до країни Б) визначається кількістю людей, які народилися в країні А, але на момент оцінки проживають у країні Б. Ці показники відображають накопичення міграційних потоків у часі та демонструють, як еволюція міграційних патернів призвела до формування значних груп населення іноземного походження у конкретних країнах.

Мексика – США є найбільшим міграційним коридором у світі, що налічує майже 11 мільйонів осіб, далі йде Сирія – Туреччина, другий за величиною коридор, сформований переважно біженцями, переміщеними внаслідок громадянської війни в Сирійській Арабській Республіці. Коридори між Російською Федерацією та Україною посідають третє і п'яте місця серед найбільших у світі, що зумовлено комплексом історичних та політичних причин, зокрема вимушеним переміщенням населення з України внаслідок російських вторгнень у 2014 та 2022 роках.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у лютому 2022 року спровокувало найбільшу кризу переміщення населення в Європі з часів Другої світової війни. На кінець 2022 року чисельність ВПО всередині України налічувалась у обсязі 5,7 млн осіб та 5,7 млн біженців з України зафіксовано було в країнах Європи. У відповідь на кризу Європейський Союз вперше в історії активував Директиву про тимчасовий захист, яка надала біженцям з України миттєвий доступ до прав без необхідності проходити тривалі процедури отримання притулку: право на проживання; доступ до ринку праці; доступ до житла; медичне забезпечення; доступ до освіти для дітей. Станом на кінець 2022 року близько 4 мільйонів громадян країн, що не входять до ЄС (переважно українців), отримали статус тимчасового захисту або аналогічний статус. 86% бенефіціарів тимчасового захисту складають жінки та діти.

Динаміка нових, невирішених або поновлених збройних конфліктів у ключових державах світу стала визначальним фактором формування сучасних

міграційних трендів, внаслідок чого станом на кінець 2022 року понад 87% усіх біженців під мандатом УВКБ ООН походили лише з десяти країн. Вторгнення Російської Федерації в Україну спричинило одну з наймасштабніших криз переміщення населення з часів Другої світової війни, змусивши близько 5,7 мільйона українців шукати захисту за кордоном, що вивело Україну на друге місце у світі серед країн походження біженців. Першу позицію, попри певне скорочення показників, продовжує утримувати Сирійська Арабська Республіка (6,5 мільйона осіб), тоді як трійку лідерів замикає Афганістан, де тривала нестабільність призвела до різкого зростання кількості біженців до 5,7 млн. осіб (рис. 2.4).

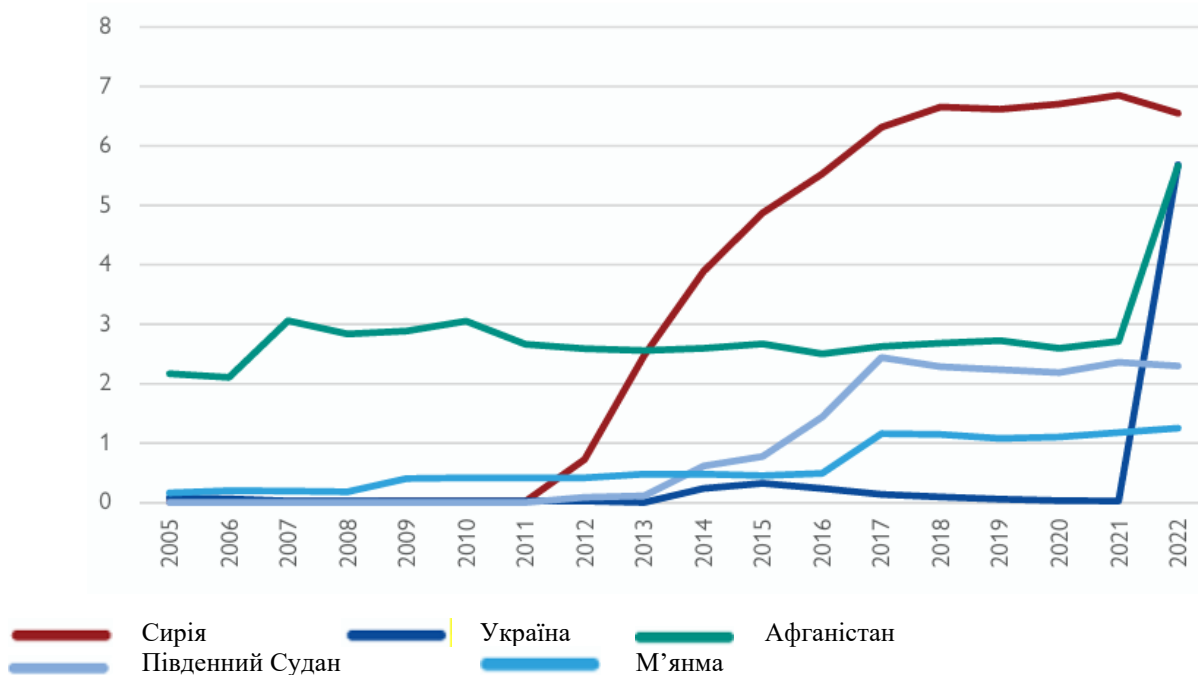

Рисунок 2.4 – Кількість біженців за п'ятьма основними країнами походження за 2005–2022 рр., млн. осіб

Щодо географії розселення, то зберігається тенденція високої концентрації навантаження на обмежену кількість держав: понад половина всіх біженців проживає лише у десяти країнах-реципієнтах, а переважна більшість (70%) знаходить притулок у сусідніх державах. Сьомий рік поспіль найбільшою

приймаючою країною світу залишається Туреччина, де перебуває майже 3,6 мільйона біженців, переважно сирійців, тоді як Іран та Пакистан виступають головними країнами притулку для афганського населення. Варто зазначити, що значний міграційний тиск припадає на країни, що розвиваються: так, кожен п'ятий біженець у світі перебуває в країнах Африки на південь від Сахари, а 90% біженців в Азійсько-Тихоокеанському регіоні зосереджені лише у трьох країнах – Ірані, Пакистані та Бангладеш.

З моменту початку повномасштабного вторгнення в Україну у лютому 2022 року Регіональне бюро УВКБ ООН у Європі здійснює оцінку та публікацію оперативної статистики щодо чисельності та потоків осіб, які були змушені залишити країну через війну (рис. 2.5).

Представлені статистичні дані демонструють масштаб та географію розселення громадян, які виїхали з України та станом на кінець вересня 2025 року перебувають під тимчасовим захистом у країнах Європейського Союзу. Загальна кількість таких осіб складає 4302155, що формує середній показник демографічного навантаження на рівні 9,6 особи на 1000 жителів Євросоюзу.

Аналіз абсолютних кількісних показників дозволяє виділити два ключові центри тяжіння української міграції. Безумовним лідером є Німеччина, де зареєстровано 1218100 бенефіціарів тимчасового захисту. Другу позицію займає Польща з показником 1008 885 осіб. Сумарно ці дві країни прийняли більше половини від загальної кількості українців у ЄС, що підкреслює їхню критичну роль у забезпеченні соціальної підтримки та інтеграції переміщених осіб. Третьою за чисельністю є Чехія (389310 осіб), яка, попри значно менші розміри порівняно з лідерами, несе суттєве навантаження.

Важливим аспектом дослідження є аналіз відносних показників (кількість біженців на 1000 місцевих жителів), який відображає реальний тиск на соціальну інфраструктуру та ринки праці країн-реципієнтів. На мапі чітко простежується тенденція, що найбільша концентрація українців спостерігається у країнах Східної Європи та Балтії. Зокрема, Польща, Чехія, Литва, Естонія та Латвія (виділені темно-синім кольором) мають найвищий коефіцієнт – понад 20

осіб на 1000 жителів. Це свідчить про те, що саме ці країни стикаються з найбільшими викликами щодо адаптації людського капіталу та забезпечення доступу до публічних послуг.

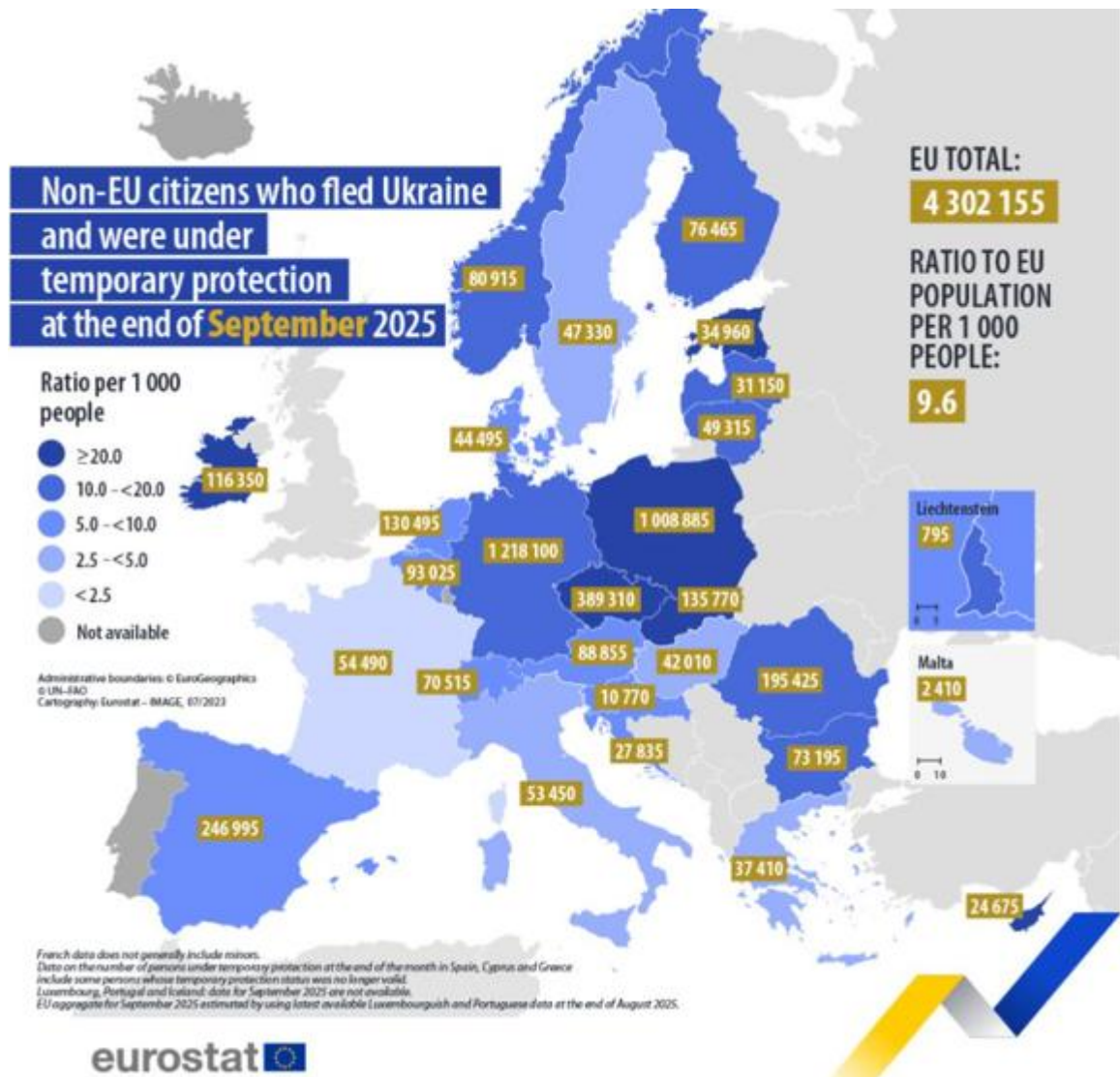

Рисунок 2.5 – Кількість біженців з України за даними УВКБ ООН на жовтень 2025 року [50]

Серед країн Західної та Південної Європи варто відзначити Іспанію (246995 осіб) та Італію (близько 170 тис. осіб), які також прийняли значну кількість людей, проте їх відносне навантаження є помірним (менше 10 осіб на 1000 жителів). Цікавим є приклад Ірландії, яка, маючи відносно невелику

територію та населення, прихистила 116350 українців, що ставить її в один ряд з країнами високого навантаження (понад 20 на 1000 осіб).

Водночас, такі потужні економіки як Франція демонструють порівняно низькі показники прийому (близько 54-70 тис. осіб згідно з картою, колір вказує на низьку щільність), що може бути пов'язано з особливостями національної міграційної політики або мовним бар'єром. Скандинавські країни (Швеція, Фінляндія, Норвегія) демонструють стабільні середні показники в діапазоні 40-80 тисяч осіб.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що станом на осінь 2025 року архітектура української вимушеної міграції в Європі залишається неоднорідною. Основний тягар продовжують нести безпосередні сусіди України та Німеччина, що вимагає подальшої координації на рівні ЄС для збалансування ресурсів та інтеграційних зусиль.

Аналізуючи загальну статистику вимушеної міграції громадян України станом на вересень 2025 року визначено демографічні втрати 5880360 осіб, що охоплює всіх громадян, зареєстрованих як біженці або особи з тимчасовим захистом у світі, і є критичним індикатором скорочення національного людського капіталу (рис. 2.6).

Рисунок 2.6 – Кількість біженців з України за даними УВКБ ООН на 14.11.2025 року [50]

Структурний аналіз цих даних дозволяє виділити дві ключові групи за географічною ознакою, кожна з яких має різний потенціал щодо повернення та реінтеграції в економіку України. Домінуючою є група громадян, зареєстрованих у межах Європи – 5331270 осіб, що становить понад 90% від загальної кількості мігрантів. Така концентрація в межах європейського континенту є важливим фактором, оскільки географічна близькість, спільний часовий пояс та транспортна доступність зберігають високу інтенсивність зв'язків з Батьківщиною. Це залишає «вікно можливостей» для їхнього повернення за умови створення безпекових та економічних стимулів. Водночас, друга група – 549090 осіб, які зареєстровані за межами Європи (країни Північної Америки, Азії тощо). Хоча ця частка здається меншою, вона є стратегічно важливою. Часто це найбільш мобільна частина населення, яка обрала країни з високим порогом входу (США, Канада, Велика Британія), що може свідчити про високу кваліфікацію цих людей. Велика відстань, інтеграція в інші культурні та економічні системи, а також адаптація до нових умов життя суттєво знижують ймовірність їхнього зворотного переміщення в Україну. Втрата цих півмільйона людей – це ризик незворотної втрати високоякісного трудового ресурсу.

У масштабах порівняння, загальна кількість переміщених осіб (5,88 млн) еквівалентна населенню майже 3,6 таких регіонів, як довоєнна Запорізька область. Це підтверджує тезу про те, що Україна стикається з безпрецедентним викликом: необхідністю відновлення економіки в умовах фізичної відсутності значної частини продуктивного населення, що робить ставку на цифровізацію та автоматизацію виробництва безальтернативним шляхом розвитку.

Структура українських біженців залишається гендерно та віково специфічною – це переважно жінки та діти. За оцінками, що базуються на опитуваннях домогосподарств, близько 43% від загальної кількості біженців становлять жінки віком понад 18 років, а близько 32% – діти та підлітки (0–17 років). Більшість із цих дітей досягли обов'язкового шкільного віку і, згідно з вимогами законодавства країн перебування, повинні бути зараховані до

початкових або середніх шкіл (рис. 2.7).

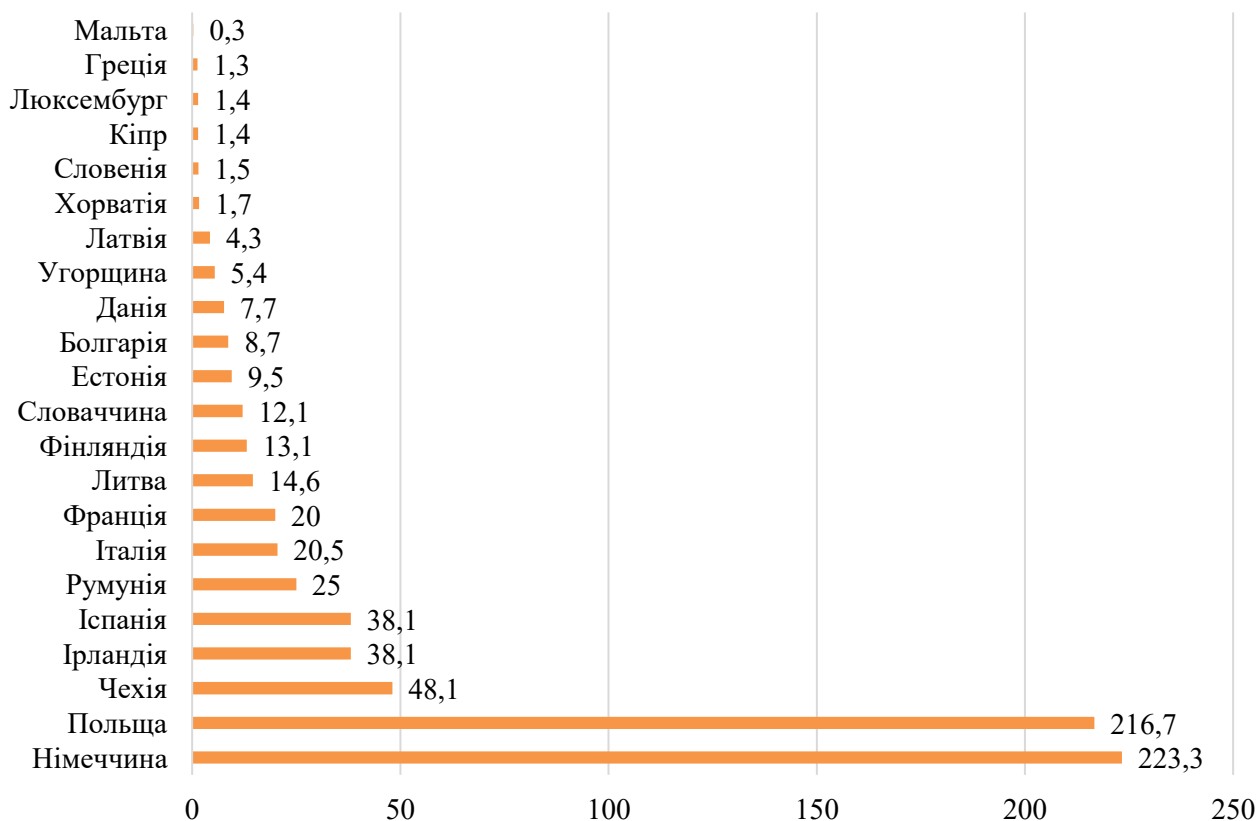

Рисунок 2.7 – Кількість дітей та молоді біженців з України, які навчаються в школах приймаючої країни, тис. осіб (за даними УВКБ ООН) [50]

Аналіз даних рисунку 2.7 виявляє критичну концентрацію українських дітей шкільного віку в двох ключових юрисдикціях: Німеччині (223,3 тис. осіб) та Польщі (216,7 тис. осіб), які є абсолютними лідерами за масштабами інтеграції нашої молоді у свої освітні системи. Розрив між цими країнами та рештою Європи є колосальним, адже навіть Чехія, що посідає третє місце, навчає майже в п'ять разів менше дітей (48,1 тис.), а показники інших великих країн, таких як Італія чи Франція, коливаються лише в межах 20 тисяч. Така статистика свідчить про те, що основний тягар освітньої адаптації та соціалізації майбутнього трудового ресурсу України наразі несуть саме німецька та польська шкільні моделі. Це створює ситуацію, де формування

світогляду та професійних компетенцій значної частини молодого покоління українців відбувається під впливом освітніх стандартів цих двох держав.

Окремої уваги заслуговують показники країн «другого ешелону», зокрема Чехії (48,1 тис.), Ірландії та Іспанії (по 38,1 тис.), які сформували потужні освітні осередки, що за чисельністю перевищують учнівський контингент багатьох українських районних центрів. Водночас довгий перелік країн із показниками менше 15 тисяч (країни Балтії, Скандинавії та Балкан) демонструє значну фрагментацію українського людського капіталу, що в майбутньому ускладнить процес реінтеграції через різноманіття освітніх програм та мовних середовищ, у які зараз занурені ці діти.

Більшість дітей та молоді з України опинилися в країнах Європейського Союзу з високим рівнем доходу та добре фінансованими системами обов'язкової освіти, які мають законодавчу базу для надання українцям необмеженого доступу до всіх освітніх рівнів. Європейські країни здебільшого реалізують політику інклюзії, спрямовану на включення дітей біженців до національних систем, де освіта є обов'язковою для всіх, хто проживає на території держави. Для полегшення цього процесу більшість країн пропонують підготовчі програми або додаткову навчальну підтримку, однак реальний обсяг допомоги в навчальних закладах суттєво варіюється залежно від місцевої політики та наявних ресурсів. Прибуття безпрецедентної кількості дітей створило значне навантаження на системи освіти в усьому регіоні, внаслідок чого деякі школи, особливо в міських районах з великою кількістю переселенців, зіткнулися з дефіцитом пропускної спроможності та неможливістю забезпечити додатковий прийом учнів.

Ситуація ускладнюється існуючою нестачею вчителів та іншого освітнього персоналу, а також браком фахівців, здатних працювати з дітьми-біженцями, що разом із регуляторними та фінансовими бар'єрами обмежує можливості шкіл. Особливо гостро ця проблема постала в країнах Центральної Європи, таких як Польща та Чехія, де кількість українських учнів зросла в геометричній прогресії порівняно з довоєнним періодом. Хоча на початку кризи

деякі країни ЄС надавали винятки з обов'язкової місцевої освіти для тих, хто навчався дистанційно в українських школах, зараз більшість цих винятків переглядаються або вже скасовані, а держави регіону вживають заходів для забезпечення достатньої кількості фізичних місць у школах для розміщення додаткових учнів у наступні роки.

Динаміка інтеграції української молоді в освітні системи країн-реципієнтів протягом трьох навчальних років, починаючи з початку повномасштабного вторгнення наведено на рисунку 2.8.

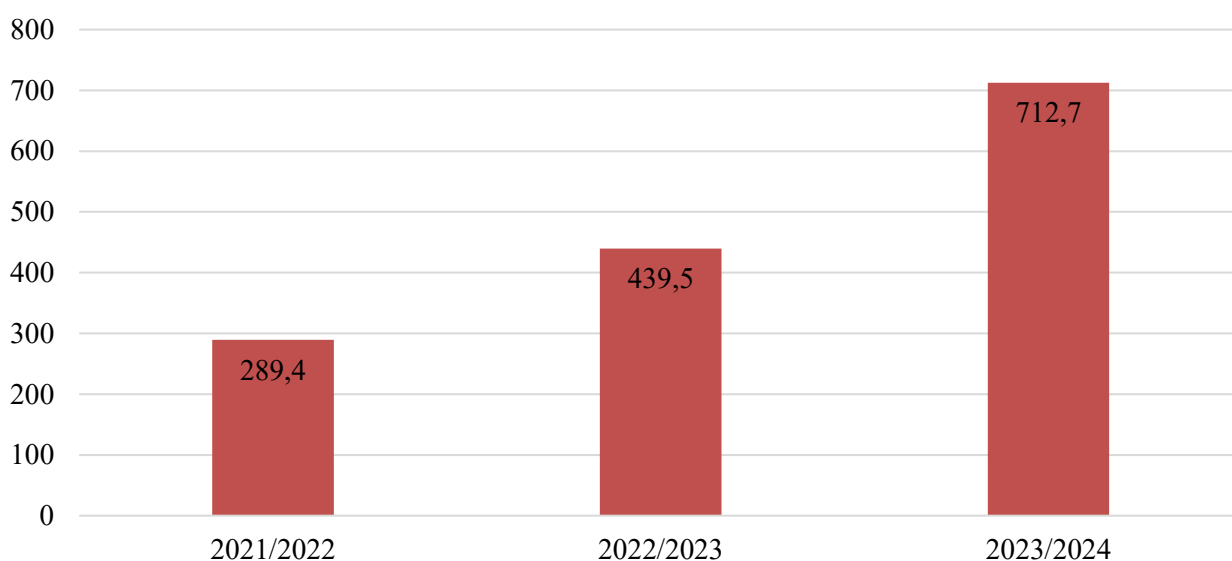

Рисунок 2.8 – Динаміка загальної кількості дітей та молоді біженців з України, які навчаються в школах приймаючої країни, тис. осіб (за даними УВКБ ООН) [50]

Динаміка інтеграції української молоді в освітні системи країн-реципієнтів візуалізує стрімке зростання чисельності українських дітей у закордонних школах протягом трьох навчальних років. Цей стійкий висхідний тренд відображає перехід родин біженців від стратегії тимчасового перечікування до довгострокової адаптації, адже за досліджуваний період контингент учнів збільшився майже у 2,5 рази – з 289,4 тис. осіб у 2021/2022 навчальному році до 712,7 тис. у 2023/2024 році. Особливо показовим є різке

прискорення темпів інтеграції саме в останній звітний період, де спостерігається значний стрибок показників, що, ймовірно, корелює як зі зміною планів батьків, які дедалі частіше відмовляються від надій на швидке повернення, так і з посиленням регуляторних вимог урядів країн-партнерів щодо обов'язкового шкільного навчання.

Така статистика сигналізує про формування за межами держави колосального демографічного ресурсу чисельністю понад 700 тисяч осіб. Це «втрачене покоління» нині виховується та формується в іншому культурному й освітньому полі, що створює довгострокові ризики для збереження їхньої національної ідентичності. Водночас зростання цифр вказує на суттєве збільшення навантаження на освітні бюджети приймаючих країн та свідчить про складну ситуацію для самих дітей, значна частина яких, ймовірно, змушена витримувати подвійне навантаження, поєднуючи інтеграцію в місцеві школи з дистанційним навчанням в Україні.

Отже, динаміка міграційних процесів показує певну стабілізацію, зокрема кількість біженців з України в Європі дещо зросла з 5,9 мільйона на початку 2024 року до 6,3 мільйона на кінець квітня 2025 року. Основними країнами-реципієнтами, що приймають найбільші групи українців, залишаються Німеччина, Польща та Чехія, хоча значні громади також сформувалися в Республіці Молдова, Румунії, Словаччині, Іспанії та Великій Британії.

2.2 Оцінювання структурної деформації ринку праці та надходження грошових переказів в Україну

За останні роки в Україні спостерігаються драматичні структурні зміни на ринку праці при порівнянні довоєнного 2021 року із воєнним 2023 роком, що відображає глибину демографічного удару по економічному потенціалу держави. Аналіз цих даних дозволяє простежити масштабне скорочення трудових ресурсів за всіма ключовими категоріями населення віком 15–70 років (рис. 2.9).

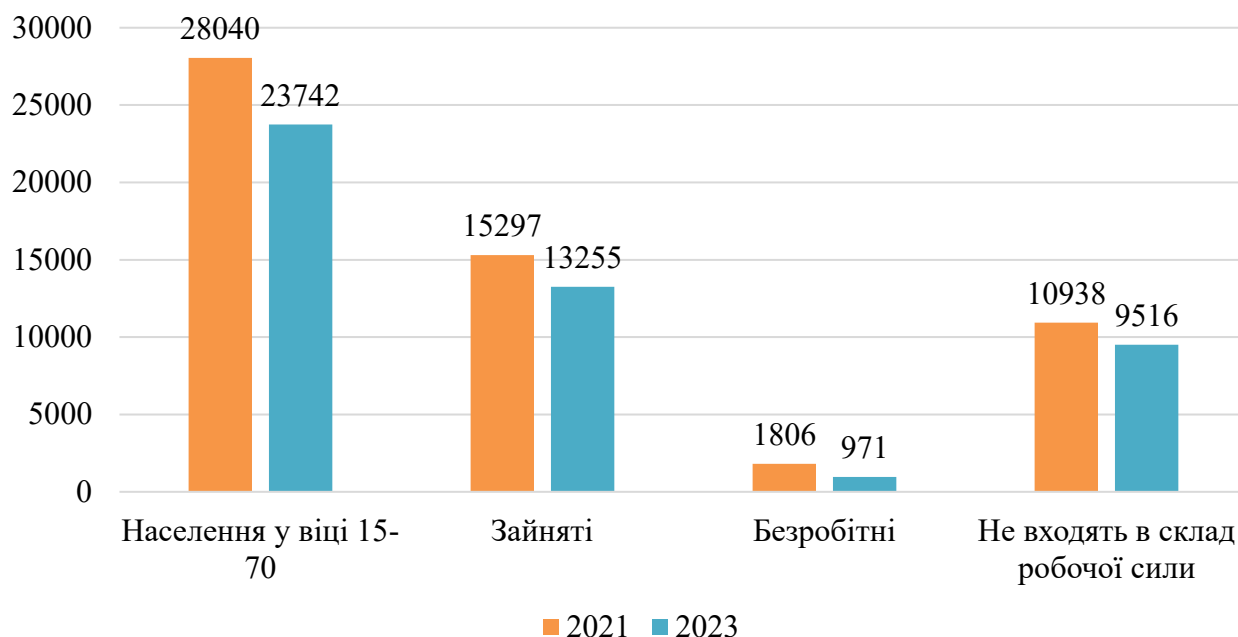

Рисунок 2.9 – Стан ринку праці за 2021-2023 рр, тис. осіб [51]

Аналіз представленої статистики свідчить про системне стиснення національного ринку праці, де найбільш критичним фактором є фізичне зменшення загальної чисельності населення у віці 15–70 років на понад 4,3 мільйона осіб – з 28,04 млн до 23,74 млн. Цей демографічний провал безпосередньо призвів до втрати понад 2 мільйони зайнятих працівників, кількість яких скоротилася з 15,3 млн до 13,25 млн, що формує довгостроковий дефіцит кадрів для функціонування економіки.

Особливої уваги заслуговує, на перший погляд, парадоксальна динаміка показника безробіття, який формально зменшився майже вдвічі – з 1,8 млн до 971 тисячі осіб. Однак у нинішніх умовах це зниження свідчить не про оздоровлення економіки чи створення нових робочих місць, а про вимивання вільної робочої сили через зовнішню міграцію та мобілізаційні процеси. Фактично, категорія безробітних скорочується швидше, ніж категорія зайнятих, що сигналізує про перехід ринку праці від стану дефіциту вакансій до стану гострого дефіциту персоналу.

Паралельно спостерігається зменшення чисельності економічно неактивного населення (тих, хто не входить до складу робочої сили) на 1,4 мільйона осіб, що підтверджує загальну тенденцію депопуляції, яка зачепила всі верстви суспільства, незалежно від їхнього економічного статусу. У підсумку, втрата близько 15% трудового потенціалу за два роки робить екстенсивний шлях відновлення економіки неможливим і вимагає безальтернативного переходу до моделей, що базуються на високій доданій вартості та автоматизації.

Український ринок праці у період 2022–2024 продемонстрував високий рівень резиліентності: витримав військовий, демографічний та мобілізаційний удар, зміг відновитися в основних структурах, адаптуватися та породити нові якості.

Якісні зміни структури ринку праці України за 2021–2023 рр. демонструє парадоксальну динаміку рівня зайнятості та безробіття, яка суперечить класичним сценаріям економічних криз (рис. 2.10).

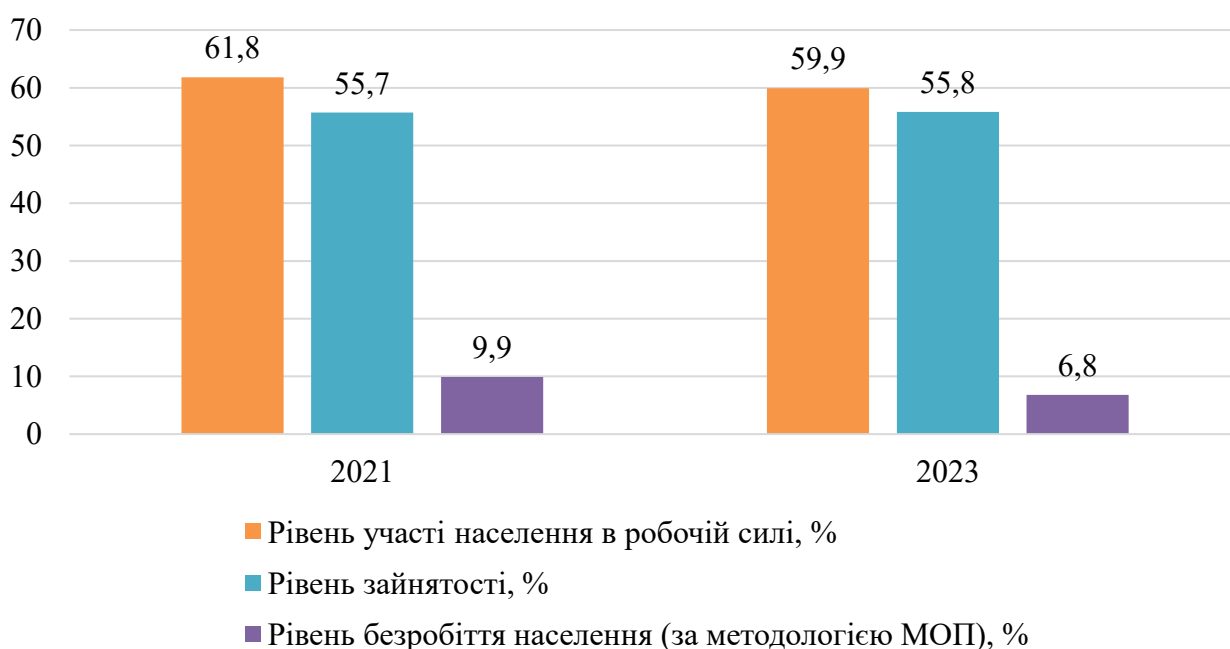

Рисунок 2.10 – Основні показники ринку праці України за період 2021–2023 рр., % [51; 52]

Аналіз представлених даних виявляє специфічну адаптацію ринку праці до шоків умов, де попри скорочення рівня участі населення в робочій силі з 61,8% до 59,9%, показник зайнятості залишився стабільним і навіть продемонстрував символічний приріст з 55,7% до 55,8%. Ця стабільність є оманливою, адже вона досягнута не завдяки економічному зростанню, а внаслідок різкого скорочення знаменника – загальної кількості наявного населення.

Найбільш показовим індикатором глибинних трансформацій є зниження рівня безробіття (за методологією МОП) з 9,9% до 6,8%, що в поточних реаліях свідчить не про оздоровлення економіки, а про критичний дефіцит кадрів. Фактично, значна частина осіб, які раніше формували статистику безробітних, або виїхали з країни, або були мобілізовані, що призвело до фізичного «висушування» пропозиції на ринку праці. Така ситуація підтверджує перехід економіки від моделі конкуренції працівників за робочі місця до жорсткої конкуренції роботодавців за наявний людський ресурс. Збереження цієї тенденції вимагатиме докорінної зміни підходів до управління персоналом та автоматизації процесів, оскільки резерв вільної робочої сили наближається до історичного мінімуму.

Ієрархія найважливіших проблем українського бізнесу протягом трьох кварталів 2025 року, базуючись на даних регулярних опитувань Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, дозволяє відстежити динаміку настроїв підприємців та виокремити стабільні тренди, що стримують економічне відновлення в умовах затяжного воєнного конфлікту (рис. 2.11). Дослідження вирізняється високим рівнем репрезентативності, адже до вибірки увійшли 473 підприємства всіх розмірних груп, що представляють ключові сектори реальної економіки, зокрема промисловість, роздрібну торгівлю та агропромисловий комплекс. Географія опитування охопила 21 з 27 регіонів України, що забезпечує валідність екстраполяції результатів на загальнонаціональний рівень. Особливої ваги цим даним надає системність методології, оскільки дослідження розпочате ще у травні 2022 року, що

дозволяє не лише зафіксувати поточний стан бізнес-середовища, а й простежити динаміку змін та адаптацію підприємців протягом усього періоду воєнного стану [53].

Рисунок 2.11 – Найважливіших 5 проблем для опитаного бізнесу визначених Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій на 09.2025 року, % [53]

Беззаперечним лідером серед проблем залишається кадровий дефіцит. Обмеженість робочої сили внаслідок мобілізації та міграції стабільно очолює антирейтинг, охоплюючи 60% респондентів у вересні, що свідчить про системну нездатність ринку праці задовольнити потреби роботодавців. Тривожною тенденцією осені став різкий стрибок цінового фактора, адже проблема зростання вартості сировини та матеріалів у вересні сягнула 55%, суттєво відірвавшись від літніх показників і посівши друге місце за значущістю. Це вказує на посилення інфляційного тиску на собівартість продукції, що разом із кадровим дефіцитом створює ефект «подвійних лещат» для виробничих підприємств. Водночас безпековий фактор («небезпечно

працювати») залишається стабільно високим (51-53%), фактично перетворившись на постійну фонову умову діяльності, до якої бізнес адаптувався психологічно, але яка продовжує обмежувати інвестиції.

Позитивним сигналом можна вважати поступове зниження актуальності проблеми падіння попиту, яка у вересні турбувала лише чверть опитаних (25%), що є найнижчим показником за рік і може свідчити про певну стабілізацію споживчих ринків або успішну переорієнтацію бізнесів на нові ніші. У підсумку, структура проблем чітко демонструє, що головним обмежувачем економіки стає не стільки логістика, яка стабільно турбує меншість – 18%, скільки фізична нестача людей та здорожчання ресурсів для виробництва.

Отже, кадровий голод набув ознак хронічної кризи, а ситуація з собівартістю продукції демонструє різке погіршення саме в осінній період. Водночас найбільш позитивну динаміку демонструє відновлення споживчої активності, тоді як логістичні перешкоди залишаються стабільно помірним фактором впливу без суттєвих коливань.

Формування довгострокових стратегій розвитку в умовах невизначеності вимагає від бізнесів чіткого розмежування між оперативними загрозами та фундаментальними трендами, що формуватимуть нову економічну реальність (рис. 2.12). Розуміння того, на чому фокусують увагу підприємці сьогодні, дозволяє спрогнозувати архітектуру національної економіки завтрашнього дня.

Аналіз очікувань бізнесу на найближчі три роки демонструє класичну «піраміду потреб», де в основі лежать фактори фізичного виживання та функціонування, зокрема: безпекова ситуація (58%) та критичний дефіцит кадрів (49%) залишаються домінантними викликами, що визначатимуть порядок денний. Високий пріоритет питань відновлення інфраструктури (40%) та стабільності енергетики (33%) свідчить про те, що підприємці готуються до етапу масштабної фізичної реконструкції країни, розглядаючи це як ключовий драйвер ділової активності.

Водночас статистика виявляє тривожний стратегічний розрив. Інструменти майбутнього успіху, такі як цифровізація бізнес-процесів (13%),

зелений перехід (8%) та розвиток штучного інтелекту (7%), опинилися на периферії уваги керівників. Це вказує на те, що український бізнес, будучи затиснутим у лещата питань безпеки та пошуку персоналу, змушений жертвувати довгостроковим технологічним розвитком заради порятунку активів «тут і зараз». Такий низький інтерес до інновацій та євроінтеграційних норм (17%) створює ризик консервації застарілих бізнес-моделей, що в повоєнний період може суттєво послабити конкурентоспроможність українських компаній на ринках ЄС, де вимоги до технологічності та екологічності будуть визначальними.

Рисунок 2.12 – Майбутні тенденції у найближчі 3 роки, які матимуть вплив на розвиток підприємств за рейтингом при опитуванні 473 підприємств Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій на 06.2025 року, % [54]

Проте саме в цьому дисбалансі криється ключ до вирішення проблеми, оскільки єдиним системним виходом із кадрової кризи в умовах демографічної кризи є заміщення «живої» праці технологічним капіталом. Бізнесу доведеться переглянути свої пріоритети, адже активне інвестування в автоматизацію, сучасне обладнання та цифрові інструменти дозволяє компенсувати фізичну нестачу рук та знизити залежність від мінливого ринку праці. Тож перехід від пошуку нових працівників до впровадження технологій, які їх замінюють, стає не просто трендом, а безальтернативною умовою виживання та збереження продуктивності.

Фінансовий вимір міграційних процесів можна представити у вигляді динаміки приватних грошових переказів в Україну, що охоплює як етап довоєнного зростання, так і критичні роки повномасштабного вторгнення. Ці дані слугують важливим індикатором збереження економічних зв'язків мігрантів з Батьківщиною, демонструючи глибинні структурні зрушення в логіці донорської підтримки національної економіки (табл. 2.3) [55].

Таблиця 2.3 – Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну, млн.дол. США

Показники	2008	2010	2014	2020	2021	2022*	2023	2024
Приватні перекази (2.+3.)	6177	5862	6489	11980	14019	12543	11292	9464
1. Оплата праці, всього	3629	4046	5183	11738	13591	12842	11126	7744
у т.ч. 1.a витрати мігрантів у країні перебування	573	638	821	2668	3195	3287	2762	1795
1.b податки у країні перебування	32	35	44	565	846	953	913	689
2. Чиста оплата праці (1.-1.a-1.b)	3024	3373	4318	8505	9550	8602	7451	5260
3. Приватні трансферти	3153	2489	2171	3475	4469	3941	3841	4204
у т.ч. грошові перекази робітників, що працюють за кордоном більше року	2140	1560	1165	1163	1907	1682	1800	2148
Інші приватні трансферти	1013	929	1006	2312	2562	2259	2041	2056

Аналіз даних виявляє тривожну тенденцію стрімкого скорочення загального обсягу приватних переказів, який у 2024 році зменшився майже на третину порівняно з піковим 2021 роком, впавши до позначки 9,46 мільярда доларів. Головним драйвером цього падіння стало катастрофічне зниження надходжень від оплати праці, які за три роки війни скоротилися майже вдвічі, що відображає припинення сезонної та маятникової міграції через закриття кордонів для чоловіків. Водночас структура трансфертів демонструє якісну трансформацію міграційної поведінки, оскільки обсяг переказів від осіб, що працюють за кордоном більше року, навпаки, зріс і сягнув історичного максимуму у 2,15 мільярда доларів. Це свідчить про перехід від моделі тимчасових заробітків до довгострокового закріплення українців у країнах перебування, де вони дедалі більше інтегруються у місцеві податкові системи та споживчі ринки. Зменшення потоку коштів також пояснюється возз'єднанням родин за кордоном, що нівелює потребу пересилати гроші родичам в Україну, перетворюючи таким чином колишній потужний інвестиційний ресурс домогосподарств на кошти для розвитку іноземних економік. Отже, динаміка 2022–2024 років сигналізує про втрату Україною статусу реципієнта заробітчанських грошей та ризики остаточного розриву фінансових зв'язків з новою діаспорою.

2.3 Аналіз формування та реалізації кадрово-міграційної політики в Україні

Ринок праці та кадрова політика держави є дзеркалом економічної суверенності. Для України шлях від здобуття незалежності до третього року повномасштабної війни став еволюцією від моделі «збереження зайнятості» до парадигми «боротьби за людський капітал». Якщо у довоєнний період (1991–2021) ключовим викликом була структурна диспропорція та трудова міграція, то період 2022–2025 років ознаменувався екзистенційною загрозою фізичного зникнення трудових ресурсів.

Всю історичну фазу незалежності України стосовно кадрово-міграційної політики можна розділити умовно на дві частини [56-61]:

- епоха інерції та структурних дисбалансів (1991–2021 рр.);
- шокова трансформація та кадрова криза (2022–2025 рр.).

Довоєнну кадрову політику в Україні можна охарактеризувати як реактивну адаптацію до ринкових умов на тлі збереження архаїчних інституцій. Тобто протягом 1991-2021 рр. характерною є епоха інерції та структурних дисбалансів. Цей період умовно поділяється на три етапи:

- етап прихованого безробіття та патерналізму (1991–1999). Перше десятиліття незалежності пройшло під знаком розпаду планової економіки. Державна політика була спрямована не на ефективність, а на уникнення соціального вибуху. У цей час характерним є феномен «прихованого безробіття», коли працівники формально числилися на заводах, працюючи неповний день або перебуваючи у неоплачуваних відпустках. Регулювання здійснювалось за умов домінування КЗпП 1971 року, який був абсолютно непристосований до ринкових реалій, створюючи жорсткі рамки для звільнення та найму, що штовхало бізнес у «тінь». Як наслідок відбулось формування масштабного тіньового ринку праці та зародження «човникової» торгівлі як форми самозайнятості інженерно-технічної інтелігенції;

- етап економічного зростання та перших диспропорцій (2000–2008). Період відновлення економіки виявив першу системну помилку державної освітньої політики: розрив між ринком освітніх послуг та реальним сектором. Масове виробництво юристів та економістів на тлі деградації системи професійно-технічної освіти (ПТО) спричинило системні проблеми, коли промислові регіони, такі як Запоріжжя, почали відчувати старіння кадрів у виробничому секторі. Держава фактично усунулася від прогнозування потреб ринку праці. Державне замовлення у ЗВО формувалося за інерційним принципом, а не на основі запитів роботодавців;

- етап євроінтеграції та трудової міграції (2014–2021). Після Революції Гідності та початку АТО ринок праці зазнав тектонічних зрушень.

Запроваджений безвізовий режим у 2017 та відкриття кордонів з ЄС перетворило Україну на «кадрового донора» Європи. За даними НБУ, перекази трудових мігрантів сягали 10-12% ВВП, але реальний сектор втрачав кваліфіковані кадри (зварювальників, будівельників, водіїв). Розвиток ІТ-сектору спричинив формування «держави в державі» – ІТ-галузі, яка працювала переважно за схемою ФОП. Це створило класову нерівність на ринку праці, коли високі доходи в доларах в ІТ протиставлялися стагнації зарплат у промисловості. У цей період почалися перші спроби лібералізації трудового законодавства та впровадження дуальної освіти, однак вони носили фрагментарний характер. Відповідно на момент 2022 року Україна підійшла з високим рівнем тіньової зайнятості, критичним дефіцитом робітничих професій та відсутністю стратегії утримання талантів.

Повномасштабне вторгнення РФ зруйнувало усталені моделі. В Україні відбулась шокова трансформація та кадрова криза (2022–2025 рр.). Ринок праці пройшов шлях від колапсу (березень 2022) до гострого структурного дефіциту (2024–2025). Україна втратила доступ до колосальної частини населення, тобто стався демографічний колапс. Понад 6 млн українців перебувають за кордоном, серед яких переважно жінки з дітьми та кваліфіковані фахівці. Крім того, важким стало вилучення з економіки понад 1 млн чоловіків працездатного віку (найбільш продуктивна когорта 25–50 р.) в межах мобілізації. Переміщення 3-4 млн осіб зі Сходу та Півдня на Захід країни створило регіональні диспропорції: надлишок кадрів у західних областях на початку війни змінився дефіцитом, тоді як прифронтові зони відчують «кадрове знекровлення» [56-61].

Ускладнення ситуації змусило владу зосередитись на лібералізації та перейти до державної політики виживання. Держава була змушена діяти радикально, відмовившись від соціального популізму на користь воєнної доцільності. Був прийнятий Закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», що стало революційним кроком. Воно дозволило: призупиняти дію трудових договорів, збільшити робочий тиждень до 60 годин (для критичної інфраструктури), спростити процедуру звільнення та

переведення. Держава перейшла від субсидування безробіття до інвестування у створення робочих місць (програма «єРобота»). Гранти на власну справу стали інструментом самозайнятості для ВПО та ветеранів. Крім того, було впроваджено механізм бронювання критичних спеціалістів, що стало головним предметом діалогу між державою та бізнесом, виявивши проблему непрозорості економіки (неможливість забронювати «тіньових» працівників).

У 2024–2025 роках бізнес зіткнувся з історичним максимумом дефіциту кадрів, що ознаменувало зміну парадигму бізнесу на користь ринку працівника (робочої сили). За даними Інституту економічних досліджень (ІЕД), 60% підприємств називають брак персоналу головною проблемою, вищою за ризики обстрілів. Тому жінки почали масово опановувати «чоловічі» професії (водії вантажівок, оператори верстатів, охоронці). Корпоративні політики змістилися в бік інклюзивності не заради PR, а через необхідність розширення бази кандидатів (залучення ветеранів та людей з інвалідністю). Щоб утримати персонал, бізнес змушений підвищувати зарплати темпами, що випереджають інфляцію та зростання продуктивності праці, що створює інфляційний тиск.

Для систематизації глибинних трансформацій соціально-трудових відносин у таблиці 2.4 наведено порівняльний аналіз парадигм державної політики, що дозволяє зіставити інерційну модель минулого з екстремими механізмами адаптації воєнного часу.

Аналіз наведених критеріїв демонструє фундаментальний зсув ролі держави – від функції соціального арбітра з жорстким, успадкованим від радянської системи регулюванням прав працівників, система перейшла до моделі безпекового регулятора, де пріоритетом стали обороноздатність та вимушена лібералізація прав роботодавця. Ця трансформація обумовлена докорінною зміною ключового виклику, адже на зміну боротьбі з безробіттям та тіньовою зайнятістю прийшов критичний дефіцит кадрів, посилений мобілізаційними процесами та ризиками фізичної безпеки. Внаслідок цього відбулася повна інверсія ринкової кон'юнктури, яка трансформувалася зі стабільного «ринку роботодавця» на жорсткий «ринок кандидата», змушуючи

бізнес конкурувати за будь-який наявний людський ресурс.

Таблиця 2.4 – Порівняльний аналіз державної кадрово-міграційної політики в Україні

Критерій порівняння	Довоєнна модель (1991–2021)	Модель воєнного часу (2022–2025)
Роль держави	Арбітр та соціальний гарант. Жорстке регулювання прав працівника (спадщина СРСР).	Регулятор безпеки. Лібералізація прав роботодавця, фокус на обороноздатності.
Основна проблема	Безробіття, тіньова зайнятість, трудова міграція.	Критичний дефіцит кадрів, фізична безпека, мобілізація.
Ринок праці	Ринок роботодавця (до 2017), збалансований (2017–2021).	Жорсткий ринок кандидата. Конкуренція за будь-який ресурс.
Освітня стратегія	Масовість вищої освіти, ігнорування ПТО.	Акцент на короткострокові курси, перекваліфікацію (reskilling), ваучери на навчання.
Гендерна політика	Традиційний розподіл ролей.	Вимушена фемінізація промисловості та логістики.

Структурні зміни також продиктували перегляд освітніх та гендерних стратегій, змістивши фокус з інертної масової вищої освіти на прагматичні інструменти швидкого перенавчання (reskilling) та призвівши до неминучої фемінізації традиційно чоловічих секторів, зокрема промисловості й логістики. Таким чином, війна фактично демонтувала старий суспільний договір на ринку праці, замінивши його моделлю виживання та гнучкої адаптації.

Трансформація кадрової політики України за 2022–2025 роки є незворотною. Ми спостерігаємо крах пострадянської моделі ринку праці. Війна прискорила процеси, які тривали б десятиліттями: діджиталізацію трудових відносин, легалізацію ринку (через бронювання) та переосмислення ролі жінок в економіці. Майбутнє української економіки залежить не від наявності ресурсів, а від здатності максимально ефективно використати той обмежений людський капітал, що залишився, помноживши його на цифрові технології.

Висновки до 2 розділу

Порівняння ключових показників за 2000 та 2024 роки свідчить про стійке зростання масштабів міжнародної міграції як у абсолютному, так і у відносному вимірі. За майже чверть століття кількість міжнародних мігрантів зросла майже вдвічі, тоді як їхня частка у світовому населенні збільшилася з 2,8% до 3,6%. Водночас структура міграції залишається відносно стабільною за віковою та гендерною ознаками: частка жінок дещо знизилася, а питома вага дітей залишається сталою, що свідчить про поєднання трудової, сімейної та вимушеної мобільності.

Найбільш динамічні зміни спостерігаються у фінансовому та гуманітарному вимірах міграції. Зокрема, аналіз глобальних міграційних процесів засвідчує їх фундаментальну трансформацію з суто демографічного явища у потужний макроекономічний чинник, де обсяг міжнародних грошових переказів зріс у 6,5 раза з 2000 року, сягнувши 831 млрд дол. США у 2022 році та ставши для багатьох країн стабільнішим джерелом фінансування, ніж прямі іноземні інвестиції. Паралельно різко збільшилася кількість біженців і внутрішньо переміщених осіб, що відображає посилення конфліктів, кліматичних ризиків і політичної нестабільності. У сукупності ці тенденції підтверджують, що сучасна міграція дедалі більше поєднує економічні, демографічні та безпекові виміри, а її управління стає стратегічним завданням держав і міжнародних інституцій.

У період 2022-2024 років відбулась безпрецедентна синхронізація безпекових та кліматичних викликів, що призвело до потроєння загальної кількості вимушено переміщених осіб у світі та критичного перевантаження міжнародних систем захисту, особливо на тлі нових конфліктів у Європі та на Близькому Сході. Для України наслідки цих процесів є екзистенційними, оскільки повномасштабне вторгнення спровокувало найбільшу кризу переміщення в Європі з часів Другої світової війни, призвівши до втрати доступу до 5,9-6,3 млн громадян, що станом на 2025 рік еквівалентно

населенню майже чотирьох довоєнних Запорізьких областей. Архітектура цього розселення є вкрай нерівномірною: основний демографічний тягар несуть Німеччина та Польща, де зосереджено понад половину всіх біженців ЄС, тоді як стратегічно небезпечним є закріплення близько 550 тисяч найбільш мобільних та кваліфікованих українців за межами Європи (США, Канада, Велика Британія), повернення яких є найменш імовірним через значну дистанцію та високий поріг інтеграції.

Найбільш тривожним індикатором, що вказує на перехід від тимчасового перебігу війни до довгострокової асиміляції, є стрімка динаміка інтеграції української молоді в іноземні освітні системи. Зростання кількості українських дітей у закордонних школах у 2,5 раза – до 712,7 тис. осіб у 2023/2024 навчальному році – свідчить про формування чисельного покоління, чий світогляд та професійні компетенції формуються під впливом німецької та польської освітніх моделей. Це створює довгострокові ризики розмивання національної ідентичності та вимагає від держави перегляду стратегій взаємодії з діаспорою, оскільки значна частина цього людського капіталу може бути втрачена для України безповоротно.

Проведений аналіз фіксує безпрецедентну структурну деформацію національного ринку праці, яка характеризується фізичним скороченням наявного населення віком 15–70 років на 4,3 мільйона осіб та втратою понад 2 мільйонів зайнятих працівників. Цей демографічний шок призвів до парадоксальної ситуації, коли статистичне зменшення рівня безробіття (з 9,9% до 6,8%) сигналізує не про економічне оздоровлення, а про критичне вимивання трудового ресурсу через міграцію та мобілізацію, що фактично трансформувало економіку з моделі конкуренції за робочі місця на модель жорсткої конкуренції роботодавців за персонал.

Реакція бізнесу на ці виклики демонструє небезпечний стратегічний розрив. Хоча 60% підприємств визнають кадровий дефіцит головною проблемою, а інфляційний тиск на собівартість посилюється, рівень готовності до технологічної модернізації залишається критично низьким. Фокусуючись на

фізичній безпеці та інфраструктурі, лише незначна частка компаній (7–13%) розглядає цифровізацію та штучний інтелект як пріоритет, що суперечить об'єктивній необхідності заміщення дефіцитної «живої» праці технологічним капіталом як єдиного шляху збереження продуктивності в умовах депопуляції.

Фінансовим відображенням цих незворотних демографічних зрушень стало скорочення обсягу приватних грошових переказів майже на третину (до 9,46 млрд дол. у 2024 році) на тлі зростання трансфертів від довгострокових мігрантів до історичного максимуму. Така динаміка підтверджує перехід від моделі тимчасових заробітків до сценарію возз'єднання родин за кордоном та їхньої повної інтеграції в іноземні економіки, що поступово позбавляє Україну статусу реципієнта значних інвестиційних ресурсів від діаспори.

Аналіз історичної еволюції кадрово-міграційної політики України засвідчує її докорінну трансформацію від інерційної моделі «збереження зайнятості» до екстреної парадигми «боротьби за людський капітал». Якщо період 1991–2021 років характеризувався накопиченням структурних дисбалансів, тіньовою зайнятістю та відривом освітньої системи від потреб реального сектору, то повномасштабне вторгнення стало каталізатором незворотного краху пострадянської системи регулювання ринку праці. Війна оголила неефективність архаїчних інституцій, змусивши державу перейти від соціального популізму до жорсткої лібералізації трудових відносин та пріоритету безпекової доцільності.

Сучасний етап (2022–2025 рр.) визначається екзистенційною загрозою фізичного дефіциту трудових ресурсів, спричиненою виїздом понад 6 млн громадян та мобілізаційними процесами, що призвело до повної інверсії ринкової кон'юнктури та формування «жорсткого ринку кандидата». В умовах, коли 60% підприємств визначають кадровий голод як ключову проблему, відбуваються глибинні соціальні зрушення, зокрема: вимушена фемінізація промисловості, інфляційне зростання зарплат та переорієнтація державної підтримки з субсидування безробіття на грантове стимулювання самозайнятості (програма «ЄРобота»).

У стратегічному вимірі зафіксовано фундаментальний зсув ролі держави від функції соціального гаранта до ролі безпекового регулятора, що робить зміни у трудових відносинах незворотними. Подальший розвиток національної економіки в умовах демографічного колапсу залежатиме виключно від інтенсифікації наявного потенціалу, тобто здатності бізнесу та держави максимально ефективно використовувати обмежений людський ресурс через діджиталізацію, автоматизацію процесів та швидке перенавчання кадрів, остаточно відмовившись від застарілих практик екстенсивного зростання.

Підсумовуючи проведений аналіз, можна констатувати, що сучасна державна міграційна політика України де-факто сформувалася як гібридна модель. У ній вимушено співіснують два різноспрямовані вектори: жорсткий безпековий компонент (посилений контроль кордонів і фільтраційні заходи) та гуманітарно-інтеграційний вимір, спрямований на підтримку мільйонів ВПО та повернення громадян з-за кордону.

Втім, вважаємо, що існуючий підхід є недостатнім. Стратегічним пріоритетом має стати перехід від політики «реагування та контролю» до політики розвитку та збереження людського капіталу. Це вимагає розробки оновленої Концепції, яка базуватиметься не на інтуїтивних рішеннях, а на математичному моделюванні міграційних потоків. Використання сучасних статистичних інструментів дозволить нам не просто фіксувати втрати, а передбачати тенденції та синхронізувати демографічні цілі з потребами реального сектору економіки.

3 СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1 Міграційні настрої та готовність до повернення як фактори трансформації міграційної політики України

Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році спровокувало безпрецедентну гуманітарну та демографічну кризу, що характеризується масовими жертвами серед цивільного населення, руйнуванням житлової та критичної інфраструктури, а також порушенням доступу до базових послуг. Ці фактори спричинили глибокий економічний спад, відтік капіталу та масштабне переміщення робочої сили, внаслідок чого, за поточними оцінками, близько 3,7 мільйона громадян стали внутрішньо переміщеними особами, а ще приблизно 5,6 мільйона виїхали за кордон, переважно до країн Європи. У відповідь на ці виклики уряд України визначив пріоритетом національне відродження, де ключове місце посідає відновлення людського капіталу, бачення якого закріплено у Плані розвитку України.

Стратегія держави базується на чотирьох фундаментальних напрямках:

- розвитку освіти та навичок;
- забезпеченні доступу до медицини та реабілітації;
- реінтеграції громадян на ринок праці з подоланням соціально-економічних наслідків війни;
- збільшенні чисельності соціально та економічно активного населення.

Реалізація цих цілей є надзвичайно амбітним завданням, враховуючи, що ще до війни країна стикалася з проблемами трудової еміграції, скороченням робочої сили та структурним дефіцитом кваліфікованих кадрів. Саме тому ефективна політика відновлення має бути інклюзивною та ґрунтуватися на розумних рішеннях і цільових інвестиціях, що базуються на глибокому розумінні міграційних настроїв: хто саме, куди та за яких умов готовий повернутися, і яка підтримка для цього необхідна [56].

Критичну важливість такого підходу підтверджують емпіричні дані. Починаючи з 2022 року, УВКБ ООН у партнерстві з Ipsos SA проводить моніторинг настроїв біженців у рамках серії досліджень «Життя на паузі». Результати цих опитувань виявляють тривожну динаміку поступового зниження частки тих, хто планує повернутися в Україну, що пояснюється тривалістю бойових дій та дедалі глибшою інтеграцією українців у суспільства приймаючих країн. При цьому домінуючим бар'єром для повернення незмінно залишається фактор безпеки, за яким слідують економічні чинники – наявність роботи, засобів до існування, житла та доступність послуг [62].

Часова динаміка міграційних настроїв відображає поступову трансформацію психологічної готовності українських біженців до репатріації протягом першого року повномасштабної війни (рис. 3.1). Аналіз цих трендів є критично важливим для розуміння того, як тривалість конфлікту впливає на ризики безповоротної втрати демографічного потенціалу держави.

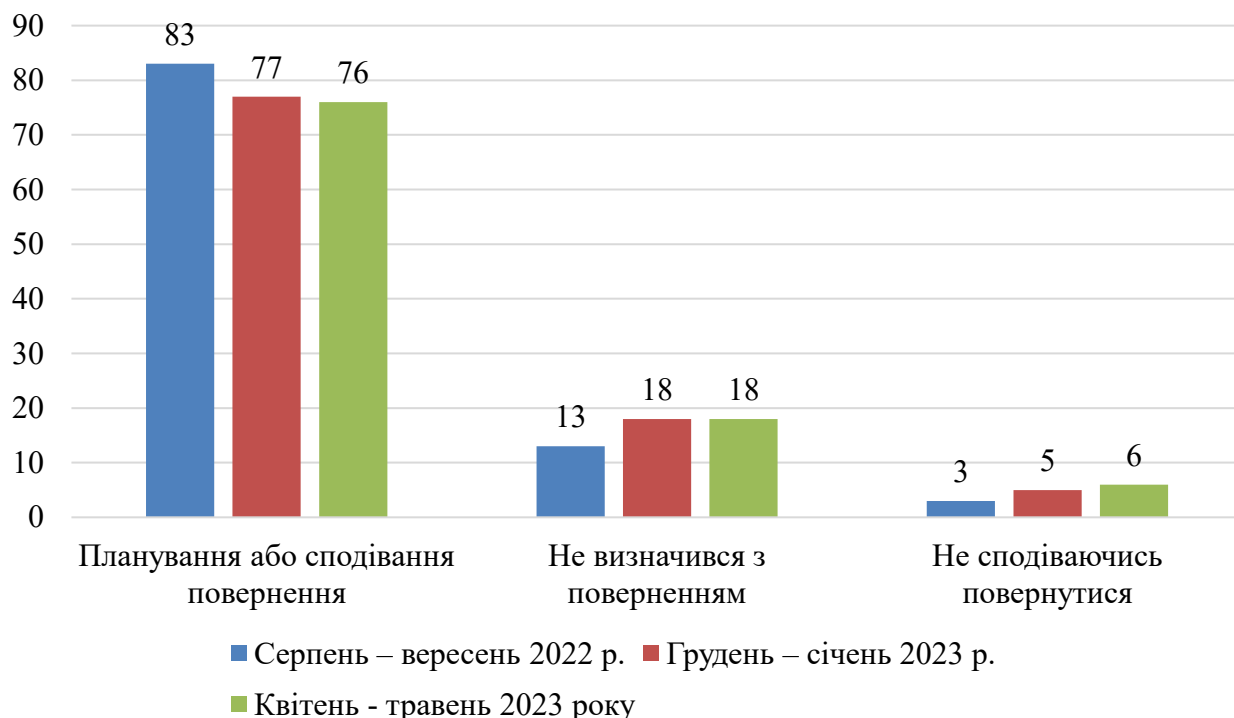

Рисунок 3.1 – Динаміка настроїв про повернення українських біженців з початку війни в опитуванні, % [62]

Аналіз соціологічних даних демонструє чітку тенденцію до «охолодження» намірів щодо повернення в міру того, як період вимушеного перебування за кордоном збільшується. Хоча переважна більшість опитаних все ще декларує бажання повернутися, їхня частка помітно скоротилася з пікових 83% у перші місяці війни до 76% у травні 2023 року. Паралельно спостерігається симптоматичне зростання сегмента тих, хто не визначився, який збільшився з 13% до 18% і стабілізувався на цьому рівні, що свідчить про перехід від стану тимчасового очікування до глибокої невизначеності щодо власного майбутнього. Тривожним сигналом є подвоєння частки громадян, які вже не сподіваються повернутися (з 3% до 6%), що, хоч і виглядає невеликою цифрою в абсолютних вимірах, маркує початок процесів незворотної асиміляції. Така динаміка підтверджує гіпотезу про те, що фактор часу працює проти відновлення людського капіталу України, оскільки побутова та професійна інтеграція в іноземних суспільствах поступово витісняє мотивацію до репатріації.

Хоча наявні соціологічні дані вказують на пропорційно вищі наміри щодо повернення серед домогосподарств, очолюваних жінками, та осіб похилого віку, інформативність цих опитувань залишається недостатньою для розробки деталізованих планів відновлення України. З метою подолання цієї прогалини та забезпечення глибшого розуміння міграційних процесів, УВКБ ООН у співпраці з кафедрою комп'ютерних наук Лондонського університету Брунеля розробило спеціалізовану агентну модель для прогнозування потенційних потоків репатріації. Валідація та підтримка цього інструменту здійснюється неформальною консультативною радою, до складу якої увійшли технічні експерти міжнародних фінансових інституцій, агенцій розвитку, профільних директоратів ЄС, а також представники Міністерства економіки України та Київської школи економіки.

Наведені у таблиці 3.1 результати моделювання демонструють оптимістичний сценарій репатріації, згідно з яким із загальної сукупності у 4,38 мільйона біженців, охоплених прогнозом, до України очікується повернення 2,8

мільйона осіб, що становить близько 64% від вихідної чисельності. Однак, незважаючи на позитивну динаміку повернень, модель фіксує довгострокове закріплення за кордоном значного демографічного ресурсу в кількості 1,58 мільйона громадян, які залишаються в країнах перебування на момент завершення моделювання.

Таблиця 3.1 – Прогнозовані показники повернення з країн перебування українських біженців [62]

Країна перебування	Біженці за початком моделювання	Біженці на кінець моделювання	Особи, що повернулися
Німеччина	1184900	408600	776300
Польща	997200	572800	424400
Чехія	365100	90000	275100
Іспанія	233900	61400	172500
Румунія	182900	62900	120000
Італія	165300	42400	122900
Словаччина	132600	52100	80500
Республіка Молдова	127800	24900	102900
Нідерланди	123400	35600	87800
Ірландія	111800	30500	81300
Інші	758900	200,00	558800
РАЗОМ	4383800	1581300	2802500

Найцікавіша диспропорція спостерігається при порівнянні двох ключових країн-реципієнтів: хоча Німеччина має більшу стартову кількість біженців (1,18 млн), модель прогнозує вищий рівень їх повернення (776 тис.) порівняно з Польщею. Водночас Польща демонструє значно вищий коефіцієнт утримання українців, оскільки на кінець періоду там залишається понад 572 тисячі осіб,

що суттєво перевищує залишок у Німеччині (408 тис.), свідчачи про глибшу інтеграцію або намір залишитися саме в сусідній країні.

Показовою є ситуація в Чехії, де прогнозується один із найвищих відносних показників репатріації: з 365 тисяч осіб очікується повернення 275 тисяч, що залишає в країні лише близько 90 тисяч українців. Країни Південної та Західної Європи, такі як Іспанія, Італія та Нідерланди, демонструють стабільний тренд на повернення більшості біженців, хоча абсолютні цифри там значно менші, ніж у лідерів списку. У підсумку, представлена статистика вказує на те, що навіть за сприятливих умов Україна зіткнеться з незворотною втратою приблизно третини своєї зовнішньої міграційної хвилі, причому «центр ваги» цієї діаспори зміститься в бік Польщі та Німеччини.

Прогнозування міграційної поведінки виявляє глибоку диференціацію намірів українців залежно від країни їхнього тимчасового перебування, де при усередненому показнику очікуваної репатріації на рівні 64% спостерігається суттєва регіональна неоднорідність (рис. 3.2).

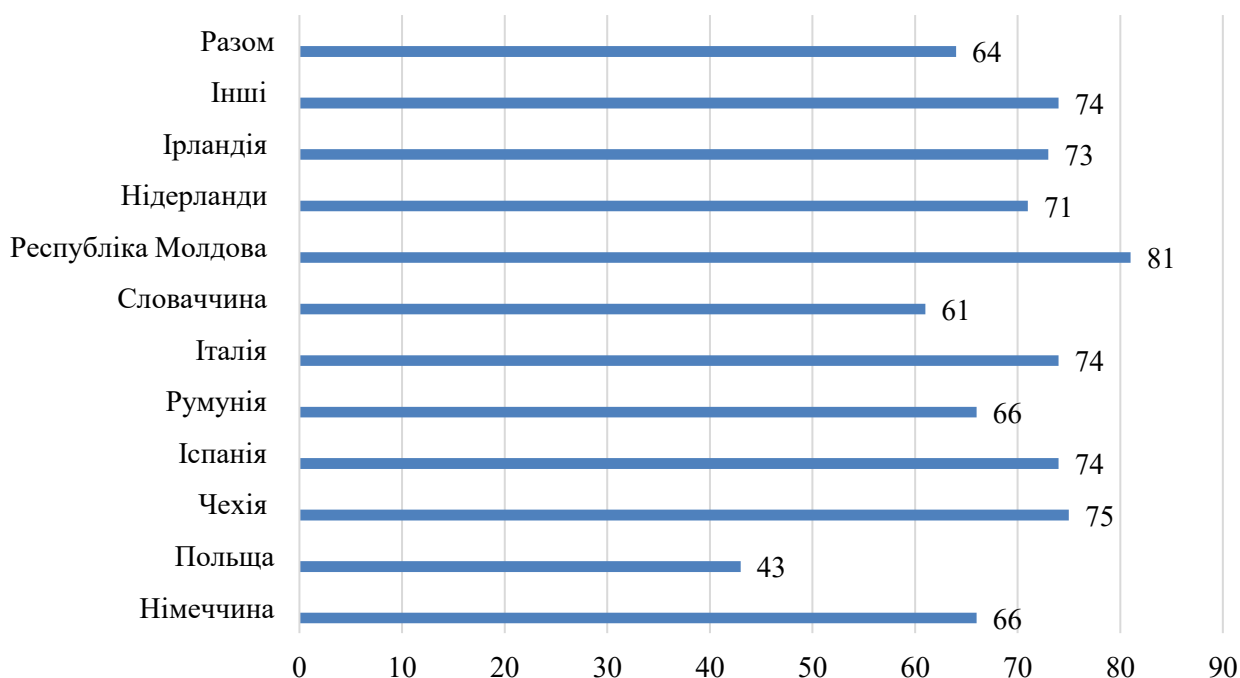

Рисунок 3.2 – Прогнозний % українських біженців хто повернеться з основних країн перебування [62]

Найвищу схильність до повернення демонструють біженці в Республіці Молдова (81%) та Чехії (75%), що, ймовірно, корелює з обмеженими можливостями для їхньої довгострокової економічної інтеграції або специфікою місцевих регуляторних політик. Натомість польський вектор демонструє діаметрально протилежну тенденцію з найнижчим прогнозним показником повернення на рівні 43%, що становить серйозний виклик для демографічної безпеки України. Цей феномен свідчить про успішне закріплення значної частини громадян у сусідній державі завдяки ліберальному доступу до ринку праці та культурно-мовній спорідненості, підтверджуючи тезу, що географічна близькість не гарантує зворотної міграції, а ефективна асиміляційна політика країни-реципієнта стає домінуючим фактором у рішенні залишитися.

Моделювання процесів репатріації виявляє стійку тенденцію до зміни регіону проживання, де окрім безпекової складової, ключовими драйверами вибору нового місця стають розвинена інфраструктура, можливості працевлаштування та наявність вцілілого житла. Цей фактор є критичним для громадян з окупованих територій або тих, хто втратив майно, що призводить до суттєвих демографічних диспропорцій: наприклад, у Дніпропетровській області очікується притік поверненців, що у 2,5 рази перевищує кількість місцевих біженців. У підсумку, модель прогнозує, що 38% репатріантів не повернуться до своїх домівок, а остаточно осядуть в інших, більш безпечних та економічно активних регіонах України.

Результати моделювання виявляють суттєві структурні відмінності між регіональним розподілом вихідних потоків біженців та географією їхнього розселення після повернення в Україну (рис. 3.3). Найбільш критична ситуація спостерігається у східних та південних макрорегіонах, які, будучи основними «донорами» зовнішньої міграції (сумарно 72% від усіх біженців), відновлюють свій людський потенціал значно повільніше, приймаючи лише 56% від загальної кількості репатріантів. Натомість Київ та західні області демонструють виразний ефект «міграційного магніту», де частка тих, хто

повертається, суттєво перевищує частку тих, хто виїхав: наприклад, столиця, сформувавши лише 7% потоку біженців, акумулює майже вдвічі більше повернутих – 13%.

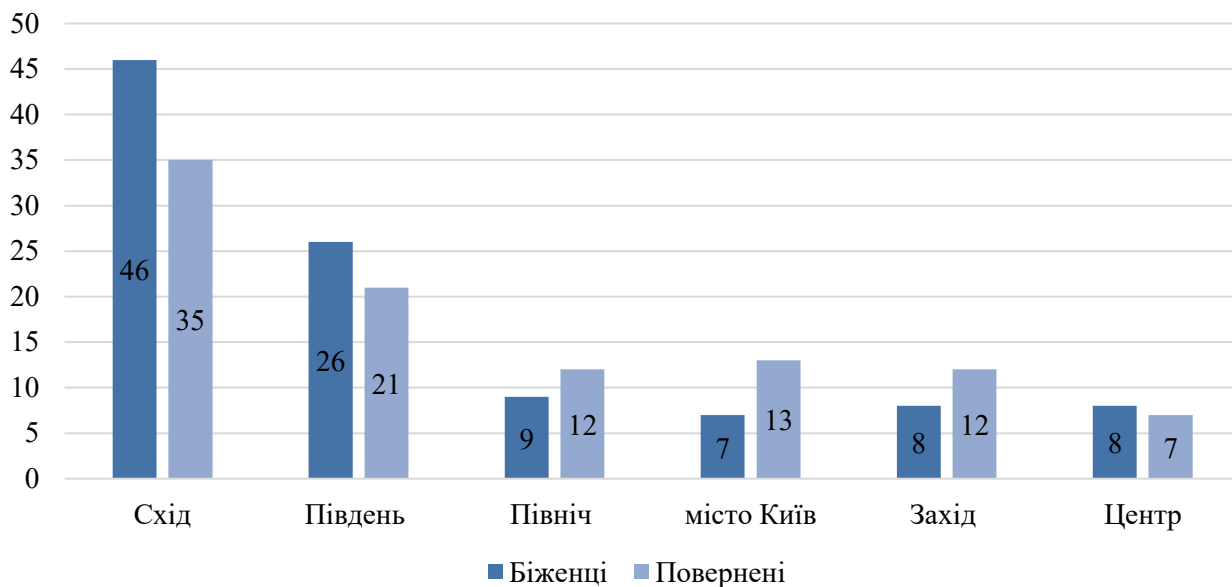

Рисунок 3.3 – Модель за макрорегіонами походження: повернуті проти біженців становими на кінець моделювання, % [62]

Аналогічна позитивна дельта простежується у західному та північному регіонах, що свідчить про масштабне внутрішнє переміщення в процесі репатріації, коли громадяни зі зруйнованих або небезпечних прифронтових зон обирають для подальшого життя більш захищені та економічно стійкі території. Така динаміка фактично перекроює демографічну карту держави, створюючи ризики довгострокової депопуляції промислового Сходу та надлишкового антропогенного навантаження на інфраструктуру Києва і Заходу.

Результати моделювання якісного складу міграційних потоків демонструють дивовижну симетрію між освітнім рівнем тих, хто планує повернутися, та тих, хто залишається за кордоном (рис. 3.4). Аналіз структури людського капіталу вказує на відсутність різких диспропорцій у «відпливі мізків» за суто освітньою ознакою, оскільки профіль поверненців майже дзеркально відтворює профіль загальної групи біженців.

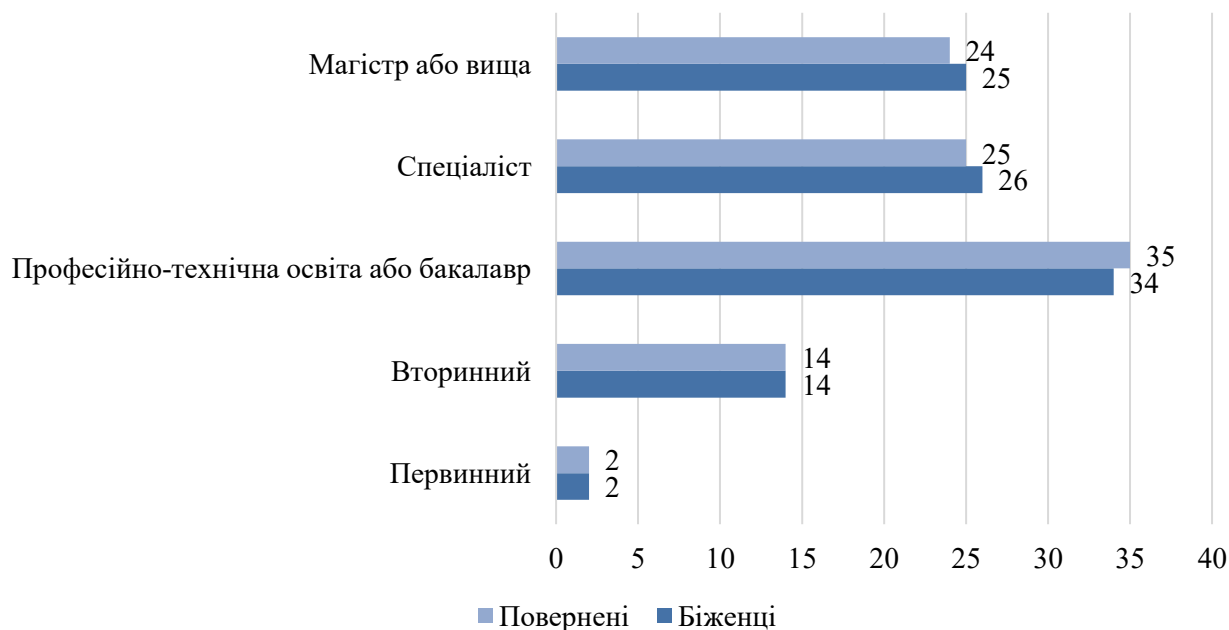

Рисунок 3.4 – Модель за рівнем освіти: осіб, що повернуться проти біженців становитиме на кінець моделювання (віком 18-59 років), % [62]

Зокрема, частка осіб з повною вищою освітою (рівні магістра та спеціаліста) серед тих, хто залишається в еміграції, є лише статистично несуттєво вищою (сумарно 51%), ніж серед тих, хто повертається (49%), що певною мірою спростовує побоювання щодо вибіркового неповернення виключно еліти. Водночас категорія громадян із професійно-технічною освітою або ступенем бакалавра виявляє дещо вищу схильність до репатріації (35% проти 34%), що, ймовірно, обумовлено труднощами з визнанням дипломів та працевлаштуванням за фахом на жорстко регульованих ринках ЄС. Така рівномірність розподілу дозволяє зробити висновок, що рішення про повернення диктується переважно безпековими та соціальними факторами, які впливають на всі верстви населення однаково, незалежно від наявного у них наукового ступеня чи кваліфікації.

Аналіз факторів економічної активності виявляє критичну залежність між успішністю інтеграції в ринок праці країни перебування та схильністю до репатріації (рис. 3.5).

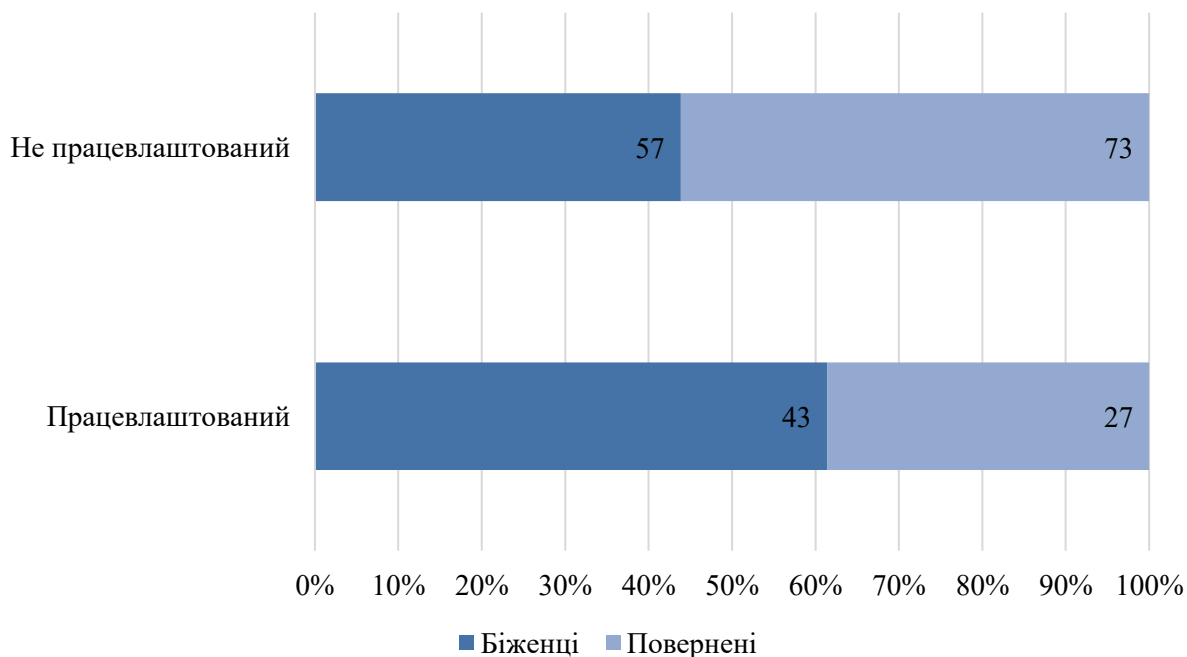

Рисунок 3.5 – Модель за статусом зайнятості: осіб, що повернуться проти біженців становитиме на кінець моделювання (віком 18-59 років), % [62]

На відміну від освітніх характеристик, які є схожими для обох груп, наявність роботи стає визначальним маркером неповернення. Моделювання демонструє різкий структурний контраст: якщо серед загального масиву біженців частка працевлаштованих сягає 43%, то серед тих, хто прогнозовано повернеться в Україну, домінують саме непрацевлаштовані особи, які становлять 73% від цього потоку. Фактично, лише 27% потенційних репатріантів матимуть досвід роботи за кордоном, що емпірично підтверджує роль професійної реалізації як потужного «якоря», який утримує українців у ЄС ефективніше за будь-які інші чинники. Така статистика дозволяє прогнозувати подальше скорочення обсягів повернення, оскільки з плином часу рівень зайнятості наших громадян за кордоном неминуче зростатиме завдяки адаптації та мовним курсам, автоматично знижуючи їхню мотивацію до зворотного переїзду.

3.2 Формування збалансованої міграційної політики України з урахуванням міжнародного досвіду

Аналіз міжнародної міграційної політики набуває сьогодні стратегічної ваги, оскільки світ переживає період безпрецедентних трансформацій. Глобальні процеси, такі як збройні конфлікти, економічні зрушення, демографічні зміни та посилення впливу зміни клімату, створюють нові виклики та можливості у сфері мобільності населення. Ці фактори спричиняють масштабні переміщення людей, що вимагає від держав розробки гнучких та далекоглядних стратегій управління [26].

Для України, яка внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації переживає найбільше переміщення населення в Європі з часів Другої світової війни, вивчення та адаптація найкращих світових практик є критично важливим для повоєнного відновлення та сталого розвитку. Країна одночасно є джерелом мільйонів біженців та внутрішньо переміщених осіб і водночас стикається з майбутньою потребою у значних людських ресурсах для відбудови. Ця подвійна реальність вимагає створення комплексної та збалансованої міграційної політики, що поєднує гуманітарні зобов'язання з економічним прагматизмом. Цей аналіз глобальних даних та політичних моделей є основою для формування такої стратегії.

Розуміння кількісних показників глобальної міграції є основою для розробки обґрунтованої та ефективної політики. Статистичні дані дозволяють оцінити масштаби, напрямки та характеристики сучасних міграційних потоків, що є відправною точкою для будь-якого стратегічного планування.

Не існує універсального рецепта успішної міграційної політики. Кожна країна розробляє власні підходи, виходячи зі своїх економічних потреб, демографічної ситуації, геополітичного контексту та гуманітарних зобов'язань. Проаналізуємо різноманітні моделі, які застосовують країни світу, згрупувавши їх за ключовими цілями: від залучення робочої сили до надання гуманітарного захисту та забезпечення соціальної інтеграції.

У світовій практиці державного регулювання міграційних процесів виокремлюють чотири базові стратегічні моделі, кожна з яких відображає домінуючий пріоритет у тріаді «економіка – соціум – безпека» та визначає логіку поводження з біженцями: політика, орієнтована на ринок праці та економіку; гуманітарні та захисні моделі; політика інтеграції та соціальної згуртованості; політика, орієнтована на безпеку та обмеження. Ця класифікація дозволяє зрозуміти мотиви країн-реципієнтів – від утилітарного використання трудового ресурсу до жорсткого протекціонізму [56; 63; 64; 65; 66; 67].

1. Політика, орієнтована на ринок праці та економіку. Багато країн активно використовують міграцію як інструмент для вирішення економічних та демографічних проблем, залучаючи іноземних працівників для заповнення дефіциту на ринку праці. Зокрема, країни Східної Азії (Японія, Республіка Корея тощо) стикаючись із проблемою старіння населення та скорочення робочої сили, поступово відкривають свої ринки для іноземних робітників. На відміну від Австралії, яка використовує чіткі квоти для швидкого заповнення дефіциту, країни Східної Азії застосовують більш поступовий та секторно-орієнтований підхід, що відображає історично обережне ставлення до імміграції. Для України це ілюструє два різні темпи інтеграції іноземної робочої сили, кожен з яких має свої переваги та політичні виклики. Австралія та Нова Зеландія використовують імміграцію для економічного зростання. Останнім часом вони збільшують квоти на постійну міграцію, щоб заповнити дефіцит фахівців у таких важливих галузях, як охорона здоров'я та інформаційні технології, використовуючи цей політичний важіль для швидкого реагування на потреби ринку. Крім того, між країнами походження та призначення для створення легальних і захищених шляхів для працевлаштування використовують двосторонні трудові угоди. Цей інструмент є поширеним механізмом для побудови регуляторних рамок трудової міграції, особливо для професій, що не вимагають високої кваліфікації.

2. Гуманітарні та захисні моделі. У відповідь на глобальні кризи переміщення деякі країни розробляють інноваційні моделі надання захисту

великим групам населення. Яскравим прикладом є Колумбія, яка запровадила Статут тимчасового захисту для мільйонів венесуельських мігрантів та біженців. Цей механізм надав їм легальний статус на 10 років, доступ до ринку праці, освіти та охорони здоров'я. Цей крок є зразком прагматичного та гуманного регіонального реагування, що дозволило врегулювати статус великої кількості людей, сприяючи їхній економічній самостійності та знижуючи тиск на державні системи.

3. Політика інтеграції та соціальної згуртованості. Успішна інтеграція мігрантів є запорукою стабільності та процвітання приймаючого суспільства. Передові країни впроваджують комплексні політики, спрямовані на створення інклюзивного середовища. Канада, наприклад, відома своїм гендерно-чутливим підходом до міграції, що є стратегічною інвестицією в максимізацію людського капіталу. Вона реалізує спеціальні програми підтримки для жінок-мігранток та представників ЛГБТ тощо. Швейцарія на місцевому рівні впроваджує інноваційну ініціативу «міської картки», яка надає неврегульованим мігрантам доступ до основних послуг без страху бути депортованими. Це приклад прагматичного підходу, який визнає реальність присутності таких людей у місті та спрямований на захист громадського здоров'я та соціального порядку. Нова Зеландія після терористичних атак розробила національну стратегію протидії тероризму, яка базується на зміцненні соціальної інклюзії та рівноправної участі. Цей підхід визнає, що соціальна згуртованість є найкращим захистом від радикалізації.

4. Політика, орієнтована на безпеку та обмеження. Паралельно з розвитком інклюзивних моделей спостерігається тенденція до «сек'юритизації» міграції, коли міграційні потоки розглядаються переважно через призму національної безпеки. Деякі країни, наприклад, Велика Британія та Данія, розглядають або запроваджують обмежувальні закони, спрямовані на скорочення нерегулярної міграції. Такі підходи викликають значну критику з боку правозахисних організацій через потенційне порушення міжнародного права.

Наведені чотири типи є базовими архетипами (класичними моделями), які описують фундаментальні пріоритети держав. Окрім цих моделей, ефективна міграційна політика має враховувати низку наскрізних тематичних аспектів, які визначають її гуманістичний та сталий характер [68; 69; 70].

Світ ускладнився, і з'явилися гібридні моделі, які особливо актуальні для нашого дослідження в контексті повоєнної відбудови України та глобальної цифровізації, зокрема:

- транснаціональна (діаспоральна) модель – найсучасніший підхід, який заперечує бінарність «виїхав – залишився». Держава не намагається фізично повернути всіх мігрантів, а розглядає їх як агентів впливу та економічних партнерів, що живуть у двох країнах одночасно. Застосовуються такі інструменти, як подвійне громадянство, залучення діаспори до інвестицій, дистанційна участь у політичному житті. Дана модель може стати альтернативою фізичному поверненню українців – створення «глобальної української мережі»;

- модель циркулярної міграції («оборотні двері») – модель була домінуючою в ЄС щодо України до війни. Вона передбачає заохочення короткострокової трудової мобільності без довгострокового осідання, коли людина працює сезон або контракт, повертається додому з грошима, потім їде знову. Мета полягала уникнути депопуляції країни-донора та соціального навантаження на країну-реципієнта, проте в умовах війни ця модель зламалася, перетворившись на модель постійного виїзду;

- селективна (меритократична) модель – це «вищий пілотаж» економічної моделі, яку використовують Канада, Австралія, Велика Британія. Її суть полягає у «бальній системі», коли вхід дозволено не просто «робочим рукам», а конкретним талантам (ІТ, вчені, інженери). Це головний конкурент України у боротьбі за інтелектуальну еліту. Вони забирають найкращих, залишаючи інших гуманітарним моделям;

- інструментальна модель (гібридна зброя), суть якої полягає у використанні міграційних потоків як зброї для дестабілізації сусідніх країн або

політичного тиску.

У практичній площині чисті моделі зустрічаються рідко. Більшість країн ЄС зараз практикують гібридний підхід:

- для висококваліфікованих українців вмикається меритократична модель (спрощена легалізація);
- для соціально вразливих – гуманітарна.

Порівняльний аналіз моделей інтеграції (табл. 3.2) ілюструє стратегічну дивергенцію підходів країн-реципієнтів: від польської парадигми «швидкого входу», орієнтованої на миттєве закриття вакансій у низькокваліфікованих секторах, до німецької моделі «інвестицій у людський капітал», яка пріоритезує довгострокову професійну адаптацію [1; 56; 66; 67; 68; 69; 70].

Таблиця 3.2 – Моделі інтеграції українців на ринок праці Польщі, Німеччини та Чехії

Критерій порівняння	Польща (модель швидкої адаптації)	Німеччина (модель інвестиції в капітал)	Чехія (змішана модель)
Стратегічна мета	Максимально швидке залучення до роботи, закриття вакансій «тут і зараз».	Довгострокова інтеграція, вивчення мови, підтвердження дипломів для роботи за фахом.	Заповнення ринку праці, але з акцентом на самозабезпечення через обмеження виплат.
Доступ до ринку	Автоматичний, без додаткових дозволів (статус UKR).	Спрощений, але часто вимагає проходження інтеграційних курсів (Job-Turbo).	Вільний доступ, фокус на промислові та сервісні сектори.
Мовний бар'єр	Низький (схожість мов). Робота часто доступна без знання польської.	Високий. Знання B1/B2 часто є обов'язковим для кваліфікованої роботи.	Середній. Вимагається для кваліфікованої праці, на робітничих - ні.
Тип зайнятості	Переважно низькокваліфікована праця, сфера послуг, логістика (часто нижче рівня компетенцій).	Спроба працевлаштування за фахом після перенавчання (ліки, інженерія, освіта).	Виробництво, сфера обслуговування, торгівля.

Якщо Польща та Чехія роблять ставку на мінімізацію бар'єрів та оперативне працевлаштування біженців у логістиці чи промисловості заради їхнього швидкого самозабезпечення, то Німеччина свідомо підвищує поріг доступу через вимоги до мови та кваліфікації (Job-Turbo), розглядаючи українців як ресурс для складних секторів економіки. Такий розподіл свідчить про те, що українські мігранти опинилися в умовах конкуренції двох систем: одна пропонує легкі гроші «тут і зараз» ціною декваліфікації, а інша – складний шлях навчання заради збереження професійного статусу в майбутньому. Тобто, в Німеччині кількість біженців зростає (краща соціалізація та навчання), а в Польщі – стабільно висока зайнятість.

На основі даних таблиці 3.3 можна побачити, що існує загроза втрати майбутнього покоління через конфлікт освітніх систем [56; 66; 67].

Таблиця 3.3 – Порівняльний аналіз моделей освітньої інтеграції в країнах ЄС та стратегії утримання учнів Україною

Критерій порівняння	Німеччина (повна асиміляція)	Польща (гнучка інтеграція – обов'язок)	Україна (дистанційна стратегія)
Обов'язковість школи	Жорстка вимога (Schulpflicht). Штрафи за невідвідування місцевої школи.	До 2024 року – вибір (місцева або українська онлайн). З 2024/25 перехід до обов'язкової місцевої освіти.	Намагання утримати учнів через «Всеукраїнську школу онлайн» та екстернат.
Мова навчання	Виключно німецька. Існують «інтеграційні класи» для вивчення мови перед переходом у звичайні.	Польська мова. Існують асистенти вчителів з України, але програма польська.	Українська. Але виникає проблема подвійного навантаження на дітей.
Ризик для України	Високий. Діти швидко інтегруються в німецьке середовище і втрачають зв'язок з українською програмою.	Середній/Зростаючий. Введення обов'язковості відвідування шкіл пришвидшує асиміляцію.	Критичний. Втрата контакту з учнями, які фізично знаходяться в іншому соціумі.

Представлений порівняльний аналіз освітніх політик розкриває фундаментальне протиріччя між стратегією дистанційного утримання учнів, яку сповідує Україна, та жорсткими асиміляційними механізмами країн ЄС. Чітко простежується тенденція до уніфікації вимог з боку країн-реципієнтів: якщо Німеччина від початку застосовувала імперативний принцип *Schulpflicht* для повної мовної та культурної інтеграції, то Польща з 2024 року фактично відмовилася від ліберальної моделі, перейшовши до примусового залучення українських дітей у свою освітню систему. Така синхронізація дій європейських партнерів створює критичний тиск на українську модель «Всеукраїнської школи онлайн», оскільки фізична неможливість поєднувати два повноцінних навантаження змушує батьків обирати місцеву освіту заради соціалізації та уникнення штрафів. У стратегічній перспективі це означає, що шкільна парта в Європі стає головним інструментом «націоналізації» українського демографічного ресурсу, перетворюючи тимчасовий захист на незворотну зміну ідентичності майбутнього трудового потенціалу.

Порівняльний аналіз систем стимулювання (табл. 3.4) висвітлює глибинний розкол у європейській міграційній архітектурі, де сформувалися два антагоністичні підходи: східноєвропейська модель «work-first», що змушує біженців до негайного працевлаштування через скорочення допомоги, та західноєвропейська модель «welfare-integration», яка інвестує у соціальну адаптацію та перенавчання. Цей дисбаланс створює потужний економічний тиск, що провокує вторинну міграцію українців зі Сходу на Захід Європи, оскільки стабільні соціальні гарантії та покриття житлових витрат у Німеччині чи Норвегії стають вирішальними факторами для вразливих категорій населення. Водночас, наявність чітких процедур натуралізації та «швидких треків» до громадянства у країнах Західної Європи діє як довгостроковий магніт для висококваліфікованого людського капіталу, перетворюючи тимчасовий прихист на інструмент остаточного перехоплення української інтелектуальної еліти. Таким чином, соціальна політика ЄС фактично трансформувалася в ринковий механізм, де країни з вищим рівнем життя

виграють конкуренцію за демографічний ресурс, пропонуючи стратегічну визначеність замість ситуативного виживання [1; 66; 67; 68; 69; 70].

Таблиця 3.4 – Регіональна асиметрія інструментів соціально-економічної підтримки біженців у країнах ЄС

Характеристика політики	Країни Західної Європи (Німеччина, Ірландія, Норвегія)	Країни Східної Європи (Польща, Чехія, Балтія)	Вплив на рішення мігранта
Фінансова допомога	Висока (на рівні прожиткового мінімуму громадян), покриття житла. Дозволяє «шукати себе» і вчитися.	Помірна або низька. Обмежена в часі. Стимулює якнайшвидше йти працювати.	Високі виплати приваблюють вразливі категорії (жінки з дітьми), які не можуть працювати повний день.
Житлова програма	Державні програми розселення, компенсація оренди.	Спочатку надавалася, зараз – скорочується або перекладається на плечі самих біженців.	Скорочення житлових програм у Східній Європі штовхає людей до вторинної міграції на Захід.
Перспектива громадянства	Чіткі процедури натуралізації після 3-5 років легального перебування та роботи («швидкий трек» для фахівців).	Тимчасовий захист продовжується, але довгострокові перспективи отримання громадянства складніші.	«Магніт» для висококваліфікованих кадрів, які планують майбутнє дітей у ЄС.

Враховуючи системний характер асиміляційних політик країн-реципієнтів, наша держава змушена трансформувати власну стратегію, перейшовши від нереалістичних очікувань тотальної репатріації до прагматичної мережевої взаємодії. У цьому контексті критично важливим стає вибудовування Україною транснаціональної моделі, яка дозволить зберегти інституційний та економічний зв'язок із тими громадянами, які інтегруються в європейський соціум і не повернуться фізично.

Стратегічно важливим є розгляд міграції через призму комплексних соціальних викликів. Успішна політика виходить за рамки простого контролю кордонів і має включати у свої рамки врядування питання безпеки людини, гендерної рівності та екологічних змін. Такий підхід дозволяє створювати більш стійкі, гуманні та ефективні системи управління міграцією.

Унікальна міграційна ситуація, що склалася в Україні, вимагає розробки комплексної та збалансованої політики, яка б спиралася на найкращий міжнародний досвід, але водночас була адаптована до національного контексту. Поєднання масштабного вимушеного переміщення населення та майбутньої потреби у відбудові створює безпрецедентний виклик, що може бути перетворений на можливість.

Виклик, що стоїть перед Україною, є подвійним. З одного боку, внаслідок повномасштабної війни країна стала одним з найбільших у світі джерел біженців та ВПО. Це вимагає від держави зосередження на захисті прав своїх громадян. З іншого боку, повоєнна відбудова потребуватиме колосальних людських ресурсів, що ставить на порядок денний питання не лише повернення українців, а й потенційного залучення іноземного людського капіталу.

Для відповіді на ці виклики пропонується багатокомпонентна стратегія, що поєднує гуманітарні, економічні та соціальні елементи, спираючись на проаналізований міжнародний досвід:

- пріоритезація повернення та реінтеграції. Створення сприятливих умов для повернення українців є ключовим завданням. Це вимагає розробки комплексних програм підтримки за аналогією з філіппінською Адміністрацією соціального забезпечення для робітників за кордоном (OWWA). Пропонується створення спеціалізованої державної інституції для координації програм повернення; розробка «пакетів реінтеграції», що включають правову допомогу, сприяння у доступі до тимчасового житла та програми перекваліфікації;

- впровадження гнучких механізмів захисту. Впровадження моделі Статуту тимчасового захисту, за зразком Колумбії, є рекомендованим механізмом для врегулювання статусу мільйонів ВПО. Такий підхід сприятиме

інтеграції переміщених осіб у приймаючі громади та зменшенню їхньої залежності від гуманітарної допомоги. Рекомендується забезпечення спрощеного доступу до ринку праці, освіти та соціальних послуг шляхом зменшення бюрократичних бар'єрів; створення єдиної цифрової платформи для реєстрації та управління статусом, що підвищить прозорість та ефективність надання допомоги;

– розробка стратегічної політики трудової міграції. Спираючись на досвід Японії, Австралії та Нової Зеландії, Україні необхідно розробити прозорі та ефективні канали для залучення іноземних фахівців. Ця політика має базуватися на чіткому аналізі потреб ринку праці та демографічних викликів. Доцільно створення цифрової платформи для зіставлення вакансій у ключових секторах відбудови з кваліфікацією іноземних кандидатів; розробка диференційованих візових режимів для висококваліфікованих фахівців та робітників у критичних секторах;

– розбудова інклюзивного суспільства. Досвід Канади та Нової Зеландії підкреслює, що успішна інтеграція як репатріантів, так і потенційних нових іммігрантів неможлива без політики соціальної згуртованості. Розбудова інклюзивного середовища є інвестицією в довгострокову соціальну стабільність. Рекомендується прийняття комплексного антидискримінаційного законодавства, що захищає права всіх мешканців, незалежно від походження; запровадження програм на рівні громад для сприяння діалогу та взаєморозуміння між репатріантами, ВПО, іноземними працівниками та місцевим населенням.

Запропонована модель міграційної політики є збалансованою, оскільки вона гармонійно поєднує гуманітарні зобов'язання перед власними громадянами, економічний прагматизм, необхідний для відбудови, та фокус на безпеці людини, що є основою сучасного демократичного суспільства. Такий комплексний підхід дозволить Україні не лише подолати руйнівні наслідки війни, а й перетворити безпрецедентні міграційні виклики на унікальні

можливості для довгострокового розвитку, модернізації та зміцнення своєї ролі у світі.

Висновки до 3 розділу

Дослідження динаміки міграційних настроїв українців виявляє стійку тенденцію до «охолодження» намірів щодо репатріації, що прямо корелює з тривалістю бойових дій. Попри те, що 76% біженців все ще декларують бажання повернутися, зафіксовано скорочення цього показника з пікових 83% та зростання частки невизначених до 18%, що свідчить про перехід від стану тимчасового очікування до поступової адаптації в країнах перебування. Фактор часу стає критичним ризиком для демографічного потенціалу, оскільки побутова та професійна інтеграція за кордоном поступово витісняє мотивацію до повернення, перетворюючи тимчасовий захист на початок незворотної асиміляції.

Результати агентного моделювання прогнозують повернення близько 64% біженців (2,8 млн осіб), однак фіксують загрозу довгострокового закріплення за кордоном 1,58 млн громадян, причому «центр ваги» цієї нової діаспори зміщується в бік Польщі та Німеччини. Особливе занепокоєння викликає ситуація з Польщею, яка демонструє найнижчий прогнозний показник повернення (43%) через успішну економічну та культурну адаптацію українців, що контрастує з високими показниками репатріації з Молдови (81%) та Чехії (75%). Крім того, відбувається внутрішня трансформація демографічної карти, оскільки 38% репатріантів не повернуться у свої рідні регіони (Схід та Південь), а осядуть у Києві та західних областях, що створює ризики депопуляції промислових зон та надмірного навантаження на інфраструктуру «безпечних регіонів».

Ключовим маркером неповернення визначено не рівень освіти, а факт успішної інтеграції в ринок праці країни перебування. Моделювання виявило, що 73% прогнозованих репатріантів є непрацевлаштованими за кордоном, тоді

як наявність роботи стає потужним «якорем», що утримує українців у ЄС ефективніше за інші чинники. Оскільки профіль поверненців за освітнім рівнем майже дзеркально відтворює загальну структуру біженців, побоювання щодо вибіркового «відпливу мізків» не підтверджуються, проте зростання рівня зайнятості українців за кордоном з часом автоматично знижуватиме ймовірність їхнього повернення.

Обґрунтовано, що існує чотири базові моделі кадрово-міграційної політики: політика, орієнтована на ринок праці та економіку; гуманітарні та захисні моделі; політика інтеграції та соціальної згуртованості; політика, орієнтована на безпеку та обмеження. Перша модель, орієнтована на ринок праці та економіку, сповідує прагматичний підхід, розглядаючи мігрантів виключно як інструмент для заповнення вакансій, подолання демографічних криз та генерації ВВП, де успішність політики вимірюється рівнем зайнятості та податковими надходженнями, а не комфортом прибулих. На противагу їй, гуманітарна модель базується на цінностях та міжнародних зобов'язаннях, ставлячи в центр уваги фізичний захист, надання притулку та базового соціального забезпечення вразливим категоріям, часто навіть коштом навантаження на бюджет без очікування швидкої економічної віддачі. Стратегія інтеграції та соціальної згуртованості є найбільш далекоглядною та інвестиційноємною, оскільки вона фокусується на глибокій культурній і мовній асиміляції мігрантів, маючи на меті запобігти геттоїзації, розмиванню національної ідентичності та майбутнім соціальним конфліктам. Четвертий підхід, сфокусований на безпеці та обмеженнях, розглядає міграційні потоки крізь призму потенційних загроз суверенітету чи громадському порядку, пріоритезуючи жорсткий контроль кордонів, фільтраційні заходи та встановлення адміністративних бар'єрів для мінімізації кількості іноземців у країні.

Аналіз міжнародного досвіду управління міграційними процесами засвідчує, що в умовах глобальної нестабільності традиційні моделі втрачають ефективність у чистому вигляді, поступаючись місцем гібридним стратегіям.

Для України, яка опинилася в епіцентрі найбільшої демографічної кризи в Європі з часів Другої світової війни, критичним викликом стала конкуренція між різними підходами країн-реципієнтів: східноєвропейською парадигмою «швидкого входу» на ринок праці (Польща, Чехія) та західноєвропейською моделлю «інвестицій у людський капітал» (Німеччина). Ця дивергенція створює ризики вторинної міграції та асиміляції найбільш кваліфікованої частини українців, вимагаючи від держави відмови від ілюзій щодо автоматичного повернення всіх громадян та переходу до прагматичної транснаціональної моделі, яка зберігає інституційний зв'язок з діаспорою через цифрові інструменти та мережеву взаємодію.

Формування збалансованої міграційної політики України має базуватися на багатокомпонентній стратегії, що інтегрує найкращі світові практики: філіппінську модель інституційної підтримки реінтеграції (OWWA), колумбійський досвід гнучкого регулювання статусу переміщених осіб та меритократичні підходи Канади й Австралії до залучення талантів. Ключовим завданням повоєнного відновлення стане не лише створення умов для фізичного повернення українців через впровадження комплексних «пакетів реінтеграції», а й розробка прозорих механізмів для залучення іноземної робочої сили для відбудови інфраструктури. Реалізація такого підходу дозволить трансформувати безпрецедентні демографічні втрати в можливість для модернізації економіки та побудови інклюзивного суспільства, інтегрованого у глобальні процеси обміну людським капіталом.

ВИСНОВКИ

Отримані результати дослідження дають змогу сформулювати наступні узагальнені висновки роботи.

Обґрунтовано, що міграція постає як складне багаторівневе соціально-демографічне й соціально-економічне явище, що формується під впливом сукупності економічних, демографічних, політичних, екологічних та соціокультурних чинників. Сучасні наукові підходи, підтверджені даними ІОМ, UN DESA та Світового банку, свідчать про зростання масштабів мобільності населення та про її роль як адаптаційного механізму в умовах глобальних дисбалансів і криз. При цьому доведено, що зведення міграції виключно до трудових або економічних мотивів є методологічно обмеженим, а ефективний аналіз потребує розширених класифікаційних моделей, які враховують циркулярність, регулярність, інституційні умови та мережеві ефекти.

Встановлено, що державна міграційна політика в сучасних умовах еволюціонує від допоміжного адміністративного інструменту до ключового елементу демографічної та соціально-економічної стратегії держави. Порівняльний аналіз глобальних і регіональних моделей показав, що жоден із підходів – ліберальний, інтеграційний, безпековий чи гуманітарний не є самодостатнім. Ефективне управління міграційними процесами можливе лише за умови їх синергійного поєднання, що дозволяє одночасно забезпечувати національну безпеку, дотримання прав людини та підтримку економічного розвитку.

Доведено, що міграція має багатовимірний соціально-економічний ефект, впливаючи на ринок праці, структуру зайнятості, людський капітал, фінансові потоки та регіональний розвиток. Зростання обсягів міжнародних грошових переказів і роль діаспори як джерела інвестицій, знань і соціального капіталу засвідчують потенціал міграції як ресурсу розвитку, а не лише як чинника ризику. Водночас реалізація цього потенціалу можлива лише за умови

узгодження міграційної політики з політикою зайнятості, регіонального розвитку, соціальної інтеграції та підтримки сімей.

Науково обґрунтовано, що формування виваженої міграційної політики потребує відмови від політизованих і дезінформаційних наративів на користь доказового, гуманітарно орієнтованого та довгострокового підходу. Реальні масштаби міжнародної міграції залишаються відносно помірними, тоді як більшість переміщень є регулярними й упорядкованими. За умов зростання вимушеної міграції, кліматичних ризиків і геополітичної нестабільності саме збалансована міграційна політика, інтегрована в загальну стратегію сталого розвитку, може стати інструментом зниження вразливості населення та використання мобільності як чинника відновлення й розвитку держави.

Проведений аналіз глобальних та національних міграційних процесів засвідчує фундаментальну трансформацію міграції з суто демографічного явища у визначальний макроекономічний та безпековий фактор. Для України період 2022–2025 років став етапом екзистенційних викликів, що призвели до втрати доступу до майже 6 млн громадян та критичної структурної деформації ринку праці. Фізичне скорочення робочої сили на понад 2 млн осіб та «парадоксальне» зниження безробіття сигналізують про вичерпання екстенсивної моделі економіки та остаточний перехід до «ринку кандидата». Найбільш загрозливим індикатором є стрімка інтеграція української молоді в іноземні освітні системи та скорочення обсягу грошових переказів на третину, що маркує перехід від стратегії «тимчасового перечікування» до довгострокової асиміляції та розриву фінансових зв'язків з Батьківщиною.

Реакція національної економіки на ці шоки демонструє небезпечний стратегічний розрив. Попри те, що 60% бізнесу визнають кадровий голод ключовою проблемою, рівень інвестицій у цифровізацію та автоматизацію (7–13%) залишається недостатнім для компенсації депопуляції. Це свідчить про те, що історична еволюція державної політики – від інерційного «збереження зайнятості» до воєнної «боротьби за людський капітал» – ще не завершилася формуванням ефективних механізмів адаптації. Держава, змінивши роль із

соціального гаранта на безпекового регулятора, наразі реалізує гібридну модель управління, яка поєднує жорсткий контроль кордонів із ситуативними заходами підтримки, що є недостатнім для довгострокового відновлення.

Стратегічним імперативом для України стає відмова від інтуїтивних рішень на користь політики, що базується на математичному моделюванні міграційних потоків та чіткому розумінні незворотності певних демографічних втрат. Майбутнє національної економіки залежить не від спроб механічного повернення довоєнної структури населення, а від здатності синхронізувати демографічні цілі з технологічною модернізацією, де дефіцит «живої» праці компенсується нарощуванням технологічного капіталу, а взаємодія з діаспорою будується на принципах збереження ідентичності та мережевої співпраці. З огляду на поєднання природного скорочення населення й масштабної зовнішньої та вимушеної міграції, саме міграційна політика стає найбільш оперативним компенсатором демографічних дисбалансів, здатним впливати не лише на чисельність, а й на вікову структуру, регіональний розподіл населення та стійкість сімейних моделей.

Обґрунтовано, що міграційна політика має еволюціонувати від логіки «контролю кордонів» до комплексної системи управління людським потенціалом, який включає повернення та реінтеграцію, залучення й утримання кадрів, партнерство з діаспорою та адресне вирівнювання регіональних диспропорцій. Її імплементація в «тіло» демографічної та соціально-економічної стратегії є не допоміжним елементом, а необхідною умовою стійкості держави, конкурентоспроможності економіки та успішної повоєнної відбудови.

Для України, яка стикається з безпрецедентними викликами війни та масштабного переміщення населення, критично важливим є впровадження гібридної моделі міграційної політики. Вона має поєднувати жорсткі інструменти контролю та безпеки, притаманні воєнному часу, з гнучкими механізмами реінтеграції та соціальної інклюзії, орієнтованими на збереження людського капіталу. Гармонізація національного законодавства зі стандартами

Європейського Союзу виступає не лише зовнішньополітичним зобов'язанням, а й інструментом модернізації системи управління, що дозволяє перейти від ситуативного реагування до системного адміністрування.

Стратегічним вектором подальшого розвитку державної міграційної політики має стати трансформація сприйняття міграції – від трактування її виключно як джерела ризиків чи об'єкта гуманітарної опіки до розуміння як ресурсу для економічного відродження. Це передбачає зміщення акцентів на інтеграційну складову, створення умов для повернення мігрантів та їхнього включення в процеси повоєнної відбудови, що дозволить інтегрувати міграційний компонент у загальну архітектуру національної безпеки та економічної стратегії держави.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. International Organization for Migration. Global Migration Data and Reports. URL : <https://www.iom.int/global-migration-data-and-reports>
2. United Nations Department of Economic and Social Affairs. International Migrant Stock Database. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>
3. World Bank. Migration, Remittances and Diaspora Issues: Overview. URL : <https://www.worldbank.org/en/topic/migrationremittancesdiasporaisues>
4. Решетова Г.І. Сутність категорій «трудова міграція» й «міграційний рух населення». *Глобальні та національні проблеми економіки*. Електронне наукове видання. Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського. 2014. Вип. 2. С. 999-1003. URL: <http://www.global-national.in.ua/archive/2-2014/206.pdf>.
5. Пітюлич М.І. Новітні тенденції розвитку міжнародної трудової міграції та їх наслідки для України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка*. 2014. Вип. 1. С. 96-100. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvmdue_2014_1_20.pdf.
6. United Nations. Realizing the Future We Want for All: Report to the Secretary-General. UN System Task Team on the Post-2015 UN Development Agenda. URL: https://www.un.org/en/development/desa/policy/untaskteam_undf/untt_report.pdf
7. Ravenstein E.G. The laws of migration. *Journal of the Statistical Society*. 2009. Vol. 52. P. 214-301.
8. Малиновська О. А. Перекази мігрантів з-за кордону: обсяги, канали, соціально-економічне значення : аналіт. доп. К. : НІСД, 2014. 60 с.
9. Воронін В.М. Особливості процесів трудової міграції та розвиток імміграційної політики в країнах Західної Європи в період 60–80 років. *Зарубіжний досвід соціально-економічної політики і проблеми зовнішньоекономічних зв'язків*. 2003. № 5. С. 124–132.

10. Романюк М.Д. Міграції населення України за умов перехідної економіки: Методологія і практика регулювання. Львів : Світ, 1999. 292 с.
11. Малиновська О.А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями : монографія. К. : Вид-во НАДУ, 2004. 236 с.
12. Маноло І. Белла, Марія Алстестіс Абрера-Мангахас. Направлення працівників за кордон : посібник для країн із низьким та середнім рівнем доходів. К. : Міленіум, 2004. 144 с.
13. Portes A. Conclusion: Towards a New World – the Origins and Effects of Transnational Activities. *Ethnic and Racial Studies* URL: <https://www.jstor.org/stable/2547663>
14. Sassen S. The Global City: New York, London, Tokyo. Princeton University Press, 2016. URL: <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691169284/the-global-city>
15. OECD. International Migration Outlook 2023. URL: <https://www.oecd.org/migration/international-migration-outlook-1999124x.htm>
16. Рингач Н. М. Міграційна поведінка населення в умовах соціально-економічної нерівності: теоретичні підходи та практичні аспекти. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 2(36). С. 35–49. <https://dse.org.ua/arhcive/36/3.pdf>
17. Курило І. О. Соціально-демографічні чинники міграційної активності населення України. *Український соціум*. 2020. № 2(73). С. 25–38. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/25-38__no2__vol73__2020_US.pdf
18. Чехович С. Б. Міграційне право України : підручник. К. : Школа, 2003. 240 с.
19. Зовнішні трудові міграції населення України. За ред. Е.М. Лібанової, О.В. Позняка. К. : РВПС України НАН України, 2002. 206 с.
20. Massey D. S., Arango J., Hugo G., Kouaouci A., Pellegrino A., Taylor J. E. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and*

Development Review. 1993. Vol. 19, No. 3. P. 431–466. URL: <https://www.jstor.org/stable/2938462>

21. Castles S., de Haas H., Miller M. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, 6th edition. URL: <https://uk.sagepub.com/en-gb/eur/the-age-of-migration/book268031>

22. Позняк О. В. Види міграції та їх вплив на розвиток регіонів України. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 1(32). С. 45–58. URL: <https://dse.org.ua/arhcive/32/4.pdf>

23. Лібанова Е. М. Міграція населення України: соціально-економічний вимір. *Український соціум*. 2019. № 3(70). С. 7–22. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/7-22__no3__vol70__2019_US.pdf

24. Заверуха Т. Б. Класифікація міграції населення: теоретичні підходи та сучасні виклики. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 2(40). С. 72–85. URL: <https://dse.org.ua/arhcive/40/6.pdf>

25. Лібанова Е. М. Міграція в Україні: виклики та перспективи // *Український соціум*. 2021. № 4(75). С. 5–20. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/5-20__no4__vol75__2021_US.pdf

26. World Migration Report 2024. M. McAuliffe, A. C. Triandafyllidou (eds.). Geneva : International Organization for Migration (IOM), 2024. URL: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2024-interactive/>

27. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. *International Migration Report 2020*. URL: <https://www.un.org/en/desa/international-migration-report-2020>

28. Harris J. R., Todaro M. P. Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis. *The American Economic Review*. 1970. URL: <https://www.jstor.org/stable/1807860>.

29. Риндзак О. Т. Державна міграційна політика України: концептуальні аспекти формування. *Економіка України*. 2020. No 9. С. 66–79. URL: <https://doi.org/10.15407/econo-myukr.2020.09.066>.

30. Мульська О. П. Міграційні процеси & економічне зростання: теорія каузальності та практика ефективного управління: монографія. Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», Львів, 2022. 472 с. URL:

https://ird.gov.ua/irdp/p20220004.pdf?utm_source

31. Шкірчак С. І., Ткачова М. О. Міграційна політика в сучасній Україні: проблеми та завдання. *Наукові праці. Політологія*. 2020. № 1. URL: <https://humstudies.com.ua/index.php/2311-0295/article/view/200701>

32. Pact on Migration and Asylum. A common EU system to manage migration. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/pact-migration-and-asylum_en?utm_source

33. Баламуш М. А. Державна міграційна політика, державне управління і публічне адміністрування у сфері міграції: співвідношення та суб'єкти реалізації. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 85–90. URL: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.30.132854>

34. Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration. *International Journal of Refugee Law*, 2018, Vol 30, No 4, 774–816 doi:10.1093/ijrl/eez009

35. Hari K. C., Piper N. Rethinking the migrant rights agenda in global migration governance: a decolonized rights-based approach. Chapters, in: Rañol Delgado Wise & Branka Likic-Brboric & Ronaldo Munck & Carl-Ulrik Schierup (ed.), *Handbook on Migration and Development*, chapter 26, 2024, pages 400-416. URL: https://ideas.repec.org/h/elg/eechap/19268_26.html?utm_source

36. Dany C. Between aid and rights: Humanitarian international NGOs responding to the crisis of European refugee protection. *Z Politikwiss.* 2024, 34, 355–372. URL: <https://doi.org/10.1007/s41358-024-00376-8>

37. Chee L.L. Neoliberal Migration Governance: A Theoretical Framework. In: *Merchants of Migrant Domestic Labour. IMISCOE Research Series*. Springer, Cham. 2025. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-032-03353-6_2

38. Риндзак О. Т. Міграційна політика в системі інтеграційних процесів України : автореф. дис. ... докт. екон. наук. Вінниця, 2020. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/8739>
39. Мульска О., Махонюк О., Мульский В. Механізми забезпечення міграційної безпеки регіонів України. *Modeling the development of the economic systems*. 2025, 3, 41–49. URL: <https://doi.org/10.31891/mdes/2025-17-5>
40. Jubilut L. L., Lopes R. O. Strategies for the Protection of Migrants through International Law. *Groningen Journal of International Law*. 2017. Vol. 5, no. 1. URL: <https://ugp.rug.nl/GROJIL/article/view/30290>. DOI: <https://doi.org/10.21827/59db699cb49ed>
41. Germany scraps funding sea rescues migrants. *Reuters*. 26 June 2025. URL: <https://www.reuters.com/world/germany-scraps-funding-sea-rescues-migrants-2025-06-26/>
42. Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration / United Nations. URL: <https://www.un.org/en/conf/migration/global-compact-for-safe-orderly-regular-migration.shtml>
43. Takeaways from an AP report on a Europe-funded program returning African migrants / AP News. 23 May 2024. URL: <https://apnews.com/article/migration-investigation-eu-africa-dumping-migrants-takeaways-c8e967527663b6555462740266023537>
44. UN DESA. Intergovernmental Conference to adopt the Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/events/intergovernmental-conference-adopt-global-compact-safe-orderly-and-regular-migration> (дата звернення: 09.12.2025).
45. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 верес. 2024 р. № 922-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/922-2024-p>.
46. Libanova E., Pozniak O. War-driven wave of Ukrainian emigration to Europe: an attempt to evaluate the scale and consequences (the view of Ukrainian

researchers) // Statistics in Transition new series and Statistics of Ukraine. 2023. Vol. 24, no. 1. P. 257–274. DOI: <https://doi.org/10.59170/stattrans-2023-014>.

47. United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division (UN DESA). International Migration 2020 Highlights. UN DESA, New York. 2021. URL: <https://www.un.org/en/desa/international-migration-2020-highlights>

48. World Bank. Economic Monitor: Restoring Incomes; Recovering Jobs. World Bank, Bangkok. 2021. URL: <https://www.worldbank.org>

49. World Bank Annual Report 2024. A Better Bank for a Better World. <https://www.worldbank.org/en/about/annual-report-2024#anchor-annual>

50. Ukraine Refugee Situation. Select location. 2025. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine?_gl=1*11aiu22*_gcl_au*NTEzMzI5NDE2LjE3NjQxMDIyOTg.*_rup_ga*NDU4MjE4NzMxLjE3NjQxMDIyOTg.*_rup_ga_EVDQTJ4LmY*cZ3NjQxMDIyOTgkbzEkZzEkdDE3NjQxMDI3OTEkajU5JGwwJGgw*_ga*NDU4MjE4NzMxLjE3NjQxMDIyOTg.*_ga_MYDG2EP686*cZ3NjQxMDIyOTgkbzEkZzEkdDE3NjQxMDI3OTEkajYwJGwwJGgw

51. Соціально-економічний стан домогосподарств України (за результатами загальнодержавного вибіркового обстеження соціально-економічного стану домогосподарств (ОСЕСД), проведеного у грудні 2023 року – лютому 2024 року). К. 2024. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/social-economical-state-2023-24>

52. Основні тренди ринку праці. Аналітична інформація та статистика. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/stat/stattrend>

53. Нове щомісячне опитування підприємств на 01.09.2025. К. : ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій». 2025. №41 (вересень). URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2025/NRES/2025_NRES_Sep_FINAL_UA_.pdf

54. Нове щомісячне опитування підприємств на 01.06.2025. К. : ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій». 2025. №38

(червень).

URL:

http://www.ier.com.ua/files/Projects/2025/NRES/2025_NRES_June_FINAL_UA_.pdf

55. Статистика зовнішнього сектору. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#4>

56. Глобальні трансформації трудоресурсного забезпечення: міграційний дискурс. Монографія / Калініна С. П., Ланська С. П., Подунай В. В., Воскобойник В. В.; за заг. ред. д-ра екон. наук, професора С. П. Калініної. МДУ. 220 с.

57. Западнюк С. О. Міграції населення України: передумови, динаміка та наслідки розвитку. Наук. ред. Руденко Л. Г. К., 2011. 240 с.

58. Мульська О. П. Міграційні процеси & економічне зростання: теорія каузальності та практика ефективного управління. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2022. 472 с.

59. Міграційні втрати молоді та ресурсний потенціал повоєнної відбудови України: моделювання взаємовпливів та інструментарій посилення резильєнтності: електрон. монографія / наук. ред. Т. Г. Васильців; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2024. 350 с.

60. Левицька О. О. Конкурентоспроможність ринку праці регіону та міграційна безпека: моделювання взаємозв'язків і політика забезпечення: електрон. монографія. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2024. 392 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20240006.pdf>

61. Мульська О. П., Біль М. М., Лещух І. В., Бараняк І. Є. Соціально-економічна резильєнтність vs міграційні виклики / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2025. 293 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20250002.pdf>

62. Policy Brief I Forecasting refugee return to Ukraine amid ongoing war and uncertainty. Ukraine. Reports and Policy Papers. United Nations High Commissioner for Refugees. 2025. July. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/117421>

63. Colombia's ambitious offer of temporary protection status for Venezuelans. UNHCR. 2021. URL: <https://www.unhcr.org/news/stories/colombias-ambitious-offer-temporary-protection-status-venezuelans>

64. Reintegration Program. Overseas Workers Welfare Administration (OWWA). URL: <https://owwa.gov.ph/>

65. Canada's Feminist International Assistance Policy. Government of Canada. URL: https://www.international.gc.ca/world-monde/issues_development-enjeux_developpement/priorities-priorites/policy-politique.aspx?lang=eng

66. International Migration Outlook 2023. OECD. Paris : OECD Publishing, 2023. URL: <https://www.oecd.org/migration/international-migration-outlook-1999124x.htm>

67. Refugees from Ukraine – professional activation in Germany and Poland. EWL Group, Centre for East European Studies. Warsaw, 2023. URL: <https://ewl.com.pl/en/report-refugees-from-ukraine-professional-activation-in-poland-and-germany/>

68. Карпенко А. В., Засоріна Г. В. Сучасні реалії трудової міграції українців до Польщі. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2018. Вип. 1 (34). С. 106-114. URL: [https://economics.kntu.kr.ua/pdf/1\(34\)/13.pdf](https://economics.kntu.kr.ua/pdf/1(34)/13.pdf)

69. Карпенко А. В., Засоріна Г. В. Особливості зовнішньої трудової міграції населення України. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. 2019. Вип. 2 (40). С. 79-86.

70. Карпенко А. В., Карпенко Н. М. Вплив міжнародної трудової міграції на соціально-економічний стан України. *Економіка, бізнес-адміністрування, право: Міжнародний науковий журнал Київського університету ринкових відносин*. 2017. Вип. № 2 (2). С. 40-53.